

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

**Обираємо професії типу
«людина — людина»,
«людина — знакова система»,
«людина — художній образ»**

Навчальний посібник

Київ • 2019

УДК 37.148:378.3(.5.016:159.9:001(035)*10-11кл.

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту педагогіки НАПН України
(Протокол № 17 від 26 грудня 2018 р.)*

Рецензенти:

Слабко В.М., доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова

Мироненко В.В., учитель-методист вищої категорії, вчитель української мови та літератури ЗОШ І – III ступеня №44 м. Херсона

Експерт:

Яценко В.С., старший науковий співробітник, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу географічної і економічної освіти

Обираємо професії типу «людина—людина», «людина—знакова система», «людина—художній образ» навчальний посібник / В.І. Доротюк, В.В. Рогоза та ін. – К.: КОНВІ ПРІНТ, 2019. – 112 с.

ISBN 978–617–7724–42–0

Посібник створено відповідно до освітньої програми курсу за вибором для учнів 10-11 класів «Обираємо професії типу «людина—людина», «людина—знакова система», «людина—художній образ». Змістове наповнення посібника сприяє професійному самовизначенню, особистісній самореалізації учнів в улюбленому виді діяльності для двох сфер життєдіяльності людини: «людина—людина», «людина—знакова система», «людина—художній образ».

Розділи посібника ознайомлюють школярів із психолого-педагогічними особливостями старшокласників, формуванням їх професійних намірів та інтересів; із найбільш поширеною класифікацією професій за Є.Клімовим. На сторінках посібника учням відкриваються особливості професій типу «людина—людина», «людина—знакова система», «людина—художній образ», зокрема, такі відомості як історія професій цих типів, мотиви вибору професій та їхні види за вищевказаними типами з професіограмами. Вивчаючи навчальний матеріал посібника старшокласники оволодіють знаннями професійно-важливих якостей для роботи за професіями типу «людина—людина», «людина—знакова система», «людина—художній образ», з'ясують, які вимоги висувуються до їх навчальних та особистісних досягнень щодо обраної професійної діяльності. А також навчаться долати проблеми, що виникають у професійному самовизначенні і виправляти типові помилки при виборі професії; визначати суб'єктивні фактори та об'єктивні умови, які впливають на успішну адаптацію особистості до сучасного ринку праці. Знайдуть відповідь на запитання «Де здобути професію?». Параграфи завершуються практичними роботами, що носять творчий характер та особистісно орієнтовані залежно від професійних уподобань, темпераменту учня.

Призначений для використання вчителями під час організації навчальної діяльності учнів 10-11 класів, шкільними психологами та особами, які мають на меті визначитися із професією.

УДК 37.148:378.3(.5.016:159.9:001(035)*10-11кл.

© Інститут педагогіки НАПН України, 2019
© Доротюк В.І., Левченко Ф. Г., Рогоза В.В., Доротюк О.Г.,
Піддячий М.І., Чудакова В.П., Васьківський М.В., 2019
© КОНВІ ПРІНТ, 2019

ISBN 978–617–7724–42–0

ЗМІСТ

Від авторів	5
Розділ 1. З чого починається вибір професії	6
§1. Професійне становлення особистості	6
§2. Мотиви вибору професії	11
§3. Типологія професій	14
Контрольні запитання до розділу	19
Практична робота: Виявлення професійних намірів та інтересів учня ..	19
Розділ 2. Особливості професії типу «людина—людина»	20
§4. Історія професій типу «людина — людина»	20
§5. Різновиди професій типу «людина — людина»	31
§6. Професіограма професій типу «людина — людина»	34
6.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина — людина»	34
6.2. Професіограма медичної сестри	39
6.3. Професіограма вихователя дитячого садка	40
§7. Професійно-важливі якості для роботи за професіями типу «людина — людина»	44
Контрольні запитання до розділу	46
Розділ 3. Особливості професії типу «людина—знакова система» 47	
§8. Історія професій типу «людина—знакова система»	47
§9. Різновиди професій типу «людина—знакова система»	52
§10. Професіограма професій типу «людина—знакова система»	55
10.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина — знакова система»	55
10.2. Професіограма бухгалтера	59
10.3. Професіограма лінотипіста	61
§11. Професійно-важливі якості для роботи за професіями типу «людина — знакова система»	64
Контрольні запитання до розділу	66
Розділ 4. Особливості професії типу «людина—художній образ» 66	
§12. Історія професій типу «людина—художній образ»	66

§13. Різновиди професій типу «людина—художній образ»	75
§14. Професіограма професій типу «людина—художній образ»	78
14.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина—художній образ»	78
14.2. Професіограма маляра-альфрейника	81
14.3. Професіограма актора	85
§15. Професійно-важливі якості для роботи за професіями типу «людина—художній образ»	87
Контрольні запитання до розділу	89
Розділ 5. Допрофесійна підготовка	90
§16. Здобуті знання з навчальних предметів і вибір професії	90
§17. Самооцінка щодо відповідності професії	93
§18. Навчальні заклади, де можна здобути професії	96
Контрольні запитання до розділу	97
Практична робота: Захист проекту «Я обираю цю професію тому, що...»	97
Список використаної і рекомендованої літератури	99
Додатки	102
Профорієнтаційні тести	105
Словник термінів	109

ЮНИЙ ДРУЖЕ!

Вибір майбутньої професії є багатограним процесом, який дозволить тобі отримати інформацію стосовно себе, здобути знання про світ праці і визначити місце, яке ти найближчим часом займеш у ньому. Твоя родина, оточення, школа, події в країні – все це справляє вплив на вибір того шляху, який ти обереш у найближчому майбутньому. Але визначившись із професією твоє кар'єрне зростання не припиняється, навіть тоді, коли ти почнеш працювати. *Ти будеш продовжувати зростати та удосконалювати свої професійні навички. Таким чином буде змінюватися світ навколо тебе.*

Різні ситуації, що виникають у житті та професійному зростанні, вимагають від людини бути гнучкою і бути готовою пристосовуватися до змін. У своєму житті чи професійній кар'єрі ти будеш мати можливість пристосуватися більш чи менш успішно, якщо навчишся керувати змінами, здобудеш переконання щодо того, яка праця тобі до вподоби, отримаєш необхідний для цього досвід, і наприкінці впевнишся у власних силах. З огляду на це процес професійного визначення буде тривати протягом всього твого життя.

Брак інформації стосовно методик вибору професій призводить до того, що юнаки та дівчата часто не можуть визначитися із тим, якою саме із професій хотілося б оволодіти. Зробивши ж певний вибір, вони не впевнені у тому, що будуть відповідати вимогам, які висуваються до представників тієї чи іншої професії. А саме це формує основу майбутнього професійного зростання та майбутньої кар'єри.

Посібник, який ти тримаєш у руках, допоможе сформулювати загальне уявлення про світ професій за типом «людина-природа», «людина-техніка» та приймати правильні рішення щодо їх вибору на більш широкому і надійному підґрунті.

Сподіваємось, що цей посібник зробить процес вибору твоєї майбутньої професії більш пристосованим до твоїх життєвих цілей і буде тією спрямовуючою силою, яка допоможе їх досягати.

Бажаємо успіхів!!!

Авторський колектив

РОЗДІЛ 1. З ЧОГО ПОЧИНАЄТЬСЯ ВИБІР ПРОФЕСІЇ

- Ти дізнаєшся про:** — яким чином відбувається професійне становлення особистості;
— у чому полягають мотиви вибору професії;
— різні підходи до типології професій;
— типологію професій за Є. Клімовим.
- Ти вмітимеш:** — визначати тип і клас професії, що тобі підходить;
— пояснити значення мотивів та потреб людини при виборі професії;
— складати формулу майбутньої професії;
— характеризувати суб'єктивні чинники вибору професії.

§ 1. ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ

1. Чому у старшій школі постає проблема вибору професії?
2. Поміркуй, як і коли виникли професії?
3. Як ти думаєш, хто такий професіонал?
4. Що ти вкладаєш у зміст терміну «захоплення»?
5. Які найдавніші професії тобі відомі? Які сучасні професії ти знаєш?

Люди характеризуються великою кількістю соціальних ознак. Вони належать до різних соціальних груп, категорій населення, займаючи таким чином різне становище в економічній, політичній і культурній структурі суспільства. Так, людина може бути учнем, працюючим, безробітним, пенсіонером, інвалідом, керівником, підлеглим, підприємцем, злочинцем, слідчим, вчителем, будівельником, батьком, чоловіком і т.п. Класова, етнічна, релігійна, сімейна, професійна приналежність — це найбільш важливі соціальні характеристики будь-якої людини.

За професійною ознакою люди поділяються на великі групи або категорії людей, які займаються однаковим видом трудової діяльності. Отже, обрати собі професію — значить не тільки обрати собі майбутню роботу, але й бути прийнятим до певної групи людей, враховуючи її етичні норми, правила, принципи, цінності, спосіб життя.

Професія — це соціальна характеристика людини, яка вказує на її приналежність до певної категорії людей, які займаються однаковим видом трудової діяльності.

Термін «професія» походить від латинського кореня, що означає: говорити публічно, оголошувати, заявляти. Звідси, до речі, і слово «професор».

Дуже давно, у первісних людей, коли ще не існувало поділу праці, не було й різних професій. Кожна людина змушена була усім займатися сама. Однак, деякий поділ праці все-таки був — між чоловіками і жінками. Чоловіки, як правило, полювали на тварин, будували житло, робили зброю, знаряддя, човни. Жінки — збирали їстівні рослини, готували їжу, робили одяг, ростили дітей.

Потім, із розвитком суспільства, стали виникати розгалужені економічні та соціальні відносини між людьми і з'явилася спеціалізація людей за видами праці. Одні люди ставали мисливцями, інші — рибалками, треті — хліборобами, четверті — будівельниками, п'яті — ткачами, шості — гончарями, сьомі — ковалями, восьмі — знахарями, чаклунами, шаманами, жерцями. Вони обмінювалися один з одним продуктами своєї праці. Накопичені в кожній групі людей знання і навички передавалися із покоління в покоління. З'явився поділ праці, виникли професії.

Не всяка людська праця може вважатися професійною. Наприклад, догляд за власними дітьми не є професійною діяльністю, хоча його й можна назвати працею. А ось догляд за дітьми в дитячому саду, який здійснює няня помічник вихователя, є в повному сенсі цього слова професійним.

Трудова діяльність людини є професійною, якщо виконуються принаймні дві умови. По-перше, професія характеризується наявністю певного рівня кваліфікації, майстерності, уміння, професійної підготовки, спеціально отриманих знань і навичок, які часто підтверджуються спеціальними документами про професійну освіту: дипломами, свідоцтвами, атестатами, сертифікатами. По-друге, професія є свого роду товаром, який людина може продавати на ринку праці. Причому, товаром, який користується попитом, за який інші люди готові платити. Тобто професійна діяльність може служити джерелом доходів людини.

Професіонал — це кваліфікована людина, яка продає результати своєї праці. На відміну від професіонала, дилетант — це людина, у якої відсутній необхідний стандартний рівень професійної кваліфікації. Проте, деякі дилетанти намагаються заробляти гроші, користуючись недостатньою компетентністю інших людей, навмисно або ненавмисно вводячи їх в оману щодо якості своєї праці.

Аматор — це людина, що займається будь-яким видом трудової діяльності не заради заробітку, а для власного задоволення. Це не заважає деяким любителям досягати рівня професійної компетентності та якості діяльності, який не поступається рівню багатьох професіоналів. Наприклад, захоплення складанням гороскопів можна вважати просто хобі. Але коли людина має диплом астролога і складає гороскопи для клієнтів, це вже можна назвати професією. Або якщо людина займається спортом заради свого задоволення, то ми вважаємо її просто любителем, а якщо заробляє цим собі на життя, то вона — професійний спортсмен.

Будь-яке захоплення може стати професією. Так само і професія може бути захопленням для людини. І якщо Ви вмієте робити красиві речі, шити, смачно готувати, стригти, робити масаж або уколи, вирощувати квіти або розводити домашніх тварин, ремонтувати побутову техніку, писати комп'ютерні програми, грати в шахи, ходити в туристичні походи, займатися східними єдиноборствами, танцюєте або займаєтеся історією міста, то Ви не тільки маєте можливість повноцінно відпочивати, спілкуватися з (можливо, краще вжити слово «різними», щоб уникнути тавтології в реченні) людьми і бути цікавим співрозмовником, а й стати професіоналом.

Захоплення може стати приводом для зав'язування ділових знайомств, джерелом додаткового доходу або навіть поворотним пунктом для вибору нової професії. Звичайно, ідеальним варіантом для людини є випадок, коли її професія є одним із її захоплень, хобі. У цьому випадку людина отримує від своєї професії максимум задоволення і ходить на роботу з бажанням та ентузіазмом. Якщо це не так, то людина шукає можливості реалізації своїх інтересів і схильностей десь ще, а до професії ставиться як до вимушеної діяльності, засобу задоволення інших потреб.

Перш ніж обрати будь-яку професію, необхідно досить добре дізнатися про неї. Існує кілька шляхів пошуку та збору інформації про професії:

1. Ви можете попросити розповісти про професії, які Вас зацікавили, знаючих людей.
2. Ви маєте можливість прочитати про різні професії в літературі або дізнатися про деякі з них у фільмах.
3. Ознайомитися із професіями можна у вищих навчальних закладах під час проведення у них так званих «днів відкритих дверей».
4. У деяких випадках можна поспостерігати за трудовою діяльністю фахівців на їх робочих місцях.

5. Іноді є можливість спробувати попрацювати самому.

Опитування людей, обізнаних щодо тих чи інших професій, представляє собою найбільш простий, звичний і швидкий спосіб познайомитись із професійною діяльністю. Однак, не всі люди однаково добре володіють професійною інформацією. Є сенс звернутися за допомогою до наступних людей:

- психологів-профконсультантів;
- шкільних вчителів;
- фахівців тих професій, які Вас цікавлять;
- батьків, родичів та знайомих.

Найбільш повна і точна інформація про професії є у розпорядженні *психологів*, що займаються професійним консультуванням. Профконсультуванням можуть займатися шкільні психологи, психологи міських центрів профорієнтації, психологи районних центрів зайнятості, психологи-консультанти комерційних організацій. Вони знають особливості й потреби широкого кола професій. А якщо в чомусь сумніваються, можуть звернутися до різних інформаційно-довідкових матеріалів і професіограм, які повинні перебувати у них під рукою. Однак, докладні відомості про якусь конкретну професію у них можуть бути відсутні.

Шкільні вчителі, як правило, володіють неповною інформацією про всі професії, але можуть допомогти в основному при описі шкільних та педагогічних спеціальностей, а також, якщо це вчителі-предметники, вони можуть розповісти про ті професії, з якими пов'язаний предмет, який вони викладають. В інших випадках їх думки про ті чи інші професії витікають з власного особистого досвіду і можуть бути досить суб'єктивними.

Батьки, родичі та знайомі можуть слугувати корисним джерелом інформації тільки щодо тих професій, з яких вони самі є фахівцями. Зі всіх інших професій вони навряд чи можуть бути експертами, і, як правило, або взагалі з ними не знайомі, або знають про них із чуток. Їхня думка про професії, якими вони самі не володіють, часто є упередженням, стереотипом, заснованим на власній оцінці їх привабливості. Тому обережно ставтеся до професійної інформації від своїх близьких.

Інформаційні матеріали про професії, опубліковані в різних виданнях, є найбільш повними і точними. Однак, не скрізь і не завжди у Вашому розпорядженні може бути зручний доступ до всіх цих матеріалів. Крім того, пошук необхідної інформації може бути досить важким заняттям, що вимагає певних навичок і терпіння. Іноді може знадобитися допомога інших людей. Найбільший інтерес можуть представляти наступні джерела інформації:

- книги;
- газети та журнали, телебачення і радіо;
- відеофільми;
- інформація на комп'ютерних дисках;
- інформація у глобальних комп'ютерних мережах;
- участь у днях «відкритих дверей», які проводять вищі навчальні заклади для абітурієнтів.

Книги, підручники, довідники, енциклопедії, які містять систематичні відомості про різні професії, можна знайти в бібліотеках, книжкових магазинах, кіосках і лотках, на книжкових полицях у своїх знайомих. Іноді в пошуку і виборі необхідних книг можуть допомогти бібліотекарі, продавці, викладачі і профконсультанти. Літературні дані про професії є найбільш об'єктивними й вичерпними, хоча не завжди вони належною мірою сучасні.

У газетах і журналах іноді публікується інформація про окремі професії, але частіше повідомляється про конкретних представників цих професій, описуються події, у яких вони брали участь. Читаючи будь-який самий звичайний репортаж або інтерв'ю, можна

отримати інформацію про те, які професії та спеціальності зустрічаються в нашому житті. Щоправда, не всі професії в однаковій мірі представлені в пресі, а тільки ті, які зацікавлюють самих журналістів і цікавлять читачів.

У наш час, поряд із великою кількістю художніх, розважальних та музичних відеофільмів починають з'являтися відеокасети з навчальними фільмами. Деякі з них представляють собою відеоописи конкретних професій.

Величезну кількість інформації можна знайти на компакт-дисках, які продаються у книжкових і комп'ютерних магазинах, а також на ринках. Серед дисків із комп'ютерними іграми і програмним забезпеченням можна знайти численні бази даних, тексти, електронні версії книг, довідники, енциклопедії, навчальні програми, психологічні тести, що містять відомості про різні професії.

Надзвичайно потужним джерелом інформації взагалі та про професії зокрема є загальнопланетна комп'ютерна мережа INTERNET. Зайшовши на Інтернет-сторінку обраного вищого навчального закладу (ВНЗ), можна отримати багато корисної інформації про обрану професію. При цьому особливу увагу слід приділити відгукам про ВНЗ як його випускників, так і студентів, які навчаються.

Під час «відкритих дверей» абітурієнти можуть зустрітися з викладачами навчальних закладів, ознайомитися з освітньо-кваліфікаційними характеристиками й освітньо-професійними програмами підготовки фахівців, оглянути матеріально-технічну базу ВНЗ, поспілкуватися зі студентами тощо.

Викладачі навчальних закладів у більшості випадків дуже добре обізнані про особливості тих професій, яким вони навчають. Більшість із них самі мають досвід роботи за цими спеціальностями. Вони зазвичай знають, які вимоги висуває їхня професія до здоров'я, знань, навичок і здібностей людини й іноді можуть оцінити Ваші професійні можливості в оволодінні професією. Фахівці, які працюють за тією чи іншою професією, як правило, досить добре знають цілі, засоби й умови праці, особливості трудових дій, яка для цього вимагається освіта, у чому полягає зміст професійних знань і навичок; можуть розповісти про навчальний заклад, у якому працюють. Але їхня думка про вимоги професії до здібностей і психологічних особливостей людини може бути упередженою. Деякі з таких фахівців є ентузіастами своєї професії, а деякі, навпаки, вкрай незадоволені нею. Їхнє ставлення до професії може вплинути на те, що вони Вам про неї розповідають.

Тому під час відвідування ВНЗ бажано ознайомитися зі змістом двох державних стандартів: освітньо-кваліфікаційною характеристикою (ОКХ) й освітньо-кваліфікаційною програмою (ОПП) підготовки фахівців.

В ОКХ відображені вимоги до знань, умінь і навичок випускників ВНЗ, а також первинні посади, на які може претендувати випускник. Знайомлячись з ОКХ, потрібно звернути увагу не тільки на її нормативну компоненту, затверджену Міністерством освіти і науки, молоді і спорту, а й на так звану варіативну, у якій наводяться додаткові професійні вимоги до випускників, пов'язані з предметною сферою майбутньої діяльності (промисловість, транспорт, торгівля, туризм, сільське господарство і т.п.).

Це ж стосується і ОПП, у якій наводиться перелік предметів, які зобов'язаний вивчити студент протягом терміну навчання, вимоги до оцінювання якості навчання тощо. Подібно до ОКХ, ОПП теж має дві частини: нормативну і варіативну.

Для того, щоб не прогавити важливої інформації про професію, бажано, щоб ознаки, на які Ви орієнтувалися при зборі професійних відомостей, були найбільш суттєвими, і кількість цих ознак була досить повною і вичерпною.

Для простоти розуміння всі характеристики професії можна умовно поділити на кілька великих категорій: технологічні, економічні, педагогічні, медичні та психологічні.

Технологічні характеристики професії включають у себе опис наступних речей:

- який предмет праці? На що переважно спрямована трудова діяльність фахівця? Це можуть бути інші люди, техніка, інформація, мистецтво або природа;
- у чому полягає мета праці? Це може бути матеріальне виробництво, створення будь-яких духовних цінностей, обслуговування і догляд за людьми, технікою або природою;
- які ручні, механізовані й автоматизовані засоби використовуються в процесі праці?
- які фізичні, розумові й соціальні дії (трудова операції) доводиться виконувати фахівцям?
- які характеристики робочого місця спеціаліста? Де йому доводиться працювати: у приміщенні, кабіні, на відкритому повітрі? У якому кліматі він найбільш часто працює? Чи доводиться йому працювати переважно на одному місці або часто їздити? Чи працює він переважно в колективі чи індивідуально?
- чим характеризується робочий час фахівця? Працює він у жорсткому або вільному режимі? Чи доводиться йому працювати позмінно, у нічний час, вахтами? Як часто фахівець змушений виконувати роботу в неробочий час, працювати тривалий час без перерв, працювати у вимушеному темпі, працювати неритмічно: із паузами і простоями?
- які бувають помилки у трудовій діяльності? До яких наслідків вони можуть приводити? Якими причинами вони можуть викликатися?

Економічні характеристики описують:

- у яких галузях використовується дана професія: у промисловості, будівництві, транспорті, зв'язку, сільському господарстві, побутовому обслуговуванні, житловому господарстві, освіті, охороні здоров'я, науці, культурі, торгівлі, фінансах, управлінні, обороні, охороні порядку?
- який попит на дану професію на ринку праці, чи потрібні фахівці цієї професії, які перспективи знайти собі роботу за неї?
- який середній розмір оплати праці представників даної професії?

Педагогічні характеристики визначають:

- які вимоги пред'являє професія до рівня і змісту освіти?
- які навчальні заклади здійснюють підготовку з даної професії?
- які знання і навички необхідні для успішної професійної діяльності?

Медичні характеристики професії визначають:

- який рівень здоров'я потрібно для даної професії?
- які медичні протипоказання існують для даної професії?
- які несприятливі умови праці притаманні даній професії? Це можуть бути шкідливі кліматичні чинники, порушення біологічних ритмів, вимушена поза й обмежена рухливість, великі фізичні навантаження, одноманітність діяльності, вимушений темп, складність ситуацій, небезпека, ризик, загроза поразок, раптовість і несподіваність, швидка зміна дій, перешкоди і сторонні подразники, неприємні враження, підвищена відповідальність, робота на самоті, конфлікти між людьми.

Наостанок (можна вжити такий такий варіант), *психологічні характеристики* професії містять інформацію про те, які вимоги пред'являє професія до різних психологічних особливостей людини:

- до її органів почуттів: зорового, слухового, чуттєвого сприйняття;
- до рухових якостей: сили і витривалості, швидкості й точності рухів, рухливості, спритності;
- до розумових здібностей: зосередження уваги, запам'ятовування, розуміння, просторова уява, логічні міркування;
- до рис характеру: товариськості, самостійності, стриманості, рішучості, наполегливості, відповідальності і т.д.

У процесі розвитку людства сильно змінюється не тільки кількість професій, але і їхній склад, співвідношення. У наш час з'являються нові професії і зникають старі, стираються межі між багатьма з них, а деякі, навпаки, постійно діляться, дробляться, розмножуються. Оскільки, саме зараз наше життя зазнає значних змін, відбувається стрімкий розвиток суспільних відносин, в умовах сучасного ринку праці з'являється велика кількість нових, незвичних і незнайомих для нас професій, хоча в більш розвинених країнах вони вже давно стали звичними.

Отримати інформацію про актуальні нині в Україні професії можна із двох важливих загальнодержавних документів: Національного стандарту «Класифікатор професій ДК 003:2010» і «Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників», у яких налічується понад сім тисяч назв професій.

Оскільки в найбільшій мірі зараз розвивається сфера торгівлі, управління та інформаційного обслуговування, то максимальна кількість нових професій з'являється саме в цих сферах. Причому, поки ще немає усталених стандартів у назвах професій, тому багато професій мають кілька варіантів назв. Більшість нових назв професій запозичені з досвіду зарубіжних фірм, деякі представляють собою нові більш модні назви вже наявних професій.

Особливо багато нових професій являють собою різновиди агентів і менеджерів. Наприклад, комерційний агент, рекламний агент, агент з нерухомості, агент з цінних паперів, туристичний агент, менеджер з персоналу, фінансовий менеджер, менеджер з маркетингу, менеджер з продажу, менеджер з реклами, менеджер з проєктів, офіс-менеджер і т.п.

Відносно нові професії з'являються в галузі інформаційного проєктування (згідно нового правопису) і забезпечення: менеджер інформаційних систем, мережевий адміністратор, адміністратор баз даних, фахівець з мереж та телекомунікацій, інженер-системотехнік, системний аналітик, фахівець з комп'ютерного дизайну, веб дизайнер. Далеко не по всім із цих професій у даний час можна отримати якісну підготовку. Поки що деякі з них являють собою швидше назви посад у різних фірмах, які займають представники інших професій, причому, далеко не завжди суміжних.

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке професія?
2. Як з'явилися професії?
3. Що означає професійна трудова діяльність людини?
4. Чим професіонал відрізняється від любителя, дилетанта, аматора?
5. Як пов'язані між собою професія і захоплення?
6. Як можна познайомитися з різними професіями?
7. Що слід дізнатися про професію?
8. Скільки існує професій?
9. Які нові професії з'являються в наші дні?

§ 2. МОТИВИ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ

1. *Що, на твою думку, є рушійною силою у виборі професії?*
2. *Чому ти обрав той профіль навчання, за яким навчаєшся?*
3. *Яка роль мотивації у виборі професії?*
4. *Чи є у тебе мотиви до вибору професії?*

Професійна мотивація торкається різних аспектів:

1) Інтересів людини, яка обирає майбутню професію. Цікаво — нецікаво. Наприклад, «Я люблю читати історичні романи. Стану істориком». Тобто є предмет роздумів і кінцевий результат. Але співвідношення з тим, де працювати і як працювати, немає. Немає ні плану дії, ні способу досягнення. Але інтереси оптанта (людини, яка обирає професію) стимулюють його до більш глибокого вивчення історії. Учні предмети в цей період підрозділяються на важливі (?), необхідні й неважливі (?);

2) мотивація вибору професії з точки зору здібностей. «Я добре розумію математику — мабуть, я стану математиком». Тут треба мати на увазі, що задатки здібностей багатопланові. Навіть великі люди знаходили себе не одразу. Виявлення здібностей оптанта підкріплює його інтереси до вибору професії;

3) вибір професії з точки зору системи цінностей. «Хочу допомагати людям: стану лікарем.» На цьому етапі молода людина обговорює із знавцями цінності тієї чи іншої професії.

Практичне прийняття рішення включає в себе два компоненти: визначення рівня кваліфікації майбутньої праці, обсяг і терміни підготовки до нього; вибір спеціальності.

Послідовність цих виборів може бути різною. Спочатку можна визначити сферу діяльності, наприклад, заняття медициною, а потім рівень кваліфікації — лікар, фельдшер чи медсестра. Може бути і навпаки — спочатку вступити до інституту. Як показує практика, такий підхід є більш розповсюджений.

У віці 16–23 роки більшість юнаків та дівчат одержують професійну освіту в учбових закладах чи професійну підготовку на підприємствах. Бажане майбутнє стало реальністю, але це не завжди приносить задоволення. Деякі молоді люди розчаровані у виборі професії. Робота може виявитися механічною, нудною, керівник — не справедливим, співробітники — не поділяють їх поглядів.

Неможливість адаптуватись може заважати подальшому професійному росту.

Таким чином, професійне самовизначення слід розуміти, як процес становлення мотиваційно-смыслові доміантні суб'єкта праці у цілісному просторі життєвого шляху людини, де успішність професійної діяльності виступає критерієм успіху життя.

Саме ж професійне самовизначення слід розглядати у єдності трьох суб'єктивно-особистісних форм життєдіяльності людини: вибір трудового простору для прикладення особистістю ресурсів трудової активності; вибір професії; реалізація змісту трудової діяльності; реалізація змісту трудової діяльності.

На професійне самовизначення впливають: соціальне і матеріальне становище сім'ї; рівень освіти батьків; випадкові фактори захоплення.

Раннє професійне самовизначення за звичаєм пов'язане з неблагополучними сімейними умовами; з низькою успішністю у школі; з недостатньо усвідомленим вибором спеціальності. Останнє відбувається тоді, коли молода людина звертає увагу тільки на зміст і зовнішній престиж професії без розгляду інших факторів. Так, наприклад, при виборі професії геолога, її романтичності, не враховуються інші аспекти: труднощі експедицій, їх частота і відрив від дому і близьких. Чим молодше вік людини котра вибирає професію, тим більш вірогідно, що це вибір не самостійний, а зроблений за підказкою.

Недостатньо усвідомлений вибір є і тоді, коли професії поділяються тільки на «добрі» (де все добре) і «погані» (де все погано), тобто змістовний аналіз професії не проводиться.

Затягування, відкладання самовизначеності пов'язане: з відсутністю сталих інтересів або незрілості особистості.

Як вже зазначалося, на вибір професії оптантом впливає сім'я. Сім'я, як правило, зацікавлена у професійному визначенні своїх дітей. Це виявляється в розмовах про проблеми

роботи, відвідуванні робочого місця батьків, обговорюються зовнішні атрибути тієї чи іншої професії.

На професійне ставлення людини впливає сам характер дитячо-батьківських відносин. Авторитарні батьки можуть не звертати уваги на інтереси дитини. Вони самі визначають, що дитині, на їх погляд потрібно, з якими вміннями йому буде легше жити. Іноді батьки обирають для дитини ту спеціальність, яку вони самі хотіли б одержати, але в силу якихось обставин не одержали. Авторитарні батьки можуть і занижувати здібності підлітка, встановлюючи межу його прагненням.

У таких ситуаціях одні діти можуть активно виразити свій протест, інші мовчазно приймають настанову батьків. Тільки соціально зріла особистість може усвідомлено зробити свій вибір. Соціальну зрілість пов'язують із засвоєнням людиною системи цінностей, норм, настанов.

Цінності — це ідеї, ідеали, цілі, до яких прагне людина і суспільство. Існують загальноприйняті цінності, такі як любов, престиж, повага, знання, гроші, здоров'я та ін; внутрішньо групові цінності — політичні, релігійні тощо; індивідуальні (особистісні). Цінності об'єднуються у систему, котра змінюється з віком та обставинами життя.

Функції цінностей різноманітні. Вони є:

- орієнтиром в житті людини;
- необхідні для підтримання соціального порядку і виступають як механізм соціального контролю.

Система цінностей віддзеркалює суттєві цінності, ідеї та ідеали епохи. Дослідниками (Е.Б. Ширяєв, 1987 р.) встановлено, що в 30–50 рр. на першому місці знаходилися — романтика та працелюбство. У 70–80-ті рр. перше місце зайняли практичність і наполегливість. Є.В. Васіна у 2000 році встановила, що у 1988–1990 роки відбулися зміни в ціннісних орієнтаціях молоді у бік індивідуально людського існування, за рахунок орієнтацій, спрямованих на широку людську спільність.

Багатьма дослідниками відзначається тісний зв'язок мотиваційної сфери особистості з її ціннісними орієнтаціями. В.А. Ядов, розмежовуючи соціально-психологічний та загально психологічний підходи до дослідження ціннісних орієнтацій, зазначає, що в соціальній психології «це сфера дослідження соціалізації індивіда, його адаптації до групових норм і вимог, а в загальній психології — вивчення вищих мотиваційних структур життєдіяльності».

За словами Б.Ф. Поршнева, основа особистості полягає у функції вибору. Вибір припускає перевагу одного мотиву над усіма іншими. Але для цього повинні бути засади, і такими засадами є цінність, «бо цінність — єдина міра порівняння мотивів».

Таким чином, вивчення мотивації професійного вибору і системи ціннісних орієнтацій молоді може слугувати інструментом для виявлення змін, які відбуваються у відношенні до перспектив одержання вищої освіти, професійної підготовки під впливом соціально-економічних реалій сьогодення.

Запитання для самоконтролю:

1. Яких аспектів торкається професійна мотивація?
2. Яку роль відіграє професійне самовизначення у виборі професії і подальшому професійному становленні?
3. Які фактори впливають на раннє професійне самовизначення?
4. Який вплив на вибір професії має сім'я? Відповідь обґрунтуй.
5. Що таке цінності?

§ 3. ТИПОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙ

1. Пригадай, що таке класифікація?
2. Чому здійснюють розподіл за групами, типами, видами тощо?
3. Як би ти поділив на групи професії, які тобі відомі?
4. Які ознаки варто взяти за основу для класифікації професій за типами?

Цікаво, що у Франції в 1868 р. налічувалась 101 професія, а через 100 років їх стало майже в 275 разів більше. У Великобританії в 1841 р. нараховувалась 431 професія, а на початок 80-х років нашого століття їх було вже понад 30 тисяч. Українські спеціалісти налічують сьогодні більш як 40 тис. професій. По-перше, ця кількість швидко змінюється. Вважається, що протягом 10 років зникає близько 5000 професій і майже стільки ж виникає нових. По-друге, зазнають змін характер і зміст праці у межах як нових, так і старих професій. По-третє, ускладнюються структура особистості, мотиви вибору професії, потреби і запити людини, яка вступає у самостійне трудове життя.

Наведені в узагальненому вигляді характеристики ситуації вибору професії переконливо свідчать, що для доцільного професійного самовизначення необхідна класифікація професій, виділення певних їх груп, об'єднаних спільністю вимог до психологічної структури працівника.

В історії вітчизняної і зарубіжної психології відомо немало спроб класифікації професій. Кількісна і якісна різноманітність класифікаційних ознак, за якими проводилось диференціювання професій, не затушовує їх загальної основи. Залежно від об'єкта праці (люди, думки, неживі предмети) і видів найбільш властивих людині діяльностей (переважання функцій «вербального» чи «технічного» інтелекту, здатності символізувати подразники, що сприймаються, і переробляти їх у художні образи) О. Ліпман поділяв професії на: а) ті, що передбачають справи з людьми, впливають на людей (педагог, юрист, лікар); б) ті, що мають відношення до неживої природи (геолог, механік); в) ті, для яких властиве спілкування з живою природою (біолог, агроном). Але ця класифікація надто узагальнена. Наприклад, важко назвати професії, представникам яких у процесі діяльності не доводиться мати справу з людьми. К. Піорковський за рівнем інтелекту і типом уваги поділяв професії на некваліфіковані і кваліфіковані, виділяв в останніх спеціалізовані, середні і вищі професії. Ф. Баумгартен диференціював професії за ознакою їх відповідності основним типам нахилів й емоційних імпульсів людини. Як класифікаційний критерій поділу професій К.Н. Корнілов використав типи людських реакцій.

Цим класифікаціям властиві умоглядність, прагнення поділяти професії на вищі й нижчі. Далася ознака відсутність конкретних даних про різноманітні види професійної діяльності. Разом із тим, Міжнародний конгрес психологів (Оксфорд, 1923 р.) визнав за необхідне взяти за основний критерій класифікації професій їх психологічний аналіз.

В 20–30-ті роки І.Н. Шпільрейн обґрунтував необхідність класифікації професій для професійної консультації. Він дав критичний аналіз існуючих спроб класифікувати професії і сформулював свій підхід, виділивши три групи якостей (так звані координати класифікації): специфічний вид реакцій, специфічний вид уваги і специфічний вид звикання до професійної діяльності.

На початку 20-х років С. Струмлінін запропонував класифікацію професій, основою якої була ступінь складності автоматизації зусиль працівника у процесі праці. За цією класифікацією всі види праці поділялися на п'ять типів: а) автоматична рефлекторна праця; б) напівавтоматична звична праця (телеграфіст, друкарка); в) шаблонна виконавча праця (токарь, слюсар); г) самостійна праця в межах завдання (педагог, конструктор, лікар);

д) вільна, творча праця (вчений, художник, композитор). У класифікації, запропонованій Струмиліним, має місце раціональна спроба характеризувати професії за співвідношенням у них творчих і шаблонних компонентів. Але вона мало придатна для профорієнтації.

Аналіз поданих у літературі класифікацій професій, з одного боку, переконливо підтверджує наявність постійно зростаючого інтересу до проблеми, з другого, виявляє відсутність відповідних розробок, які могли б задовольнити вимоги сучасної практики, насамперед практики професійної консультації і профвідбору. Найбільш принциповим недоліком практично всіх наявних класифікацій є те, що вони не відображають повною мірою подібності вимог різних видів діяльності до людини як суб'єкта праці і в кінцевому підсумку не забезпечують можливості прямого порівняння отриманих у ході психодіагностичного обстеження характеристик особистості з психологічними особливостями виділених типів професій.

Як свідчить досвід професіографічних вивчень у ході розробки класифікації професій з метою профорієнтації необхідно виконати ряд умов. Класифікація передусім має відповідати цільовим установкам, а єдиним її критерієм може бути тільки подібність вимог різних видів діяльності до індивідуально-психологічних характеристик працівника, або інакше — подібність професійно важливих якостей. Враховуючи те, що ця проблема й сьогодні не досить розроблена, корисно усвідомити із сучасних позицій тяжкий шлях наших попередників у справі розробки класифікації професій.

Виділити з усієї різноманітності професій типи, психологічно споріднені між собою, показати психологічну спільність видів професійної діяльності, що розрізняються за своїм об'єктивним змістом, — до цього прагнули багато дослідників, котрі вирішували питання профконсультації та профвідбору. Але й дотепер такої класифікації, на превеликий жаль, немає. Справа в тому, що значення психологічної класифікації професій не обмежується тільки практичним смислом. Той чи інший підхід до її розробки, принципи класифікації завжди обумовлені розумінням теоретичної складності проблеми «взаємовідношень» людини і професії (або проблеми відповідності). Залежно від стану розв'язання цієї проблеми по-різному формулюються завдання і цілі вивчення професій, принципи класифікації; різне визначення дістають такі елементи професіографії, як «професійні вимоги», «професійно важливі якості», «професіограма».

Кожна наукова класифікація, розкриваючи з певного боку зміст класифікованого явища, повинна задовольняти щонайменше дві вимоги. По-перше, провідні критерії розподілу професій за групами повинні точно відповідати меті класифікації. По-друге, розподіл елементів повинен відповідати вимогам однозначності, наочності та зручності практичного використання. Водночас кожна систематизація мусить рахуватися з тим, що у природі немає жорстких розмежувань, і тому можливість значної кількості проміжних, «міжгрупових» проявів — невід'ємна властивість дійсності.

Дуже важливим моментом, що забезпечує успіх класифікації професій, є правильний добір ознак, за якими вони порівнюються. Потрібно, щоб ці ознаки були об'єктивні, легко визначалися і в той самий час мали силу диференціювати, виражали вимоги, які професії ставлять до людини.

Загальноприйняті деякі традиційні класифікації професій. До них відноситься розподіл професій на професії фізичної і розумової праці. Під першими розуміють професії, що вимагають фізичної сили і різноманітних психомоторних якостей; до других відносять професії, що не вимагають цих якостей, а насамперед ставлять вимоги до розумової діяльності. Розподіл професій на фізичні й розумові дуже загальний, не відображає істотних відмінностей між професіями або навпаки, їх подібності.

Існує класифікація професій за галузевою ознакою: 1) промислові;

2) сільськогосподарські; 3) транспортні; 4) торговельні; 5) адміністративно-управлінські; 6) канцелярські; 7) медичні; 8) педагогічні; 9) юридичні; 10) військові; 11) наукові; 12) мистецькі; 13) спортивні та інші. Але за цієї класифікації ряд професій не завжди можна віднести до одного з вказаних типів. Крім того, з одного боку, в межах кожного з вказаних типів є мало подібних між собою професій, а з іншого, деякі професії з різних груп мають подібні психологічні характеристики (лікар, педагог). Нарешті, професії наукових працівників можуть бути представлені і в медицині, і в педагогіці, і в сільському господарстві. Така класифікація зручна для керівників підприємств, навчальних закладів і малоприсадатна для профорієнтації. Адже одна галузь об'єднує спеціалістів різних професій. Так, у легкій промисловості працюють модельєри-конструктори, слюсарі, швачки-мотористки, бухгалтери, економісти тощо. Усі вони різняться за психологічною характеристикою праці. Відсутня можливість порівняти особистісні якості (інтереси, нахили, здібності) людини з вимогами галузі промисловості в цілому. Тому для профорієнтації, мабуть, найкраще користуватися класифікацією, побудованою за ознаками, які йдуть безпосередньо від людини як учасника процесу праці.

Справді, коли людина працює, її увага спрямовується на предмет праці. Те, що потрібно робити з предметом, — мета праці, яка реалізується за допомогою тих чи інших знарядь, засобів і, що для людини суттєво, — у певних умовах. Саме на цих чотирьох ознаках будується профорієнтаційна класифікація професій Є.О. Клімова (див. табл. 1), яка серед нечисленних розробок заслуговує уваги.

Предмет праці — це об'єкт, на який спрямована людська діяльність. Це може бути інша людина, жива і нежива природа, технічні об'єкти, символи, знаки, художній образ.

Згідно з класифікацією професії залежно від предмета праці поділяються на п'ять типів (див. табл. 2). До типу професій «людина — людина» відносяться професії, де предметом праці є люди. Тип «людина — техніка» об'єднує професії, де предметом праці є технічні об'єкти. Професії, де предметом праці є жива і нежива природа, відносяться до типу «людина — природа». До типу професій «людина — знакова система» відносяться професії, де предметом праці виступають умовні знаки, цифри, схеми, карти, таблиці, формули. І, нарешті, професії, де предметом праці виступає художній образ, засоби його побудови, відносяться до типу «людина — художній образ».

Названі типи не можуть бути жорстко розмежовані. До уваги беруться лише ознаки, що переважають у характеристиці кожного типу професій. У будь-якій професії, наприклад, є елементи взаємодії людей. Але успішність діяльності інженера-організатора виробництва, педагога, професії яких відносяться до типу «людина — людина», залежить головним чином від умінь взаємодіяти з людьми, а не тільки від знань у тій чи іншій галузі науки і техніки.

Знаряддя праці. Види професій: Р — професії, пов'язані з використанням ручної праці; М — професії, пов'язані з використанням машин із ручним управлінням; А — професії, пов'язані з використанням автоматів, автоматичних ліній, роботів; Ф — професії, у яких використовуються функціональні засоби, знаряддя праці.

Умови праці. Групи професій: П — праця в умовах звичайного, побутового мікроклімату; В — праця на відкритому повітрі; Н — праця в незвичайних умовах (під водою, під землею тощо); М — праця з підвищеною моральною відповідальністю за здоров'я і життя людей.

Для орієнтації у світі професій, можна використати наведену нижче у табл. 1, у якій представлені групи схожих за своїми характеристиками професій: одні професії вимагають від людини сили і спритності, інші — переважно розуму й акуратності, треті — товариськості й стриманості.

Деякі професії вимагають від людини практично однакових якостей. Наприклад, професії слюсаря з ремонту автомобілів, слюсаря механоскладальних робіт і слюсаря-сантехніка

розрізняються тільки під кутом зору виробничих завдань і умов праці, але ніяк не під кутом вимог, що пред'являються до людини. Тому їх сміливо можна поміщати в одну і ту ж клітинку таблиці.

У наведеній нижче таблиці професії відображені психологічні координати професій. Тип професії вказує на те, із чим людині доводиться мати справу в процесі своєї професійної діяльності, тобто на предмет праці. Предметом праці можуть бути інші люди, техніка, інформація, художні твори або природа.

Отже, за предметом праці можна виділити п'ять типів професій (див. табл. 1).

Таблиця 1.

ТИПИ ПРОФЕСІЙ

Типи професій за предметом праці	Назви професій	Вимоги професій до працівників
1. «Людина — людина»	1. Професії, пов'язані з медичним обслуговуванням (лікар, медсестра, санітарка). 2. Професії, пов'язані з навчанням і вихованням (вихователь, няня (помічник вихователя), учитель, викладач, тренер). 3. Професії, пов'язані з побутовим обслуговуванням (продавець, провідник, офіціант). 4. Професії, пов'язані з правовим захистом (юрист, слідчий, дільничний інспектор)	Професії цього типу пред'являють високі вимоги до таких якостей працівника як вміння встановлювати і підтримувати ділові контакти, розуміти стан людей, впливати на інших, проявляти витримку, спокій і доброзичливість, мовні здібності.
2. «Людина — техніка»	1. Професії, пов'язані зі створенням, монтажем, складанням і налагоджуванням технічних пристроїв (муляр, монтажник, зварник, інженер-конструктор). 2. Професії, пов'язані з експлуатацією технічних засобів (водій, кочегар, кранівник, токарь, швачка-мотористка). 3. Професії, пов'язані з ремонтом техніки (слюсар-ремонтник, механік, електромонтер із ремонту обладнання).	Цей тип професій вимагає від працівника високого рівня розвитку наочно-образного мислення, просторових уявлень, технічної поінформованості та кмітливості, хороших рухових навичок, спритності.
3. «Людина — знакова система»	1. Професії, пов'язані з текстами (коректор, друкарка, перекладач, бібліотекар). 2. Професії, пов'язані з цифрами, формулами і таблицями (програміст, економіст, бухгалтер, касир). 3. Професії, пов'язані з кресленнями, картами, схемами (штурман, кресляр). 4. Професії, пов'язані зі звуковими сигналами (радист, телефоніст).	Професії цього типу вимагають від людини здатності до абстрактного мислення, оперування числами, тривалого і сталого зосередження уваги, посидючості.
4. «Людина — художній образ»	1. Професії, пов'язані зі створенням, проектуванням, моделюванням художніх творів (художник, журналіст, модельєр, композитор). 2. Професії, пов'язані з відтворенням, виготовленням різних виробів за ескізом, зразком (ювелір, актор, закрійник, реставратор, столяр-червонодеревник, квітник-декоратор).	Від людини в професіях цього типу вимагається наявність розвиненого художнього смаку, високої естетичної чутливості, багатосторонньої уяви.

5. «Людина — природа»	1. Професії, пов'язані з вивченням живої та неживої природи (мікробіолог, агрохімік, геолог). 2. Професії, пов'язані з доглядом за рослинами і тваринами (лісвник, овочівник, зоотехнік). 3. Професії, пов'язані з профілактикою і лікуванням захворювань рослин і тварин.	Цей тип професій передбачає наявність у людини хорошої спостережливості, здатності орієнтуватися в умовах непередбачуваності і відкладених результатів, змінювати цілі в залежності від умов, витривалості і терпеливості до нестачі комфорту.
-----------------------	--	--

Чи завжди можна визначити точні координати професії за наведеною вище таблицею? Зрозуміло, що типу, (неповне речення) оскільки існує досить велика кількість різних спеціалізацій агентів, продавців, лікарів, менеджерів, вчителів, інженерів. Для цього потрібно знати клас професій, який говорить про ступінь складності та необхідної кваліфікації людини, тобто розподіл професій на психологічні типи є досить умовним, адже будь-яка професія характеризується кількома предметами своєї діяльності. Але одні з них є більш важливими, а інші — менш. Так професійному юристу найчастіше доводиться працювати з людьми, тому, його професію можна сміливо віднести до типу «людина — людина». Однак, юристу в значній мірі доводиться також мати справу з текстовою інформацією: документами, законами і т.п. Тому, діяльності юриста можуть бути притаманні також особливості професій типу «людина — знакова система».

Це ж саме можна сказати про професію медсестри, яка повинна перш за все вміти спілкуватися з хворими людьми, але крім того вона повинна мати навички догляду за хворими та використання технічного обладнання, а також знати основи анатомії, фізіології і патології людини, хімії та фармакології, бути уважною при роботі з документами, даними аналізів, показниками апаратури. Як приклади інших суміжних професій можна назвати професії продавця, охоронця, секретаря-референта, перукаря, закрійника.

Крім того, загальні професійні категорії можуть включати в себе декілька спеціалізацій. Так, людина, яка отримала юридичну освіту і має спеціальність юриста, може надалі обрати один із декількох шляхів своєї професійної кар'єри. Наприклад, вона може стати адвокатом, слідчим, юрисконсультантом, нотаріусом або криміналістом. І якщо праця адвоката спрямована в основному на людей, то нотаріус частіше має справу з документами, а криміналіст — з інформацією.

Тому, знаючи тільки загальні назви цілої категорії професій, важко буває з упевненістю віднести їх до якогось одного про характер праці — виконавчий або творчий. (??)

У сукупності табл. 1 і 2 можуть бути корисними при виборі професії. Знаючи назву професії і знайшовши її в табл. 1, можна визначити її координати, тобто дізнатися, які вимоги пред'являє ця професія до людини (табл. 2). Наприклад, професія бухгалтера відноситься до професій типу «людина — знакова система» творчого класу, отже, вимагає від людини високого рівня розвитку здібностей до абстрактного мислення, оперування числами, до уваги й посидючості, аналізу інформації, планування і контролю.

З іншого боку, знаючи ступінь розвитку здібностей людини, можна визначити для неї психологічно найбільш придатні тип і клас професій. Наприклад, якщо Ви легко вступаєте в контакт, швидко знайомитеся з людьми, без проблем налагоджуєте відносини з іншими, спокійні й доброзичливі, добре володієте своєю промовою, то найбільшою мірою Вашим здібностям відповідають професії типу «людина — людина». Нарешті, для будь-якої професії можна підібрати інші психологічно найбільш подібні, близькі спеціальності. Наприклад, якщо яка-небудь професія, яка підходить Вам за інтересами і можливостями, не влаштовує Вас під кутом зору умов праці, краще всього обрати суміжну професію, що входить до того ж самого типу і класу.

Таблиця 2.

КЛАСИ ПРОФЕСІЙ

Класи професій	Основні види робіт за професією	Назви професій	Необхідна професійна освіта
Професії виконавчого класу	Роботи, пов'язані з виконанням рішень, роботою за заданим зразком, дотриманням наявних правил і нормативів, дотриманням інструкцій, стереотипним підходом до вирішення проблем.	Агент, медсестра, продавець, приймальник замовлень, соціальний працівник, машиніст, оператор, верстатник, тесляр, касир, друкарка, телефоніст, перукар, озеленювач.	У більшості випадків професії цього класу не вимагають вищої освіти.
Професії творчого класу	Роботи, пов'язані з аналізом, дослідженням, випробуванням, контролем, плануванням, організацією та управлінням, конструюванням, проектуванням, розробкою нових зразків, прийняттям нестандартних рішень; вимагають незалежного і оригінального мислення, високого рівня розумового розвитку.	Менеджер, психолог, бухгалтер, вчитель, лікар, референт, юрист, інженер, економіст, математик, архітектор, фізик.	Потребують, як правило, вищої освіти.

Запитання для самоконтролю:

1. Яка спроба поділяти професії була у О. Ліпмана?
2. Який принцип лежить в основі класифікації професій С. Струмилінім?
3. Чому дотепер відсутня класифікація професій?
4. Які типи професій розрізняють за галузеву ознакою?
5. Яким чином Є. Клімов пропонує поділити професії за типами?
6. За якою ознакою професії поділяються на п'ять типів? Чому цей поділ є умовним?
7. Поясни, чому одна професія може переходити в іншу групу за типовими для іншої групи ознаками?

Контрольні запитання до розділу:

1. Розкажи, з чого варто розпочати вибір професії.
2. Поясни, чому особистісні характеристики мають значення для професійної роботи?
3. Яке значення мотивів та потреб людини у виборі професії?
4. Які типи професій виділяє Є. Клімов у своїй класифікації? Відповідь обґрунтуй.

Практична робота: Виявлення професійних намірів та інтересів учня

Проведи діагностування самостійно або з допомогою педагога за такими методиками: Визначення типу майбутньої професії (за методикою Є. Клімова) та Визначення інтересів та схильностей (диференційно-діагностичний опитувальник «Я віддам перевагу»), що подані в додатку 2.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЇ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЛЮДИНА»

Ти дізнаєшся про: — концепції історичної взаємодії людини з людиною;
— типологію професій типу «людина — людина»;
— предмет, мету, засоби, умови праці професій типу «людина — людина»;
— професійно-важливі якості професіонала;
— професійно-важливі якості для роботи за професіями «людина — людина».

Ти вмітимеш: — виділяти періоди побудови міжособистісних стосунків;
— розрізняти професії типу «людина — людина» за специфікою предмету праці, метою, засобами й умовами праці;
— володіти навичками визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями типу «людина — людина»;
— виконувати проектну діяльність на тему «Людина майбутнього».

§ 4. ІСТОРІЯ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЛЮДИНА»

1. Пригадай, як потрібно будувати стосунки з людьми, які тебе оточують, аби вони добре до тебе ставилися?
2. Як ти розумієш народну мудрість: «Добре ставлення не купиш ні за які гроші, тому дорожи кожним його проявом до тебе»?
3. Які чинники впливають на міжособистісні стосунки?
4. Які якості особистості можуть вплинути на позитивні й негативні міжособистісні стосунки?

Найважливішою умовою високої ефективності діяльності працівників типу «людина — людина» є вміння спілкуватися, контактувати з навколишніми, добиватися взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій. Саме тому культура міжособистісних стосунків, що формувалася від давніх часів до сьогодення є невід’ємною складовою фахівців типу «людина — людина».

У цьому параграфі пропонуємо звернутися до історії культури міжособистісних відносин, щоб зрозуміти, як становлення цієї культури вплинуло у подальшому на формування стосунків між людьми і сформувало професійні якості професій типу «людина — людина».

Культура міжособистісних стосунків є складним соціокультурним явищем, яке у своєму розвитку пододало такі етапи: передісторію культури міжособистісних стосунків у первісному суспільстві; етику моральних чеснот давніх цивілізацій; формування культури манер та ісламського етносу в епоху пізнього середньовіччя; зародження буржуазного етносу в епоху Ренесансу; розквіт дворянсько-аристократичної культури стосунків за часів Абсолютизму; розвиток буржуазної моралі в епоху раннього капіталізму. Кожен із них є поліструктурним утворенням, тобто містить кілька систем морально-етичних цінностей, зумовлених релігійними особливостями, соціальним становищем, тендерними чинниками тощо. Чим складніша соціальна структура суспільства, тим різноманітніша панорама культури міжособистісних стосунків.

Будь-яке суспільство, піклуючись про самозбереження, повинне протистояти деструктивним імпульсам окремих індивідів. Уже первісне суспільство, головними осередками якого були рід, плем'я, виробило систему регулятивно-контролюючих обмежень і норм, які можна розглядати як прафеномени культури міжособистісних стосунків.

Головну роль у структурі морально-етичних стандартів у примітивних суспільствах відігравали табу.

Табу (полінез. taboo — заборонене, те, чого варто уникати) — заборона або система заборон на виконання певних дій (використання певних предметів, промовляння окремих слів тощо), порушення яких, вважалося, карається надприродними силами (посиланням хвороб, смерті).

Закони табу пов'язані із тотемізмом — вірою у спільне походження та кровну спорідненість між групою людей (родом) і певною твариною або явищем природи (тотемом), яких ототожнювали з пращуром роду (племені). Убити тотемну тварину або мати інтимні стосунки з жінкою свого племені (одного тотему) означало скоїти найважчий злочин, за який карали смертю.

Пізніше деякі племена практикували інший механізм соціального контролю за вчинками індивіда, який проявлявся у формах соціального осуду або осоромлення. Недотримання етики сорому каралося переважно висміюванням. Така моральна практика міжособистісних взаємин сприяла формуванню в індивіда почуття власної гідності.

Важливим елементом моральної культури первісного суспільства був ритуал.

Ритуал (лат. ritus, від ritus — обряд, звичай) — пов'язана із культом символічна форма поведінки, за якої спосіб дій є чітко канонізованим і впорядкованим.

Це означає, що поряд із сакральньо-магічною ритуальною практикою існували й інші ритуали: привітання, трапези, гостинності тощо. Наприклад, в індіців Північної та Південної Америки ритуал привітання вимагав проливати сльози при зустрічі гостей. У якутів кожен мандрівник будь-коли мав право зайти у дім, розташуватися у ньому, пити чай, готувати їжу і заночувати. Етика гостинності вимагала від господаря терпіти навіть нахабну людину.

Найсуворіші вимоги ритуального етикету в багатьох первісних народів стосувалися поведінки вождя племені й ніяк не мали на меті підвищити його статус. Обмеження поведінки вождя були покликані запобігти порушенню гармонії між природою (тотемом) і племенем. Часто вожді потерпали від заборон більше, ніж їх одноплемінники: їм заборонялося торкатися жінки, залишати свою домівку, навіть підніматися зі стільця, у якому доводилося спати сидячи. Рухи їх мали бути плавними, уповільненими, голос — тихим, емоції — максимально стриманими. Вождь не мав права на особисте життя, цілковито ототожнював його із життям племені, а первісні люди вірили в те, що від виконання вождем його функцій та дотримання ним обмежень залежить їхнє існування.

У процесі відмирання деяких релігійних практик, тобто трансформування ритуалу, сформувалися звичаї (стереотипи соціальної поведінки, які зберігаються незмінними впродовж тривалого історичного періоду, передаючись від покоління до покоління) і традиції (форми соціально-культурної наступності, яка орієнтує як на збереження надбань культури, так і на їх відтворення та розвиток).

За первіснообщинного ладу звичаї були досить жорстокими, про що свідчать такі явища, як канібалізм (франц. cannibale — людоджер), фізичні каліцтва під час здійснення ініціації (лат. initiatio — посвята, утаємничення; обрядові дії, які супроводжували зміну соціального стану людини, перехід її у нову вікову категорію), убивства немовлят, тальйон (кровна помста) тощо.

З утворенням класового суспільства, зростанням могутності рабовласницьких держав моральна культура набула класового характеру. Особливу роль у формуванні морально-етичних стандартів поведінки і спілкування почала відігравати аристократична система цінностей. Здійснювана на основі ідеї божественного походження, безумовної вищості

панівних верств, вона була відголосом архаїчного тотемізму. У надрах рабовласницької ідеології зародилися перші концепції культури міжособистісних стосунків, у яких осмислювалися тогочасні уявлення про пристойні манери і належну поведінку.

З утворенням класового суспільства, зростанням могутності рабовласницьких держав моральна культура набула класового характеру. Особливу роль у формуванні морально-етичних стандартів поведінки і спілкування почала відігравати аристократична система цінностей. Здійснювана на основі ідеї божественного походження, безумовної вищості панівних верств, вона була відголосом архаїчного тотемізму. У надрах рабовласницької ідеології зародилися перші концепції культури міжособистісних стосунків, у яких осмислювалися тогочасні уявлення про пристойні манери і належну поведінку.

Про розвиток культури міжособистісних стосунків у рабовласницькому Китаї свідчать історичні пам'ятки, які суттєво вплинули на формування традиційного китайського патерналізму (лат. *paternus* — батьківський) — системи моральних норм, яка передбачає покровительство, опікунство і відповідні очікування щодо поведінки людей різного соціального стану, і консерватизму (лат. *conservare* — зберігати) — прихильності до старого, віджилого, обстоювання певних традиційних засад суспільного розвитку і порядку, «Бесіди і судження» Конфуція та упорядкований на початку I тис. класичний конфуціанський трактат «Лі цзи».

Культура міжособистісних стосунків у китайській родині вибудовувалася на засадах субординації, покірності дітей батькам (закон «сяо»), дружини чоловікові тощо. Чемний син і його дружина повинні прокинутися на світанку, причепуритися і відразу піти до батьків, спитати про їхнє самопочуття, потреби, а потім допомогти їм підвестися, вмитись і піднести їм сніданок. Перед тим, як лягти спати, чемний син зігріє постіль для своїх батьків, а коли вони хворітимуть, не буде розважатися або вживати м'ясо. Будь-яке прохання, бажання батьків має неодмінно виконуватися. Навіть до батьківських речей молодші члени родини повинні ставитися з особливою пошаною і пієтетом. Шанобливе ставлення сина до батьків полягало також у своєчасному придбанні для них, ще за їх життя, домовини.

За статусом жінка у китайській сім'ї завжди була підлеглою. Одружена жінка мала у всьому коритися чоловікові, бути особливо чемною з його родичами. Вона не має права одружуватися вдруге, оскільки цілком належить родині чоловіка. У разі смерті дружини чоловік не повинен бути у жалобі до того, поки її не представлять у храм і його предкам відповідно до релігійного церемоніалу. Адже згідно з «Лі цзи» мета шлюбу полягає не у з'єднанні чоловіка і жінки, а в продовженні роду. Лише з народженням сина китайська жінка могла почуватися впевнено.

Загалом міжособистісні стосунки у давньому Китаї ґрунтувалися винятково на правах і обов'язках, без урахування емоційної прихильності батьків до дітей і дітей до батьків, чоловіка до дружини в усіх ситуаціях. Тут панував культ пошани до старших і чемності у стосунках з ними.

XIV ст. до н.е. в багатьох полісах (містах-державках) Давньої Греції культивувався морально-етичний стандарт, який вимагав неабиякої стриманості, раціональності у поведінці. Неухильним його дотриманням представники шляхетного походження відрізняли себе від демосу. Однак на відміну від конфуціанства антична мораль передбачала певну ступінь свободи. Особливу цінність мали такі чесноти, як гордість і честь. Не випадково поняття «шляхетний» і «по праву гордий» для Арістотеля були синонімічними. Давні греки великого значення надавали культу досконалого тіла, військовій вправності, естетичному світогляду панівних класів, що знайшло своє відображення у концепції калокагатії.

Калокагатія (грец. *kalos* — прекрасний, *agatos* — добродесний) — центральний принцип давньогрецької естетики, яким позначали гармонію зовнішнього і внутрішнього, фізичної сили, краси і добра як умову досконалості людини.

Значну частину публічного та приватного життя античні елліни проводили у різноманітних політичних, філософських, релігійних, професійних мікрогрупах, які мали свої морально-етичні кодекси. Між членами цих спільнот встановлювалися засновані на взаємній симпатії та єдності поглядів дружні й теплі стосунки, які греки називали словом «філіа» (грец. *philia* — любов).

Афіняни і римляни високо цінували стосунки між друзями. Діяльність у мікрогрупах вимагала виконання певних обов'язків: внесення коштів на різноманітні заходи, участь у родинних і громадських трапезах тощо. Афіняни, наприклад, невеликими групами зустрічалися на агарі (місце громадянських зборів, торгова площа), де обговорювали важливі політичні питання. Особливу роль у науково-культурному житті Еллади відігравали філософські спілки школи — неформальні об'єднання інтелектуалів, до яких приймали всіх бажаючих. Поширеною формою соціальної інтеграції у Давньому Римі були асоціації, що об'єднували друзів, однодумців, прихильників різних культів (спілка шанувальників Геракла, Діоніса та ін.). Ці асоціації чітко формулювали свій статут, норми участі в них, правила поведінки, порядок витрат на різні заходи тощо.

Культура застілля Давніх Греції та Риму формувалася на симпозіумах (грец. *Symposion* — бенкет), які влаштовували майже всі давньогрецькі і давньоримські мікрогрупи в аристократичних будинках («андронах»). Правила проведення симпозіумів були різні. Зазвичай, вони супроводжувалися веселощами та розвагами, інколи — політичними і філософськими диспуатами. Учасники симпозіуму випивали по колу за здоров'я кожного з них, що символізувало рівність та єдностайність. Гостей розважали флейтистки, могли виступати поети та філософи. Між учасниками симпозіумів відбувалися різноманітні змагання (наприклад, випліскування по краплі вина із одного кубка в інший).

Культура сімейних стосунків в античну епоху ґрунтувалася на патріархальній моралі, яка вимагала від дружини і дітей цілковитої покорі перед чоловіком.

Патріархальна (грец. *pater* — батько, *arche* — влада) мораль — система морально-етичних цінностей, яка ґрунтується на ідеї моральної досконалості чоловіка (батька), його праві встановлювати межі припустимої чи неприпустимої поведінки.

Давньоримські закони і мораль щодо жінки були суворішими, ніж у Давній Греції. Якщо у Давньому Римі чоловік мав право убити дружину лише за те, що вона штучно перервала вагітність або підробила ключі до винного погреба, то в Античній Греції одружена жінка мала вирішальний голос у родині. Однак сімейні традиції та спосіб сімейного життя давньої Еллади свідчать про обмеження свободи жінки щодо її можливості самостійно обирати свій життєвий шлях. Пошлюблення жінки з чоловіком могло відбутися лише за згодою її опікуна (батька, брата або найближчого родича). Опікун домовлявся про розмір посагу (майно, гроші, що їх дають батьки або родичі нареченій, коли вона виходить заміж) нареченої. Афіньська держава у IV ст. до н.е. виділяла навіть кошти на придбання посагу для бідних жінок або жінок-сиріт. Ініціатором розлучення був тільки чоловік. Та щоб це відбулося, він мав домовитися з опікуном про повернення посагу і повідомити про це архонта (верховного жерця). Зазвичай опікун знову намагався одружити розлучену жінку або вдовицю. Бувало, що колишній чоловік сам підшукував для своєї дружини майбутнього чоловіка. Цінність сімейного життя жінки полягала у тому, щоб народити синів, які б могли служити на користь полісу. Родинне життя було майже цілком відокремлене від публічного. Так, навколо домівки античні греки будували високу огорожу; майстерні, крамниці та інші добудови розміщали ззовні головного будинку, щоб через них було складно або й зовсім неможливо потрапити до оселі господаря. Домівка була розділена на половини — чоловічу («андрон») та жіночу («гінекей»), де жила дружина зі служницями та дітьми. Головним заняттям одруженої жінки було домашнє господарство. Жінки із заможних родин

взагалі не виходили на вулиці міста, навіть харчі і провізію купували чоловіки або прислуга. На елліністичний період припадає початок жіночої емансипації (лат. *emansipatio* — звільнення сина від батьківської влади) — звільнення від залежності, скасування певних обмежень.

З цього можна зробити висновок, що, на відміну від класичної Греції, у Греції елліністичної доби дружина вже мала право сама вирішувати, жити їй зі своїм чоловіком чи ні. На перший план у родинному житті виходять подружньо-родинна любов і обопільна повага. Саме в елліністичний період сформувалася ідея любові як безумовної моральної цінності.

Зародження придворного етикету пов'язане із посиленням у Давньому Римі культу імператора (III ст. до н.е.). Щоб потрапити на імператорську аудієнцію, потрібно було заздалегідь записатися. Навіть найвищі посадові особи під час неї повинні були доповідати стоячи. Придворну аристократію представляв численний штат чиновників різних рангів, серед яких найбажанішими були найнижчі посади (царський виночерпій, наглядач царського ложа та ін.). Носії цих посад іноді мали більший вплив на політику імператора, ніж відомі полководці. При дворі почали створюватися незвичні на ті часи посади: секретарі, кур'єри, тримачі опахала та ін.

Загалом на ранніх етапах історичного поступу культура стосунків (морально-етичний кодекс поведінки первісного суспільства) була спрямована на стримування природних потягів, сваволі, агресії окремих індивідів, а на етапі формування аристократії (Китай, Давні Греція і Рим) розпочалось осмислення суті шляхетності та практичне впровадження її норм. На ту пору припадає початок домінування етики шляхетних чеснот, які ототожнювали з морально-родова мораль конфуціанства. На противагу конфуціанській моделі культури стосунків і шляхетності, що ґрунтувалася на культурі чемності і беззастережної відданості авторитетам, морально-етичний ідеал людських взаємин у Давніх Греції та Римі ґрунтувався на емоційній, духовно-інтелектуальній прихильності (філіа) та етиці гідності.

Зміст культури міжособистісних стосунків у епоху середньовіччя визначали такі два соціально-культурні феномени, як етос куртуазних манер у західноєвропейському регіоні та арабський етикет в Аравії.

Розвиток культури міжособистісних стосунків у середньовічній Європі відбувався під впливом нових форм соціальної інтеграції — інститутів лицарства та феодалного (королівського) двору. Відносини у середньовічному суспільстві ґрунтувалися на особистій залежності селянина від пана-землевласника (феодала), феодала від короля, васала (дрібного феодала) від заможного сюзерена (верховного сеньйора території — короля, герцога, князя) тощо. Поряд із відносинами панування і підлеглості соціальні зв'язки виражалися і у створенні різноманітних корпоративних (професійних) груп чи асоціацій, кожна з яких мала свої морально-етичні кодекси, сільські громади, чернечі і лицарські ордени, ремісничі цехи тощо. Однак соціальна структура середньовічного суспільства до XII (перевірити правильність написання дати)ст. складалася переважно із лицарства та селянства. Лицарство сформувалося у середньовічній Європі внаслідок королівських завойовницьких війн. Соціальна верства лицарів складалася із заможної феодалної знаті (герцогів), наділеної великим земельним наділом (леном), а також із середніх, дрібних феодалів та безземельних лицарів.

Зародження етосу куртуазних манер є істотною особливістю культури міжособистісних стосунків європейського середньовіччя. Відомо, що наприкінці XI ст. чимало безземельного лицарства потрапило під вплив великих феодалів, які потребували більш цивілізованих розваг (пісенної творчості, різновидів сміхової культури), а також більшої стриманості та витонченості у поведінці. Частина зубожілого лицарства перетворилася на придворних

поетів-піснярів: труверів (франц. trouver — творити) та мінезингерів (нім. Minnesänger — оспівувач кохання), які прислуговували багатому сеньйору (сеньйорі) і були носіями лицарського ідеалу.

Лицарський ідеал (взірець досконалості) — морально-етичний конструкт пізнього середньовіччя, в основу якого покладені імперативи честі, васального обов'язку, воїнської доблесті і куртуазного кохання.

У надрах куртуазної пісенної лірики труверів і мінезингерів сформувалася куртуазна поведінкова модель. Куртуазне кохання як складова лицарської поведінки передбачало любовну залежність лицаря від коханої, подібну до васальної залежності. Зазвичай лицар мав завойовувати прихильність дами військовою доблестю, вишуканістю присяги їй. Спочатку ритуал вимагав присяги навколішки (як присягалися сюзеренові), коли закоханий клявся у вічному коханні та вірності. Дама дарувала йому золоту каблучку як символ кохання і цілувала у чоло. Відтоді закохані пов'язувалися кодексом cortezia, за яким, крім дотримання таємниці, терпіння, почуття міри, чоловік мав стати слугою жінки. Лицарське кохання було ідеалізацією коханої жінки, вивщеною над чоловіком, його ностальгійним ідеалом. Величезний вплив на подальший розвиток європейської культури міжособистісних стосунків справила куртуазна лірика, у якій оспівувався ідеал неземного (фатального) кохання.

Суттєвим елементом куртуазних манер вважалася пристойність (відповідність встановленим правилам, нормам, звичаям), завдяки чому синонімом «куртуазності» стала вито-чненість манер.

Отже, одночасно з поширенням християнської концепції доброчесності, заснованої на імперативах любові до ближнього, співчуття тощо, у середньовічних Франції та Німеччині виникла світська моральна культура — культура пристойної (куртуазної) поведінки, яка, акцентуючи увагу на формальному аспекті міжлюдських взаємин, набула автономного від християнської етики існування.

Формування арабської культури міжособистісних стосунків датують приблизно VI-УП (перевірити правильність написання дати) ст. до н.е. На цей час припадає релігійна діяльність засновника ісламу — пророка Мухаммеда (прибл. 570–632), морально-етичне вчення якого обумовило особливості арабської етики та етикету. Якщо середньовічна західноєвропейська культура міжособистісних стосунків базувалася на розмежуванні світської культури і християнської ідеології, то арабські етика та етикет являли собою монолітну систему морально-етичних принципів, наскрізь пронизану ісламським віровченням.

Арабська моральна культура вибудовувалася за принципом мурувва, що в перекладі означає мужність. Арабський культ мужності розкривався через такі моральні чесноти, як щедрість, доблесть, гостинність, великодушність, терпіння, красномовність, відданість слову, гідність. Не менш важливою моральною якістю справжнього мужа є сміливість, яка межує з героїзмом, терпінням (сабр) і релігійною самопожертвою «на шляху Аллаха». Носіями принципу муравви є тільки представники чоловічої статі будь-якого походження або соціального становища.

Важливим принципом ісламської моралі, який репрезентує особливості арабської культури сімейних стосунків, є принцип асабії — відданості асабу (рідні по чоловічій лінії), що свідчить про патріархальність арабської моралі. Культ батьківського роду походить з доісламського родового права, яке араби називали «адата». Закон адата вимагав кровної помсти, пам'яті предків і піклування про нащадків (знання генеалогії роду, повага до минулого, турботливе і чемне ставлення до батьків), недопустимості позашлюбних стосунків для жінок тощо. У багатьох суннах жінкам забороняється пильно дивитися чоловікам у вічі (краще тримати очі Доу), демонструвати красу свого тіла. Навіть свої прикраси жінка може показувати лише родичам — чоловіку, сину, батьку, брату або свекру, тобто

чоловікам, які «не мають бажання». Більшість норм асабії дотепер чинні у багатьох ісламських країнах.

Характерними ознаками арабського етикету є гостинність, пошана до старших, скромність, розвинуте почуття обов'язку і дружби. Ритуал гостинності передбачав слова привітання, братський поцілунок або рукостискання, які супроводжувалися словами: «Ассаламу алейкумі» («Мир Вам!»), «Алейкум ас-салам!» («І Вам мир!»). Поширеною формою арабського привітання, починаючи з середніх віків, був уклін або напівуклін із притиснутою до грудей правою рукою. Однак таке вітання допускалося лише між рівними. Вітаючись з духовною особою, іншою високоповажною персоною, нижчий за статусом мав цілувати вищому руки, а іноді й ноги. Після привітання гостю пропонували страви, не запитуючи його імені і мети візиту.

Етикет вимагав протягом трьох діб не запитувати гостя, хто він, звідки і скільки перебуватиме у господаря. Господар не повинен був завершувати трапезу раніше від гостя, а гість ні в якому разі не повинен був дякувати господарю за гостинність. Страви, які їв гість, особливо сіль, вважалися символом доброзичливих стосунків. Якщо гість випив тільки воду або молоко, то господар не зобов'язаний був надалі про нього піклуватися.

Особливе місце в застільному етикеті займало пиття кави, яку пропонували до бесіди. За необхідності покарати людину за якусь провину господар замість кави пропонував воду. Це був натяк на небажаність присутності цієї людини у домі господаря.

Значну роль у середньовічній арабській культурі міжособистісних стосунків відіграла символіка жестів. Наприклад, етикетне зняття шапки на знак особливої пошани перед привітанням для ісламської культури неприйнятне. У багатьох арабських країнах спрямована на людину рука з розчепіреними пальцями означала прокляття. Захистом від нього була «долоня Фатіми» — зображення відкритої руки з оком на долоні. Із середньовіччя в арабській культурі існує опозиція правої і лівої рук, за якою права асоціювалася зі всім світлим, добрим, чоловічим началом, а ліва — із нещастям, невдачами, жіночим началом. Тому, згідно з арабським етикетом, правою рукою можна вітати людину, брати їжу і торкатися всіх «чистих» частин тіла. Тільки нею дозволяється розпочинати гідну справу. Лівою рукою можна знімати одяг, взуття.

Отже, європейська культура міжособистісних стосунків в епоху середньовіччя представлена культурою манер, зміст яких визначався середньовічним культом кохання та етикою пристойної поведінки, правилами застільного етикету. Куртуазний поведінковий стандарт виявився автономним щодо християнської етики. Натомість культура міжособистісних стосунків середньовічної Аравії була пов'язана з особливостями ісламського віровчення.

Культура міжособистісних стосунків в епоху європейського Відродження (починається з середини XIV ст. (Італія) і триває до початку XVII ст. (Німеччина, Англія); виникло в Італії як свідчення розквіту літератури, наук і мистецтва на противагу їх тисячолітньому занепаду в епоху середньовіччя) мала досить суперечливий характер, що було зумовлено важливими економічними та світоглядними зрушеннями. На початку XIII ст. в Європі, зокрема в Італії, активно почали розвиватися товарне виробництво, торгівля, ринки, які перетворювалися на національні та міжнародні центри комунікації. Багато сіл ставали містами, навколо яких зводили оборонні мури. У містах розвивалися торгівля, ремесла. Зосередження населення навколо великих міст сприяло формуванню європейських націй, національних мов, централізації влади в руках монарха.

З розвитком товарно-грошових відносин зміцнювало свої позиції купецтво як прототип майбутнього буржуазного класу. Поряд із лицарським етосом, залишки якого певною мірою впливали на характер дворянської культури, набирала сили буржуазна мораль, орієнтована на активність, професіоналізм, раціональність, практичну доцільність, ощадливість

та індивідуалізм, відповідно до чого змінювався зміст поняття «шляхетність». У багатьох тогочасних морально-дидактичних трактатах це поняття набуло гуманістичного тлумачення. Віднині дворянин, який марнує час у неробстві, розпусті, попри своє знатне походження та багатство, не може бути шляхетною людиною, бо істинна шляхетність вимагає морального самовдосконалення, гідності, творчості, обізнаності в науках, активної діяльності.

Підвищення соціальної ролі бюргерства спричинило посилення позицій королівського двору і куртуазної культури.

Правила застільного етикету в епоху Ренесансу вимагали: утримуватися від скреготіння зубами або плямкання; не витирати брудні руки скатертиною або хлібом; хизуватися своїм походженням, багатством, знатністю, почесними званнями, розумом; не розмовляти надто повільно або надто швидко. Говорити потрібно було спокійно, з почуттям гідності. Господарі, приймаючи гостей, повинні подбати про індивідуальний посуд — миску, ложку, виделку, ніж.

Культура сімейних стосунків в епоху Відродження базувалася на нормах патріархальної моралі. Шлюб у ренесансну епоху мав міцну соціальну підтримку, а народження великої кількості дітей вважалося важливим моральним обов'язком подружжя. Вищою цінністю шлюбних стосунків була оспівана мінезингерами обопільна вірність. Вважалося, що чоловік, який кидає доброчесну дружину, уподібнюється свині, оскільки «залишає чисте джерело і лягає у брудну калюжу». Попри те, у деяких регіонах був поширеним звичай «віддавати дружину (дочку) за дорученням», згідно з яким гість мав право на господиню дому або на її дорослу доньку, що суперечило нормам суспільної моралі.

Чоловік вважався господарем родини. Дружина мала бути ніжною, стриманою, терплячою і слухняною. Терплячість дружини полягала також у тому, щоб не звертати уваги на флірт чоловіка з іншими жінками. Її найвища мудрість — добрим словом впливати на чоловіка, оскільки він для неї передусім господар. Дружина, яка не поводитися відповідно до норм патріархальної моралі, підлягала покаранню.

Жінки епохи Відродження розглядали шлюб як вищу ціль життя. Правда, часто чоловіки опинялися під владою своїх дружин. Для протидії елементам матріархату місцева влада вдавалася до різних заборон. Так, статути міста Бланкенбурга 1594 р. передбачали певні покарання для подружжя, де верховодила дружина, яка могла навіть побити чоловіка. У такому разі їм обом загрожував штраф або ув'язнення.

Отже, культура міжособистісних стосунків в епоху Відродження була різноплановим і поліструктурним явищем, яке неможливо оцінити однозначно. Поряд із культивуванням куртуазного стандарту в дворянсько-аристократичних колах ренесансного суспільства зароджувалася буржуазна мораль, розвивався застільний етикет, продовжувалися формування і розвиток стилів у моді.

Блоха Абсолютизму (XVII–XVIII ст.) ознаменована бурхливим розвитком французького та англійського дворянства, внаслідок чого культура міжособистісних стосунків набула підкреслено аристократичного характеру. Утвердження централізованої влади і виникнення на цій основі придворного суспільства призвело до розмежування етики доброчесності та етики манер.

Придворне середовище як центральний інститут абсолютистського режиму остаточно сформувалося у провідних європейських країнах — Франції, Англії, Німеччині та ін. Усі королівські двори та аристократичні родини Європи XVII–XIX ст. дотримувалися версальських стандартів поведінки і спілкування «комільфо» (франц. *comme il faut*, букв. — належним чином, як має бути; пристойна (належна) поведінка; ідеал світської людини, яка віртуозно виконує всі вимоги світського етикету).

Суттєвими ознаками культури міжособистісних стосунків у епоху Абсолютизму є посилення політичної і світської функцій етикету, протиставлення традиційним нормам

буржуазної моралі аристократичної культури вишуканих манер. Придворний етикет був центральною складовою культури міжособистісних стосунків епохи Абсолютизму і фігурував як придворний церемоніал та етика галантності (франц. *galant* — ввічливий, люб'язний) — сукупності правил поведінки, які відображають особливо чемні й делікатні відносини між статями.

Імператив раціональності (поведінка «всупереч своїм почуттям») є психологічною і моральною основою, на якій сформувалася етика галантності. У зв'язку з цим епоху Абсолютизму в історії західноєвропейської культури називають «Галантним століттям». Витоки галантності вбачають у культурно-просвітницькій діяльності французьких аристократок, яка почалася ще в XVI ст. Обіймаючи придворні посади, жінки вдосконалювали придворний церемоніал і допомагали чоловікам опановувати мистецтво «політесу» (грец. *polis* — місто, громада, держава, або *polites* — громадянин) — правила придворної поведінки та повождення із царськими особами (застаріле); сукупність усталених правил і норм етикету.

В епоху Абсолютизму суть галантності полягала у надзвичайно чемному ставленні чоловіка до жінки, яке було головною вимогою цивілізованих стосунків між ними. Галантні манери виокремлювали аристократів-чоловіків з-поміж представників інших соціальних класів. На перший погляд, вони багато в чому подібні до куртуазного стандарту, оскільки вимагають витончених жестів і мови. Будь-яка розмова із жінкою мала розпочинатися звертанням: «Я був би безмежно щасливий, якщо б Ви...» і завершуватися словами: «Коли Ви ошчасливіть мене...». Принциповою відмінністю галантності від куртуазії було її поверхове ставлення до кохання, яке зводилося лише до легкого флірту з еротичним контекстом. Чоловік поважав у жінці дорогоцінне джерело насолоди. Глибокі почуття, із точки зору галантної етики, вважалися вартами презирства, проявом племейської натури.

Чоловік, опинившись у жіночому товаристві, повинен був низько вклонитися дамам. Сісти він мав право лише з дозволу дами і, отримавши такий дозвіл, не повинен був квапитися з цим. Перебуваючи у шляхетному товаристві, він мав ретельно стежити за мовою та вчинками. Галантний чоловік, вважалося, повинен бути уважним і люб'язним не лише з молодими дамами, а й із жінками похилого віку; намагатися підтримувати веселий настрій тих, хто його оточує; бути настільки уважним, щоб по очах здогадуватися про бажання людей та охоче їх виконувати. Кавалер мав бути скромним, не хизуватися своїми зовнішніми якостями й талантами. Неприпустимими вважалися прояви жадібності.

На особливості мистецтва спілкування в епоху Абсолютизму вплинула політична та культурна гегемонія Франції. Через панування моди на все «французьке» у XVII ст. французька мова і французькі стандарти набули статусу офіційних взірців спілкування при будь-якому дворі Західної Європи. Культура спілкування за часів Абсолютизму вимагала від аристократа надзвичайної чемності, вміння підтримувати бесіду на будь-яку тему, здатності робити компліменти, які вважалися невід'ємною частиною не лише чоловічої, а й жіночої галантності. Надзвичайно цінувався дотепний жарт. Так, якщо у Німеччині відбувалося сліпе уподібнення французьким поведінково-комунікативним стандартам, то Англія зуміла відгородитися від французького культурного тиску. Англійські аристократи, які також чудово володіли французькою мовою, зуміли вберегти її від перетворення на предмет поклоніння.

В Англії сформувалося специфічне уявлення про шляхетну поведінку, виражене у поняттях «джентльмен» та «леді». Поняття «джентльмен» уперше зустрічається в «Британській енциклопедії» XIV ст., де ним позначають позбавлених спадщини молодих аристократів. Відтоді представники цієї соціальної категорії, щоб виокремитись серед йоменів (селян, дрібних фермерів) та ремісників, яких вони зневажали, називали себе джентльменами. Наприкінці XVI ст. до джентльменів також належали представники елітарних кіл суспільства, вище дворянство, які входили до вищої палати парламенту (лорди), — від герцогів

до баронів; нижче дворянство, а саме лицарі, до яких зверталися «сер»; сквайри, які мали герб та генеалогічне дерево. Із XVIII ст. джентльменом називали завжди спокійну, врівноважену людину, здатну володіти собою у будь-якій ситуації, лаконічну та стриману в оцінках, освічену, чемну і тактовну, відповідальну, готову допомогти, яка є господарем слова та честі.

Загалом у культурі міжособистісних стосунків в епоху європейського Абсолютизму особливе значення надавалося етиці галантних манер, що спричинило небувалий розквіт світської культури (етики галантних манер), яка ґрунтується на культурі чемності у міжстатевих стосунках. Цим західноєвропейський поведінковий стандарт докорінно відрізнявся від східної та азійської культурних традицій.

Культура міжособистісних стосунків наприкінці XVIII — на початку XIX ст. перебувала під відчутним впливом аристократичного етосу. Навіть після здійснення перших буржуазних революцій у німецьких та англійських морально-дидактичних творах домінував французький поведінковий стандарт. Однак у цей період дворянська аристократія почала втрачати свої позиції. Завдяки розвитку мануфактурного виробництва наростала економічна і соціальна могутність буржуазії. Неефективний феодальний спосіб виробництва, що базувався на праці підневільних людей, витіснявся більш раціональним, капіталістичним, який використовував працю найманих робітників, можливості машин, прогресивні форми і методи організації праці тощо. Значні зміни відбувалися й у моральній свідомості, яка постала центральною структурою новітньої концепції культури міжособистісних стосунків. Ідеальними джерелами буржуазної системи морально-етичних цінностей, яка протиставила себе аристократичній культурі, були ідеї французького Просвітництва, німецького романтизму.

Першим ідеологічним опонентом Абсолютизму та аристократичної системи цінностей було французьке Просвітництво — ідейний рух молоді буржуазної інтелігенції XVII–XVIII ст. Просвітники боролися за знищення станових привілеїв, свободу особистості, право народних мас на культуру та освіту. Вони проголошували, що ціннісною характеристикою людини є не титул і стан, а моральна довершеність.

Представники німецького літературного руху, зокрема романтизму, виступали за відродження внутрішньої культури особистості — природного кохання, сентиментальності, глибини почуттів, любові до знань як антиподів поверховості, церемоніальності та показної люб'язності. Нова система цінностей відкидала традиційне шляхетне неробство, презирство до зароблених власними зусиллями багатств як ідеологію мерзенного «паразитвання». Манірності придворного етикету вона протиставляла чесність і сердечну доброту, а поверховості дворянської освіти — прагнення до знань.

Буржуазна концепція культури міжособистісних стосунків у сім'ї мала багато запозичень з патріархальної моралі. Просвітницька Європа мало чим поліпшила становище жінки у суспільстві. Жорсткішими стали вимоги до жіночої доброчесності, суттєво було обмежено її економічні та правові свободи. Освіта юних жінок у XVIII–XIX ст. передбачала вивчення Біблії, латини, хоча мало хто з них достеменно нею володів. Наприкінці XVIII ст. Європа повернулася до матримоніальних цінностей, посилилася патріархальна залежність від чоловіків. Сентиментальна ідея залежної, доброчесної дружини-матері, чесноти якої пов'язуються зі сферою домашнього господарювання, стає панівною у XVIII та XIX ст.

Життя дами обмежувалося вимогами до її поведінки відповідно до принципу «честі й сорому»: незаміжні жінки не мали права їсти у гостях, багато розмовляти; непристойним вважалося демонструвати свої знання; дівчина не повинна була виходити з дому без супроводу, залишатися наодинці з чоловіком, навіть із нареченим; неприпустимо яскраво одягатися, голосно та багато розмовляти, сміятися; після одруження жінка повинна була ретельно оберігати свою репутацію; вона не мала права самостійно приймати гостей

чоловічої статі, з'являтися у публічних місцях без супроводу, мусила дотримуватися певних вимог щодо манер. Чемність і делікатність мали виявлятися не лише у словах і вчинках, а й у тембрі голосу, жестикуляції. Ініціатива в розмові, демонстрування свого інтелекту вважалися вкрай непристойними, як і слова про власні проблеми — сімейні неприємності, нещасливе кохання тощо. Такт вимагав від жінки бути чемною у розмові зі старшими, люб'язною з молодшими, дружелюбною — з рівними.

Загалом буржуазна мораль стала важливим етапом у розвитку західноєвропейської культури міжособистісних стосунків, оскільки сприяла розвитку і конкретизації етики моральних чеснот, на противагу етиці витончених манер. Буржуазний стандарт протистояв не лише культурі «комільфо», а й аристократичному презирству до праці, паразитичному способу життя, становому чванству тощо.

Таким чином, розглянувши культуру міжособистісних стосунків крізь призму різних культурно-історичних епох, можна дійти висновку про поступове ускладнення її структури. Так, розвиток формального (естетичного) аспекту культури міжособистісних стосунків полягав у посиленні функцій етикету та диференціації його складових — культури манер, культури застілля, мовленнєвого етикету, культури одягу тощо. Однак у процесі культурно-історичного поступу багатьох країн істотних змін набувала також моральна складова культури стосунків, розвиток якої рухався у напрямку зростання валідності гуманістичних принципів поваги і тактовності. Означені вище морально-етичні імперативи сьогодні становлять зміст гуманістичної моралі та закладають морально-етичний фундамент етикету, що знаходить своє безпосереднє вираження у культурі спілкування як інтегральній структурі сучасної культури міжособистісних стосунків. Це безпосередньо впливає на формування професійних якостей, таких як уміння спілкуватися і взаємодіяти з людьми у представників професій типу «людина — людина».

Запитання для самоконтролю:

1. Які етапи можна виділити в культурі міжособистісних стосунків?
2. Яку систему регулятивно-контролюючих обмежень і норм виробило первісне суспільство?
3. Які міжособистісні стосунки панували у рабовласницькому Китаї?
4. Які міжособистісні стосунки були притаманні Давній Греції?
5. Що таке Римські асоціації?
6. Які професії почали зароджуватися у Давньому Римі?
7. У чому полягає культура міжособистісних стосунків в епоху Середньовіччя?
8. Коли зародилася арабська культура міжособистісних стосунків?
9. Як формувалися міжособистісні стосунки в епоху Відродження?
10. Як розвивалася культура міжособистісних стосунків із кінця XVII по початок XIX століття?

Практична робота. Розробити проект «Людина майбутнього»

Дорогий старшокласнику, тобі пропонується поміркувати над тим, якою ти бачиш «Людину майбутнього», які у неї фізіологічні особливості, риси характеру, які професійні якості їй притаманні тощо.

Пропонуємо цей вид роботи виконати у вже знайомому тобі методі проектів. Проектна (можливо, замінити на слово «проектна») діяльність включає три етапи: організація проекту; планування проекту; реалізація проекту; підсумок проекту. Після виконання проектною (можливо, замінити на слово «проектна») діяльністю доцільно зробити презентацію проекту.

Планування проєкту — це етап визначення вчителем стратегії діяльності, яка полягає у виборі виду й теми проєкту, формулюванні провідної проблеми та дидактичної мети.

Планування проєкту — етап організації проєктної діяльності учнів. Учитель ознайомлює дітей із загальною темою навчального проєкту та стимулює виникнення інтересу до неї; окреслює коло проблемних питань та зорієнтовує учнів на усвідомлення задуму проєкту; допомагає вжитися в ситуацію та виділити низку підпроблем, які цікавлять учнів; скерує на можливі шляхи вирішення проблеми та ймовірний результат діяльності, допомагає в її плануванні.

Реалізація проєкту — етап відрізняється інформаційно-операційним характером діяльності учасників. Учні за допомогою вчителя визначають можливі джерела інформації, самостійно збирають необхідні матеріали, безпосередньо виконують поставлені завдання проєкту. Педагог займає позицію консультанта, а за потреби — координатора; він спрямовує пошукову діяльність школярів в оптимальному напрямі. Етап завершується виготовленням освітнього продукту, визначеного на попередньому етапі діяльності.

На завершальному етапі розробки проєкту передбачається оформлення та презентація його результату, аналіз й оцінка проєктної діяльності учасників. Важливість цього етапу пояснюється тим фактом, що кожна справа має бути доведеною до кінця. Відчуття завершеності виникає в учнів під час представлення результату проєкту.

Зразки проєктної діяльності можна переглянути у мережі Internet.

Твори свій проєкт «Людина майбутнього». Бажаємо творчих успіхів!!!

§ 5. РІЗНОВИДИ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЛЮДИНА»

- 1. Чи бачив ти, як працюють люди професії «людина — людина»?*
- 2. Чи міг би ти працювати в даній сфері діяльності?*
- 3. Серед присутніх існують ті, які бажують пов'язати своє майбутнє з даною спеціальністю? Що робити для досягнення своєї цілі?*
- 4. Що приваблює тебе в даній професії?*

Основною особливістю діяльності спеціаліста цього типу є взаємодія з людьми. Вміння спілкуватися, контактувати з навколишніми, добиватися взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій є найважливішою умовою високої ефективності діяльності працівників типу «людина — людина».

Людина, люди, колективи, умови їх виховання і обслуговування, керівництва ними є головним предметом праці в групі професій типу «людина — людина».

Слабка сформованість комунікативних якостей виступає основним протипоказанням до вибору професій даного типу.

Група професій типу «людина — людина» включає велику кількість професій. Багато з них мають однакові цілі, завдання, одну і ту ж саму спрямованість діяльності, ставлять близькі за змістом вимоги до працівника і об'єднуються на цій основі у підгрупи.

У змісті діяльності спеціалістів підгрупи професій, які Є.О. Клімов визначив як «гностичні», переважає пізнавальна («гностична») діяльність. Так, головна мета роботи слідчого — виявити, встановити події, мотиви вчинків людей тощо. Мета роботи журналіста — описати події, вчинки людей на підставі вивчення й узагальнення фактів, документальних чи літературних джерел, інтерв'ю.

У ряді професій гностична, пізнавальна діяльність тісно пов'язана з оперативно-виконавчою (див. схему 1). У роботі даних спеціалістів паралельно постають два завдання: а) дослідження, вивчення умов, обставин; б) організація праці людей, вжиття заходів, спрямованих на виправлення недоліків (керівник підрозділу, майстер цеху, вчитель, лікар тощо).

«Гностикооперативні» професії, у свою чергу, поділяються на два види: керування людьми і обслуговування людей (див. схему 1). В управлінській діяльності головне завдання — «зрозуміти громадські цілі»; «зрозуміти і спрямувати зусилля на їх досягнення». В обслуговуючій діяльності — «задовольнити потреби людини».

Управління людьми, у свою чергу, поділяється на дві підгрупи. В одній домінують завдання керівництва, організації дій колективу (керівник установи, закладу, майстер цеху, бригадир у колгоспі), у другій головну роль відіграють навчання, виховання (вчитель, вихователь дитячого садка, спортивний тренер, майстер профтехучилища). Завдання управління і виховання в роботі представників цих двох підгруп тісно переплітаються, однак, переважає одне з них (див. схему 1).

Схема 1

Де:

— Оцінка стану соціальних об'єктів (інспектор, соціолог відділу НОП підприємства, слідчий, журналіст).

— Керівництво людьми, організація їх спільних дій (бригадир колгоспу, майстер цеху, керівник підприємства).

— Навчання, виховання (вчитель, майстер ПТУ, спортивний тренер, вихователь дошкільного закладу).

— Довідкова, наукова, політична, консультаційно-юридична інформація (лектор, адвокат, консультант, працівник довідкового бюро).

— Задоволення потреб людей засобами мистецтва (працівник клубу, театру, екскурсвод).

— Медичне обслуговування (лікар, фельдшер, медсестра, санітарка).

— Торгівля предметами народного вжитку, громадське харчування (продавець, офіціант, касир).

— Соціально-побутове обслуговування (страховий агент, приймальник ремонтної майстерні, ательє, пральні, працівник готелю).

Обслуговування, у свою чергу, поділяється на: а) професії інформаційного обслуговування, у завдання яких входить повідомлення довідкової, наукової, політичної, консультаційно-юридичної інформації (лектор, адвокат-консультант, працівник довідкового бюро), задоволення естетичних потреб людей засобами мистецтва (працівник клубу, диск-жокей, масовик-організатор); професії матеріального обслуговування, до яких відносяться, крім торговельного обслуговування (продавець, офіціант, касир) і соціально-побутового обслуговування (страховий агент, приймальник ремонтної майстерні, ательє, пральні, працівник готелю), також медичне обслуговування (лікар, медсестра, санітарка).

Спеціалісти професій типу «людина — людина», з одного боку, користуються різними приладами, інструментами (апарати у контролера-касира, ваги у продавця продовольчих товарів, медична апаратура й інструментарій у лікаря, медсестри). З іншого, як знаряддя праці виступає рука і функціональні засоби організму (за Є.О. Клімовим) — виразні засоби поведінки, мови, міміки тощо.

Характеризуючи умови праці працівників групи професій «людина — людина», слід виділити: а) мікрокліматичні, гігієнічні умови; б) соціальні умови.

Користуючись класифікацією умов праці, яку запропонував Є.О. Клімов, можна констатувати, що робота даної групи спеціалістів проходить у приміщенні з мікрокліматом, близьким до побутових норм. У складніших умовах працюють продавці: вони іноді зазнають впливу повітря високої та низької температури, протягів тощо. Коли йдеться про соціальні умови працівників групи професій «людина — людина», варто підкреслити те, що вони висувають підвищені вимоги до морального образу людини, її дисциплінованості, принциповості, відповідальності.

Основні відмінності, що виділяють професії даного типу серед інших, і об'єднуючи настільки несхожі між собою, виражаються в задачах. Адже і лікаря, і поліцейського, і продавця об'єднує одне — головне їх професійне завдання — взаємодія з іншими людьми, клієнтами або пацієнтами, відвідувачами або потерпілими, і так далі. Ще одна особливість і завдання будь-якої професії «людина — людина» — це наявність практично подвійної освіти: психологічної та спеціальної. Наприклад, продавець повинен знати психологію покупця, специфіку продаваного товару, якщо потрібно, вміти працювати з касою, із платіжним терміналом і так далі. Хірург, крім медичних прикладних знань повинен також знати психологію людини, щоб вміти правильно спілкуватися з хворими або їхніми родичами, а також ефективно комунікувати з підлеглими і колегами. І так з усіма професіями даного типу.

Найважливішою умовою високої ефективності діяльності працівників типу «людина — людина» є вміння спілкуватися, контактувати з оточуючими, добиватися взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій. У роботі даних спеціалістів паралельно постають два завдання: а) дослідження, вивчення умов, обставин; б) організація праці людей, вжиття заходів, спрямованих на виправлення недоліків (керівник підрозділу, майстер цеху, вчитель, лікар тощо). В управлінській діяльності головне завдання — «зрозуміти громадські цілі та спрямувати зусилля на їх досягнення». В обслуговуючій — «зрозуміти і задовольнити потреби людини». Управління людьми, у свою чергу, поділяється на дві підгрупи. В одній домінують завдання керівництва, організації дій колективу (керівник установи, закладу, майстер цеху, бригадир у колгоспі), в другій — головну роль відіграють навчання, виховання (вчитель, вихователь дитячого садка, спортивний тренер, майстер профтехучилища).

Обслуговування, у свою чергу, поділяється на: а) професії інформаційного обслуговування, у завдання яких входить повідомлення довідкової, наукової, політичної, консультаційно-юридичної інформації (лектор, адвокат-консультант, працівник довідкового бюро), задоволення естетичних потреб людей засобами мистецтва (працівник клубу, диск-жокей, масовик-організатор); професії матеріального обслуговування, до яких

відносяться, крім торговельного обслуговування (продавець, офіціант, касир) і соціально-побутового обслуговування (страховий агент, приймальник ремонтної майстерні, ательє, пральні, працівник готелю), також медичне обслуговування (лікар, медсестра, санітарка). Спеціалісти професій типу «людина — людина», з одного боку, користуються різними приладами, інструментами (апарати у контролера-касира, ваги у продавця продовольчих товарів, медична апаратура й інструментарій у лікаря, медсестри). Характеризуючи умови праці працівників групи професій «людина — людина», слід виділити: а) мікрокліматичні, гігієнічні умови; б) соціальні умови. Коли йдеться про соціальні умови працівників групи професій «людина — людина», варто підкреслити, що вони висувають підвищені вимоги до морального образу людини, її дисциплінованості, принциповості, відповідальності.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає особливість діяльності спеціаліста за типом професій «людина — людина»?
2. На які підгрупи поділяються професії типу «людина — людина» за Є.О. Клімовим?
3. Який поділ має управління людьми? Чому?
4. Яким чином поділяються професії сфери обслуговування?
5. Охарактеризуй умови праці представників даного типу професій?
6. Які ознаки відокремлюють професії типу «людина — людина» від інших груп професій.

Практична робота. *Класифікація основних груп професій типу «людина — людина».*

Дорогий старшокласнику, цю практичну роботу пропонуємо провести у формі гри. Клас поділяється на декілька команд, учитель виступає у ролі ведучого. Ведучий виносить чорний ящик, у якому захований інструмент представників професій типу «людина — людина» і задає запитання командам про предмет, що знаходиться у чорному ящику. Коли одна з команд вгадає цей інструмент, перед командами постає завдання назвати види професій типу «людина — людина», які використовують у своїй роботі цей інструмент. Виграє команда, яка найбільше дала правильних відповідей і, відповідно, назвала найбільше типів професій.

§ 6. ПРОФЕСІОГРАМА ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЛЮДИНА»

1. *Які характеристики варто віднести до опису певного виду професії?*
2. *Спробуй дати характеристику одного з видів професій, з якими вже ознайомився у попередньому параграфі.*
3. *Якби тобі запропонували обрати з професій типу «людина — людина» дві для детального описання, які б ти обрав? Чому?*

6.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина — людина»

Професії «людина — людина» — це професії, пов'язані з навчанням, вихованням, побутовим, торговим, медичним обслуговуванням, інформуванням людей, а також із управлінням та керівництвом людей чи колективів. Тобі в цьому допоможуть орієнтуватись такі навчальні предмети як історія, література та ті, які пов'язані з вивченням людей, суспільства. Це професії: учитель, екскурсовод, продавець, офіціант, перукар, юрист, вихователь, лікар, сестра медична, акушерка тощо. Визначитись із твоїми нахилами, інтересами до даної галузі праці допоможе твій досвід суспільно-організаторської, шефської роботи серед молод-

ших, досвід організатора колективних, групових заходів. Найперша особливість професій цього типу полягає у взаємодії між людьми. Якщо не буде ладитись взаємодія, то і робота ладитись не буде. Друга особливість — це кожна із професій вимагає якби подвійної підготовки: потрібно навчитись і вміти встановлювати та підтримувати контакти з людьми, розуміти їх, розумітись на їх особливостях; потрібно бути підготовленим у тій чи іншій галузі виробництва, науки, техніки, мистецтва тощо. Очікується і вимагається від спеціаліста залишатись спокійним у будь-якій ситуації та вміти знайти вихід із неї, бути привітним, тактовним, уважним, здатним ставити себе на місце іншої людини, добре пам'ятати, тримати в пам'яті знання про особисті якості багатьох і різних людей, а також знаходити спільну мову з різними людьми.

ОФІЦІАНТ

Зміст праці. Офіціант (від латинського *officians* — службовець) — працівник ресторану, кафе, бара, їдальні, закусочної, підприємства харчування в туристичних комплексах, готелях і на транспорті, що подає страви відвідувачам. В обов'язки офіціанта входить сервіровка столу, зустріч відвідувачів, знайомство їх із меню, у разі потреби — поради у виборі блюд, одержання замовлення, передача замовлень у гарячий і холодний цехи кухні, пробивання чеків на касовому апараті, доставка замовлення відвідувачу, розрахунок із ним, збір використаного посуду.

Умови праці. Робота протікає в приміщенні, у спеціально обладнаних салонах-харчоблоках транспортних засобів чи на вулиці в період роботи літніх кафе. Робота пов'язана зі значними фізичними навантаженнями. Спілкування в праці інтенсивне, із великою кількістю людей — і відвідувачів, і працівників підприємства суспільного харчування.

Домінуюча професійна спрямованість — на роботу з людьми. Професійний тип особистості — соціальний, артистичний і підприємницький.

Домінуючий інтерес — до роботи у сфері обслуговування, торгівлі, суспільного харчування, схильність до живої, різноманітної роботи. Спутний інтерес — до кулінарії, до традицій національної кухні, до етики й естетики, до психології, до іноземних мов.

Необхідні якості. Офіціант повинний (повинен) знати правила обслуговування відвідувачів і сервіровки столу, асортимент і кулінарну характеристику блюд і напоїв, ціни на них, правила роботи на контрольно-касових апаратах. У випадку роботи з іноземними відвідувачами необхідне знання іноземних мов у межах професійного розмовного мінімуму. Для успішного виконання роботи офіціант повинний (повинен) бути товариським, бездоганно ввічливим, легко вступати в контакти і розуміти особливості поведінки людей. Необхідна стійка увага, розвита оперативна і довгострокова пам'ять, розвиті рахункові здібності, гарний розвиток органів почуттів (зору, нюху, тактильної чутливості). Потрібна фізична витривалість, швидкодія, ручна вправність з одночасним артистизмом.

Медичні обмеження. Робота офіціанта протипоказана людям із захворюваннями ніг, опорно-рухового апарата, серцево-судинної системи, а також особам зі зниженням слуху і зору, із хронічними інфекційними захворюваннями.

Споріднені професії: бармен, буфетник, продавець продовольчих товарів, продавець-комерсант, продавець-касир, метрдотель, кухар.

Перспективи професійного росту — підвищення кваліфікації, адміністративний ріст (заняття посади метрдотеля), продовження освіти в середніх спеціальних та вищих навчальних закладах і одержання професії «менеджер підприємства торгівлі і суспільного харчування».

Професія офіціанта затребувана на ринку праці, особливо в період масового відпочинку.

АГЕНТ З ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ

Зміст праці. Агент з організації туризму подає інформацію про сферу діяльності туристичної фірми, оформляє виїзну документацію на клієнтів туристичної фірми, організовує туристичні тури, ділові та комерційні поїздки, супроводжує туристичні групи до місця призначення, визначає туристичні маршрути в залежності від вимог клієнта, розміщує клієнтів залежно від класу туру, контролює дотримання правил із техніки безпеки під час туристичних маршрутів, бере участь у реалізації планів підвищення економічної ефективності туристичної фірми.

Агенти вивчають законодавчі акти, постанови та інструкції, що стосуються роботи в туристичних фірмах; поняття і терміни сучасного бізнесу; правила оформлення бухгалтерських документів; правила оформлення страхових, виїзних, медичних документів.

Агент з організації туризму повинен знати: законодавство України про туризм, нормативні акти органів виконавчої влади в цій галузі, міжнародні договори й угоди щодо туризму, у яких бере участь Україна; види туризму та правила розробки туристичних маршрутів; технологію туристичного обслуговування, основи організації готельного господарства та туркомплексів, основи гостинності у сфері туристичного обслуговування; основні положення економіки туризму; правила складання кошторисів турів та екскурсій; способи вивчення попиту на туристичні послуги та правила організації рекламних заходів; порядок організації й умов проведення турів та екскурсій, обслуговування туристів; особливості туристичних маршрутів та тематику екскурсій; вартість турів та інших послуг, що надаються суб'єктам туристичної діяльності та обслуговування; порядок оформлення документів на туристичне обслуговування, ділову іноземну мову; географію туризму; організацію транспортних перевезень, технологію транспортного обслуговування; основи екологізації в туризмі, основи психології, етикету професійного спілкування, елементи корпоративної культури та технологій вирішення конфліктних ситуацій.

Агент з організації туризму повинен уміти: виконувати роботи, пов'язані з реалізацією комплексу туристичних послуг та гостинного обслуговування; бути представником суб'єкта туристичної діяльності та обслуговування і виступати від його імені; діяти відповідно до законодавства України про туризм та інших нормативних актів органів виконавчої влади в цій галузі; працювати під керівництвом професіонала з туристичної діяльності. Вивчати вітчизняний та зарубіжний ринки туристичних послуг та обслуговування, характеристики обертів туристичної індустрії; робити аналіз змісту, вартості, особливостей послуг гостинності: готелів, музеїв, транспортних підприємств. Брати участь у розробці обслуговування на внутрішніх та в'їзних (міжнародних) маршрутах; самостійно здійснювати підготовку даних для складання кошторисів турів або екскурсій; виконувати рекламну діяльність з метою залучення та гостинного обслуговування громадян (оздоровлення, раціональне використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем); надавати повну інформацію про обсяг, умови та якість туристичних послуг та забезпечувати екопривабливість туру, що пропонуються суб'єктом туристичної та готельної діяльності. Володіти навиками міжособистісного та професійного спілкування, у тому числі запобігати конфліктним ситуаціям та вирішувати їх у межах компетенції. Самостійно вести облік заявок і договорів на проведення турів або екскурсій і складати відповідні документи звітності; брати участь в оформленні угод зі споживачами туристичних послуг, туристичних ваучерів, путівок, маршрутних книжок, інших документів, що визначають статус туристів і є основою для здійснення туру або екскурсії; забезпечувати своєчасне придбання проїзних документів для груп туристів, виконувати інші обов'язки, покладені на нього суб'єктом туристичної

діяльності. Виконувати роботу з посольствами та консульськими відділами для отримання віз. Володіти інформаційними технологіями, офісною технікою.

Області застосування. Агент з організації туризму може працювати:

- у туристичних агентствах, фірмах, базах за напрямками;
- розповсюджувач туристичних послуг;
- реалізатор туристичних послуг;
- розроблювач туристичних маршрутів;
- адміністративний менеджер туристичної діяльності.

Професійна спрямованість: на роботу з людьми.

Домінуючі інтереси: сфера обслуговування.

Необхідні якості: високий рівень розвитку комунікативних і організаторських здібностей, врівноваженість, винахідливість, енергійність, ініціативність, емоційна стійкість, виразна дикція, грамотна мова, інтелект — вище середнього.

Оскільки робота агента з організації туризму базується на встановленні контактів між людьми, то нею, як правило, займаються люди дипломатичні, привітні та кмітливі, які уміють прихилити до себе інших.

Медичні обмеження: тяжкі форми серцево-судинних захворювань, хронічні форми захворювань будь-яких органів або систем організму, захворювання опорно-рухової системи, психіки, дефекти зору, слуху та мови.

Споріднені професії: екскурсовод, реалізатор туристичних послуг.

Оплата праці. Заробітна плата агента з туризму становить певний відсоток від вартості проданих ним туристичних путівок і премій. Здебільшого заробітна плата агента з туризму досить висока і є комерційною таємницею.

АДМІНІСТРАТОР

Працівник підприємства, що здійснює роботу з ефективного і культурного обслуговування відвідувачів, консультує відвідувачів із питань, що стосуються послуг, які надаються.

На сьогоднішній день адміністратор потрібний практично в усіх сферах діяльності — від салону краси до найбільшого виробничого підприємства.

Зміст праці. Професія адміністратора широка та багатогранна. Спектр завдань дуже великий, до обов'язків входить: координація роботи офісу; прийом і реєстрація замовників і клієнтів, отримання дзвінків, робота з документами. Займається діяльністю з обслуговування відвідувачів, створення для них комфортних умов. Контролює збереження матеріальних цінностей. Надає інформацію відвідувачам з питань, що стосуються послуг, які надаються. Приймає заходи із запобігання конфліктних ситуацій. Розглядає претензії, пов'язані з незадовільним обслуговуванням відвідувачів, проводить необхідні заходи щодо їх усунення. Контролює дотримання підлеглими працівниками трудової і виробничої дисципліни, правил і норм охорони праці, вимог виробничої санітарії і гігієни. Забезпечує виконання працівниками вказівок керівництва підприємства, установи, організації.

Сьогодні без адміністратора не обходиться жоден сучасний заклад, ресторан чи магазин, комп'ютерна фірма або склад. В обов'язки адміністратора входить розпорядження в будь-якому закладі або управлінні персоналом компанії. Існує кілька різновидів професії адміністратора, усі вони входять у так звану базову групу адміністративно-управлінського персоналу.

Адміністратор повинен знати:

- постанови, розпорядження, накази, інструкції та інші нормативні документи і керівні матеріали, які стосуються організації підприємства, стандарти систем організаційно-розпорядчої документації;
- організацію і зміст роботи керівника;

- організаційну структуру управління підприємства;
- права і обов'язки працівників, режим їх роботи;
- правила та методи організації процесу обслуговування відвідувачів;
- правила користування технічними засобами оброблення документів, усної та писемної документаційної інформації, основи комп'ютерних інформаційних технологій, технологічні процеси оброблення інформації;
- ділову мову, асортимент послуг, що реалізуються;
- основи маркетингу;
- принцип планування й оформлення приміщень, вітрин, організацію реклами;
- основи естетики, етики, психології та обслуговування відвідувачів, основи галузевої економіки, економічні досягнення для успішного виконання знань і обов'язків, організації праці і управління;
- основи трудового законодавства, правила внутрішнього трудового розпорядку.

Адміністратор повинен уміти:

- забезпечувати роботу з ефективного і культурного обслуговування відвідувачів. Створювати для них комфортні умови;
- здійснювати контроль за збереженням матеріальних цінностей;
- консультувати відвідувачів із питань наявних послуг. Вживати заходів щодо запобігання і ліквідації конфліктних ситуацій;
- розглядати претензії, пов'язані з незадовільним обслуговуванням відвідувачів, і вживати відповідних організаційно-технічних заходів;
- здійснювати контроль за раціональним оформленням приміщень, стежити за оновленням і станом реклами у приміщеннях і на будівлі. Забезпечувати чистоту й порядок у приміщеннях і на прилеглих до них територіях;
- контролювати додержання робітниками підприємства, установи, організації трудової і виробничої дисципліни, правил і норм охорони праці, вимог виробничої санітарії і гігієни, протипожежного захисту;
- інформувати керівництво підприємства, про наявні недоліки в організації обслуговування відвідувачів, вживати заходів щодо їх ліквідації, здійснювати контроль за виконанням працівниками вказівок керівництва підприємства.

Умови роботи. Адміністраторами можуть працювати як жінки, так і чоловіки різного віку.

Області застосування. Адміністратор може працювати в закладах громадського харчування (ресторанах, кафе, барах), готельно-туристичного обслуговування (готелях, туристичних фірмах), у сфері побутового обслуговування (салони, перукарні, будинки побуту), сфері торгівлі.

Професійна спрямованість: на роботу з людьми.

Домінуючі інтереси: сфера обслуговування

Необхідні якості: висока стресостійкість, хороший рівень уваги (вміння тримати у полі зору багато об'єктів), гнучкість мислення, хороша пам'ять, виразна мова, вміння управляти емоціями, емоційна стійкість, комунікативні навички (вміння грамотно і чітко говорити, викладати інформацію, переконувати тощо), доброзичливість, гнучкість, організованість, відповідальність, самостійність, комунікабельність.

Для роботи адміністратором потрібно бути людиною відповідальною, активною, повною рішучості, а також комунікабельною і стриман.

Медичні обмеження. Адміністратором може працювати практично будь-яка здорова людина, але недоцільно опановувати цією професією людям, які мають певні протипо-

казання: робота протипоказана особам, мають хронічні інфекційні захворювання, хвороби шкіри, опорно-рухового апарату і серцево-судинної системи, зниження слуху і зору.

Споріднені професії: менеджер, метрдотель, секретар-референт, продавець-консультант.

Оплата праці. Зазвичай заробітна плата кваліфікованого адміністратора перевищує середню заробітну плату в промисловості.

Для кращого розуміння у чому полягають загальнотрудові, спеціальні уміння і навички, що необхідні для виконання професійної діяльності у типі професій «людина — людина», розглянь приклади таких професій: медична сестра; вихователь дитячого садка.

6.2. Професіограма медичної сестри

Медичну сестру з середньою загальною освітою готують для роботи у міських і сільських медичних установах як спеціаліста з догляду за хворими, виконання медичних процедур і керівництва роботою палатних молодших медичних сестер (санітарок).

Після закінчення середнього медичного закладу медсестра повинна знати основні симптоми різних захворювань людини, прийоми і правила загального і диференційованого догляду за хворим, його лікування: показання і протипоказання до застосування і дозування лікарських препаратів; методи диспансерного обслуговування населення, санітарно-освітньої роботи серед хворих і населення та навчання їх правил індивідуальної профілактики; туберкулінодіагностику, методи проведення профілактичних щеплень тощо.

Медсестра широкого профілю повинна вміти робити підшкірні, внутрішньом'язові і внутрішньовенні ін'єкції, зондувати і промивати шлунок, вимірювати артеріальний тиск, накладати кровоспинні джгути, проводити штучне дихання, подавати першу допомогу при травмах, отруєннях, обмороженнях, опіках і т. ін., брати функціональні проби, робити катетеризацію сечового міхура м'яким гумовим катетером, промивати сечовий міхур, накладати бинтові, косиночні, шинні та інші пов'язки, готувати матеріал для накладання гіпсових пов'язок, вести в разі необхідності інгаляційний наркоз (під наглядом лікаря), перевіряти підготовку хворого до наркозу, операції тощо.

Завдяки широкому діапазону знань і вмінь, набутих у процесі навчання в медучилищі, його випускники можуть виконувати широке коло обов'язків та успішно працювати як палатні медичні сестри в стаціонарних лікувальних закладах, медсестри швидкої допомоги, дільничні сестри поліклініки, цехові медичні сестри у медикосанітарних частинах заводів та фабрик, медичні сестри диспансера тощо.

Палатна медична сестра підпорядковується старшій медсестрі та палатному лікарю. Їй підпорядковуються санітарки.

Палатна медична сестра виконує призначення лікаря та самостійно деякі процедури (ін'єкції, банки, гірчичники, клізми і т.ін.), для складних процедур готує інструменти та хворого, допомагає лікарю під час їх виконання.

До обов'язків палатної сестри входять догляд за хворими, перевірка якості їжі, спостереження за санітарним станом палати, виконанням режиму хворого, режиму відвідувань хворих тощо. Обов'язком палатної сестри є також спостереження за хворими, їх настроями, за ходом розвитку хвороби, дією ліків, доповіді лікарю про результати цих спостережень. Спостереження за хворими необхідні також для своєчасного подання хворому першої допомоги. Обов'язки дільничної сестри поліклініки відрізняються рядом особливостей, обумовлених характером поліклінічної роботи. Від лікаря на прийомі вимагається швидкість орієнтації, чіткість і організованість, оскільки він повинен прийняти 45 чоловік на годину, визначити характер їх захворювань, призначити лікування чи обстеження, провести бесіду відносно рекомендованого режиму, відповісти на запитання хворих, порадитись із фа-

хівцями, вирішити питання про працездатність хворих і записати всі ці відомості в амбулаторні карти. Дільнична медсестра активно допомагає лікарю на прийомі, вивільняючи його від нескладних обов'язків, щоб він міг зосередити свою увагу на хворому. Їй необхідно організувати і регулювати прийом хворих, забезпечувати роботу лікаря необхідним матеріалом, писати рецепти, направлення на обстеження, робити виписки з амбулаторних карт тощо.

Для ефективного виконання професійних функцій медсестри, крім поглиблених спеціальних знань, повинна володіти рядом спеціальних психологічних якостей. Високі вимоги ставляться насамперед до моральних якостей її особистості. Медсестра несе моральну відповідальність перед хворим та його близькими. Усвідомлення свого великого людського обов'язку перед людиною, яка страждає від хвороби, формує такі якості, як уважність, чуйність, приязність, терплячість та співчуття. Діяльність медсестри вимагає від неї володіння комунікативними якостями, які забезпечують ефективну взаємодію з хворими.

Висока відповідальність за найцінніше — здоров'я людини, сприяє формуванню чесності, правдивості, дисциплінованості, ретельності, обумовлює розвиток акуратності, самоконтролю дій (при роздаванні медикаментів, виконанні процедур, виписуванні рецептів тощо).

Професія медсестри передбачає високий рівень розвитку зорових, слухових і тактильних відчуттів. Останні важливі при визначенні температури, знаходженні вен і т.ін. На базі цих відчуттів значною мірою формується спостережливість, необхідна для успішної роботи.

Професія ставить високі вимоги не тільки до психосенсорної, а й до інтелектуальної сфери діяльності медсестри. Особливого значення набуває концентрація уваги, потрібна їй і під час спостереження за хворими, і в процесі здійснення маніпуляцій, і в ході роздавання медикаментів, оформлення рецептів. Важливу роль у діяльності медсестри відіграє також переключення уваги, що допомагає їй успішно діяти в умовах частої зміни об'єктів, операцій з ними. При спостереженні за тяжко хворими медсестрі необхідно мати добре розвинений розподіл уваги.

Різнопланова діяльність медсестри вимагає активного мислення під час розв'язання різноманітних завдань. Часто вона працює в екстремальних умовах, коли потрібно швидко прийняти оптимальне рішення й адекватно діяти відповідно до конкретної ситуації. Тут потрібні кмітливість, винахідливість, самовладання, хороша оперативна пам'ять.

Робота медсестри ставить також високі вимоги до сенсомоторики. Її рухи повинні бути точними, швидкими, спритними (у процесі здійснення ін'єкцій та інших маніпуляцій).

Психологічними протипоказаннями для оволодіння даною професією є прагнення до збереження власного спокою, байдужість, неуважність, безвідповідальність, а також низький рівень сформованості інших професійно вагомих якостей, названих в описаній вище психограммі медсестри.

Нагадаємо, що вимоги, які ставить професія медсестри до психічних якостей спеціаліста, є професійно важливими й для інших медичних спеціальностей середньої ланки: фельдшера, фармацевта, лаборанта.

6.3. Професіограма вихователя дитячого садка

Поряд із високими моральними якостями, глибокими знаннями методики навчально-виховної роботи і психологічних особливостей дітей дошкільного віку вихователь повинен мати комплекс професійно важливих психологічних якостей, які визначають його педагогічну майстерність. Ці вимоги диктує специфіка діяльності вихователя та об'єкта його діяльності — особистості дошкільника.

У діяльності вихователя виділяють такі основні функції: виховна, освітня, охорона та зміцнення здоров'я.

Виховна функція втілюється в діяльності, що ставить за мету формування гармонійно розвиненої особистості в процесі морального, трудового, розумового, естетичного і фізичного виховання дитини. Вихователь ознайомлює дітей із проявами високої моралі та відповідальності людини, формує у них почуття патріотизму, співробітництва, працьовитості, вчить їх правильно поводитися і спілкуватися з однолітками і дорослими.

Освітня функція виявляється у процесі збагачення дитини певними знаннями, вміннями та навичками не тільки в ігровій діяльності, яка переважає в дошкільному віці, а й у спеціально організованій навчальній, а також побутовій і трудовій діяльності. Вихователі вчать дітей розбиратися в кількісних співвідношеннях речей, ознайомлюють їх із ознаками речей, звуковими особливостями мови, прийомами розв'язання арифметичних задач тощо. Від того, як вихователь навчить дітей логічно мислити, чітко і ясно висловлювати думки, розчленяти слова на склади і виділяти в них звуки, рахувати, розрізняти величину і форму предметів і т. ін., залежить ступінь їх готовності до навчання у школі, успішність включення у навчальний процес.

Крім різнобічних спеціальних знань і знань методики навчально-виховної роботи з дітьми, вихователь має володіти і спеціальними вміннями і навичками. Він повинен вміти малювати, майструвати, робити прості іграшки з паперу, картону, пластиліну, виготовляти нескладні посібники для занять. Вихователю потрібно знати багато віршів, казок, бути достатньо ерудованим, щоб відповідати на невичерпні запитання своїх вихованців. Щоб успішно працювати з дітьми, він мусить володіти музичною грамотою, вивчити сольфеджіо, ритміку, вміти співати, танцювати.

Специфічною і важливою функцією вихователя дошкільного закладу є охорона і зміцнення здоров'я дітей. Враховуючи слабку опірність організму дитини до хвороб, вихователь має створити умови для фізичного розвитку дітей, вживати заходів щодо їх загартовування, зміцнення здоров'я. Для цього він повинен добре знати анатомію дитячого організму, засоби загартовування і фізичного розвитку дитини, реалізовувати останні у дошкільному закладі та проводити відповідну роботу серед батьків, які часто погано підготовлені з цього важливого напрямку виховання.

У завдання вихователя входить також формування у дітей культурно-гігієнічних навичок, зокрема, звички вмиватися і мити руки перед їжею, охайно одягатися, акуратно їсти, прибирати постіль.

Любов до дітей, яка включає в себе чуйне, доброзичливе і терпляче ставлення до них, має бути притаманна педагогу, який працює з різними віковими контингентами дітей, але особливо високого розвитку вона повинна досягати у вихователя дошкільного закладу. Дошкільнята через свою непристосованість до життя і звичку до постійної опіки батьків та інших членів сім'ї просто не можуть перебувати у дитячому садку, якщо не відчують доброзичливого, чуйного і ласкавого ставлення вихователя.

Високої педагогічної майстерності досягають лише вихователі, у яких чуйне, доброзичливе ставлення до дітей поєднується з умінням справляти вольовий тиск на них, виявляти вимогливість, а іноді й суворість. Якщо у вихователя, загалом м'якої, доброї людини, слабо розвинуті вольові якості, він не може добиватися хорошої дисципліни дітей під час навчальних занять, ігор та інших навчально-виховних заходів. Доброта, чуйність у поєднанні з добре розвинутими вольовими якостями є необхідною умовою роботи вихователя дошкільного закладу.

Вимогливість до дітей, вольовий вплив на них ефективні лише у випадку, якщо педагог сам є людиною дисциплінованою і ставить до себе високі вимоги. Як ні в якому іншому віці, дошкільнята живуть, наслідуючи поведінку дорослих. Для них поведінка вихователя — еталон, якого вони хочуть досягти, тому будь-які прояви неохайності, недисциплінованості

вихователя не залишаються непоміченими, більше того, вони переносяться на поведінку вихованців.

Слабко сформовані у дітей дошкільного віку волевов регуляція поведінки, емоційна та інтелектуальна сфери стають причиною найнесподіваніших вчинків, конфліктних ситуацій. Тут від вихователя вимагається терплячість, глибоке розуміння вікових й індивідуальних особливостей психіки кожної дитини, адже правильне рішення потрібно прийняти у кожному конкретному випадку.

Знання індивідуальних особливостей психіки кожної дитини в групі, вміння зрозуміти мотиви її різноманітних дій допомагають вихователю не тільки в даній ситуації обирати правильну тактику поведінки, а й прогнозувати дальший розвиток цієї ситуації, передбачати наступні вчинки вихованця. У разі виникнення конфлікту між дітьми вихователю необхідно швидко зорієнтуватися в обставинах, чітко їх проаналізувати та швидко прийняти рішення. Авторитет вихователя великою мірою залежить від його вміння дати справедливу оцінку кожному вчинку дитини. Діти дуже чутливі до цієї якості педагога і не вибачають йому найменших проявів несправедливості в оцінках їх знань і поведінки. Розуміння мотивів вчинків кожної дитини, прогнозування її поведінки допомагає і в організації навчання, ігор. У психограмі вихователя вказані якості оцінені балом «4».

Педагогічна діяльність ставить високі вимоги до емоційної сфери вихователя. Дітям дошкільного віку особливо необхідно, щоб у їхнього вихователя будь-яке почуття — радості, подиву, незадоволення та ін., проявлялося дуже яскраво. Висока експресивність, емоційна виразність вихователя викликають відповідні почуття дитини, сприяють народженню співпереживання. З вихователем, який не вміє проявляти свої почуття, дитині сумно, нецікаво. З іншого боку, вихователь має бути емоційно стійкою особистістю, стримувати спалахи роздратованості та гніву. Постійні нотації педагога дають негативний ефект: діти звикають до них, перестають на них реагувати, часто намагаються дошкулити вихователю, спеціально здійснюючи «недозволені» вчинки.

Більшість із названих вище професійно важливих для вихователя якостей — справедливості, принциповості, доброзичливості, чуйності, терплячості, вміння розуміти вчинки дітей та передбачати їх поведінку, здатність стримувати роздратування та ін. — фундамент для вельми складного психологічного утворення, необхідного кожному педагогу, зокрема вихователю дошкільного закладу. Це утворення називають педагогічним тактом. Педагогічний такт необхідний вихователю для успішного виконання виховних і освітніх функцій, досягнення повного взаєморозуміння з батьками вихованців і колегами.

Педагогічна діяльність не може здійснюватися без високого рівня розвитку у педагога комунікативних та організаторських нахилів. Адже виконання будь-якого педагогічного завдання вимагає активного спілкування вихователя з дітьми, вміння їх організувати.

Високі вимоги ставить педагогічна діяльність і до мови вихователя. У дошкільному дитинстві у спілкуванні дорослих з дитиною, її вихованні значну роль відіграють словесні методи (пояснення, оповіді, вказівки, інструкції тощо). Тому вихователь повинен уміти логічно, грамотно, чітко формулювати свої думки у доступній для дітей даного віку формі. Особливе значення має емоційне забарвлення мови вихователя, її виразність. Такі вимоги до мови вихователя пояснюються не лише тим, що вона є формою вираження його думок, а й тим, що вона — еталон, взірєць для наслідування, отже, важливий фактор розвитку мови дошкільнят.

Специфічні вимоги ставляться до уваги вихователя дитячого садка. Він повинен уміти у потрібний момент зосередитися на об'єкті або процесі діяльності. Стійка і глибока концентрація уваги допомагає вихователю виконувати ту чи іншу роботу якісно і в короткі строки.

Під час проведення навчальних занять, рухливих ігор, інших заходів навчального та виховного характеру вихователь мусить швидко і легко переключати свою увагу з одного об'єкта на інший, з одного виду діяльності на інший, з однієї форми роботи на іншу. Встановлено, що у вихователів, увага яких здатна часто, легко і швидко переключатися, значно чіткіше, організованіше, жвавіше та цікавіше проходять рухливі ігри та інші види динамічних робіт, ніж у вихователів, які не мають такої здатності.

У процесі виконання навчальних та виховних функцій вихователь часто спрямовує свою свідомість не на один, а одночасно на кілька об'єктів, видів діяльності. Тому йому необхідний значний об'єм уваги та широкий її розподіл (бал «4»).

На успішність роботи вихователя дитячого садка впливають і особливості його пам'яті. Він повинен мати добре розвинуте довільне запам'ятовування, щоб запам'ятати велику кількість казок, оповідань, загадок, пісень, різноманітну інформацію про явища природи, життя тваринного світу, звичаї різних народів нашої та інших країн. Пам'ять вихователя має бути оперативною, щоб швидко і своєчасно актуалізувати потрібні знання.

У роботі з дошкільнятами допомагає і добре розвинута короткочасна наочно-образна пам'ять вихователя. Динамічний характер занять, ігор з вихованцями часто ставить його перед необхідністю швидко запам'ятати будь-яку наочно-образну інформацію при короткочасному її сприйманні і тут же відтворити її, продемонструвавши дітям.

Як бачимо, педагогічна діяльність ставить високі вимоги до комплексу психологічних якостей вихователя дитячого садка. Врахування цих вимог у ході профорієнтаційної роботи з молоддю та виховної роботи зі студентами педагогічних закладів, безперечно, відіграє важливу роль в укомплектуванні дошкільних закладів морально вихованими, освіченими працівниками, професійно здатними за своїми психологічними якостями до діяльності вихователя.

Запитання для самоконтролю:

1. Якими знаннями і вміннями повинна володіти медична сестра?
2. Які обов'язки у палатної медичної сестри?
3. Якими спеціальними психологічними якостями повинна володіти медична сестра для ефективного виконання своїх обов'язків?
4. Які вимоги висуваються до інтелектуальної сфери діяльності медичної сестри?
5. Які протипоказання для оволодіння професією медичної сестри?
6. Назви функції, що виділяють у діяльності вихователя дитячого садка? У чому полягає кожна функція?
7. Якими спеціальними вміннями і навичками має володіти вихователь дитячого садка?
8. Якими знаннями і вміннями повинен володіти вихователь дитячого садка для збереження здоров'я дітей-вихованців?
9. Які складові педагогічної майстерності вихователя?
10. З яких якостей особистості складається педагогічний такт?
11. Які психологічні якості мають бути сформовані у вихователя дитячого садка?

Практична робота. *Розрізнення видів професії типу «людина — людина» (рольова гра).*

Мета гри: змодельювати деякі типові риси її особливості поведінки тих чи інших професіоналів, що дозволяють краще зрозуміти узагальнені образи представників даних професій і співвіднести їх з уявленнями про власний «Я — образ».

Учні поділяються на дві або три команди по 5–7 чоловік у команді. Ведучий викликає по одному представникові команд і той показує своїми діями, стилем ходьби, рухами, тільки не говорить, як пантоміма, представника професій типу «людина — людина». А учасники інших команд намагаються вгадати, кого зараз зображають. Виграє та команда, що вгадає більше видів професій типу «людина — людина» і зможе зобразити більше 5 видів професій даного типу. .

§ 7. ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ДЛЯ РОБОТИ ЗА ПРОФЕСІЯМИ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЛЮДИНА»

У попередньому параграфі ми розглянули професійні якості вихователя дитячого садка. Пригадай їх. Яку б характеристику ти надав професійним якостям, що є важливими для роботи за професіями типу «людина — людина»?

Професійні якості особистості — це те, що виділяє професіонала серед представників своєї ж сфери діяльності. Тобто мова йде про певні універсальні якості людини і професіонала, незалежно від конкретної сфери діяльності, завдяки яким він стає ефективнішим за інших.

У загальній схемі образу професіонала професійні якості займають одне із центральних місць. Перш ніж сформулювати список професійних якостей, протягом тривалого часу здійснювали аналіз, що, на думку різних сфер населення, професійно, а що ні. Крім того був здійснений відбір і залишилися тільки ті якості, які дійсно відрізняють професіонала від масовки.

Отже, професіонал:

- орієнтований на роботу з реальними проблемами в реальних ситуаціях;
- оперує у своїй діяльності великим набором добре злагоджених методів, вдалих шаблонів;
- здатний створити новий метод під конкретну задачу;
- відрізняється комплексним підходом до розгляду ситуації;
- шукає і знаходить прості рішення у складних ситуаціях;
- володіє знаннями, навичками, вміннями та досвідом у справі, якою займається;
- застосовує знання на практиці;
- не впевнений, що все знає і вміє;
- здатний до самонавчання;
- добре знає інших професіоналів у своїй галузі і стежить за їх успіхами;
- знає і враховує особливості дотичних областей знань, сфер діяльності;
- здійснює мінімум енергетичних витрат;
- вміє ризикувати;
- робить свою роботу в найкоротші терміни;
- в роботі шукає творчий елемент;
- володіє своїм унікальним «почерком»;
- оцінює свою працю суворіше, ніж навколишні;
- враховує вплив власного іміджу на оточуючих;
- не береться за роботу, якщо вона заздалегідь вселяє негативне ставлення;
- не бере виконувати роботу в стислі терміни і на умовах, при яких якість постраждає;
- незамінний;
- вміє працювати в команді;

- легко адаптується до місця роботи;
- не стане брати на себе чужу або непотрібну відповідальність;
- змагається не з колегами, а із самим собою;
- підвищує добробут компанії (якщо є співробітником компанії);
- приймає відповідальність не тільки за себе і свою працю, але і частково за роботу всієї організації (якщо працює в організації);
- поступово досягає більш значущих результатів;
- вибирає адекватні засоби досягнення мети;
- діє за планом;
- вміє керувати часом;
- витрачає час лише на цільову аудиторію;
- уміє продати свою майстерність;
- займається своєю справою щодня;
- проявляє громадянську позицію.

Ось перелік найбільш значимих професійно-важливих якостей для роботи за професіями різних типів. Для більшого розуміння якостей професіонала за типами професій розглянемо окремо приклади професій кожної групи і ті якості, якими володіють професіонали даного типу професій.

Професії типу «людина — людина».

Приклади професій: тренер, адвокат, психолог, викладач, медсестра, офіціант, продавець, менеджер, соціальний працівник, рекламний агент, консультант.

Необхідна спеціальна підготовка для роботи в конкретній галузі виробництва, науки, техніки, мистецтва. Важливі особисті якості: гарний настрій у процесі роботи з людьми; потреба у спілкуванні, здатність подумки ставити себе на місце іншої людини, швидко розуміти наміри, помисли, настрої людей; вміння розбиратися в людських взаєминах, хороша пам'ять; вміння знаходити спільну мову з різними людьми, терпіння.

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуй професійно-важливі якості професіонала?
2. За якими категоріями поділяються професійно-важливі якості і чому?
3. Назви 10–15 професійних якостей, які характеризують справжнього професіонала?
4. Якими професійно-важливими якостями необхідно володіти фахівцю за типом професій «людина — людина» для успішної діяльності.

Практична робота. *Визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями даного типу. Ділова гра «Роботодавець — потенційний робітник».*

Ведучий. Шановний старшокласнику, сьогодні ми торкнемося цікавої і непростой теми. Як ти розумієш, твій життєвий і професійний шлях буде сповнений різними ситуаціями, які потребуватимуть від тебе швидкого прийняття рішення, уміння працювати в команді, легко адаптуватися до місця роботи, керуватися визначеним часом тощо. Отже, пропонуємо пограти в гру «Роботодавець — потенційний робітник», яка покаже тобі, якими професійно-важливими якостями повинен володіти висококваліфікований працівник за типом професій «людина — людина».

Процедура гри включає наступні етапи:

1. Спільно з групою визначається конкретна професійна мета (вступ до конкретного навчального закладу; закінчення даного закладу; оформлення на конкретне місце роботи

або конкретне професійне досягнення, включаючи побудову кар'єри і отримання нагород, премій та іншого ...).

2. У групі вибирається доброволець, який буде «представляти» працівника професії за типом «людина — людина». При цьому для вигаданого працівника необхідно відразу ж визначити його основні характеристики: стать, вік (бажано, щоб вік відповідав віку більшості присутніх, що зробить вправу більш актуальною для граючих), освіту, сімейний стан та ін. А інший доброволець буде представляти роботодавця, який буде визначати за професійно-важливими якостями працівника, чи варто його взяти на роботу у свою компанію.

3. Загальна інструкція: «Зараз кожен, уже знаючи, до яких цілей прагне наш головний (вигаданий або реальний) герой, повинен буде визначити (або придумати) професійно-важливі якості для роботи за тією професією, яку він надає. Бажано визначити навіть декілька професійно-важливих якостей на випадок, якщо схожі труднощі придумають інші учасники (щоб не повторюватися). Виділяючи такі якості, кожен обов'язково повинен подумати і про те, як їх представити (презентувати) при влаштуванні на роботу. Головному гравцеві також дається час, щоб він виділив кілька найбільш важливих професійно-важливих якостей і також підготувався презентувати їх майбутньому роботодавцю.

4. Після цього по черзі кожен буде називати по одній професійно-важливій якості, а головний гравець відразу ж повинен представити ці якості роботодавцю. Гравець, який назвав цю якість також повинен буде представити її роботодавцю. Ведучий за допомогою роботодавця визначить, чи названа професійно-важлива якість є домінуючою при працевлаштуванні. Переможцю (головному гравцеві або представнику групи) буде оголошено чи прийнятий він на роботу.

5. Нарешті, підводиться загальний підсумок (працевлаштувався головний герой і члени команди до представника тої чи іншої компанії). При загальному підведенні підсумків можна також подивитися, чи зумів ще на підготовчому етапі головний гравець виділити ті професійно-важливі якості, які вже в грі пропонували йому решта учасників.

У ході даної вправи можуть виникати цікаві дискусії, в учасників часто з'являється бажання поділитися своїм життєвим досвідом і т.д. Звичайно, ведучий повинен заохочувати такий обмін досвідом, але одночасно стежити і за тим, щоб гра проходила динамічно і не пов'язала в несуттєвих деталях.

Контрольні запитання до розділу

1. Назви періоди побудови міжособистісних стосунків.
2. Дай характеристику кожному періоду побудови міжособистісних стосунків.
3. У чому полягають особливості професій типу «людина — людина»? Назви представників цього типу.
4. Яка специфіка предмету, мети, засобів і умов праці медичної сестри?
5. Яка специфіка предмету, мети, засобів і умов праці вихователя дитячого садка?
6. Які професійно-важливі якості необхідні для роботи медичній сестрі, вихователю дитячого садка?
7. Які особистісні характеристики можуть стати перепорою для продовження навчання за професіями типу «людина — людина».

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА-ЗНАКОВА СИСТЕМА»

Ти дізнаєшся про: — концепції історичної взаємодії людини з Знаковими системами;
— типологію професій типу «людина — знакова система»;
— предмет, мету, засоби, умови праці професій типу «людина — знакова система»;
— професійно-важливі якості для роботи за професіями «людина — знакова система».

Ти вмітимеш: — виділяти періоди освоєння людиною різних типів знакових систем;
— розрізняти професії типу «людина — знакова система» за специфікою предмету праці, метою, засобами і умовами праці;
— володіти навичками визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями типу «людина — знакова система»;
— виконувати проектну діяльність на тему «Знакова система майбутнього».

§ 8. ІСТОРІЯ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЗНАКОВА СИСТЕМА»

1. Пригадай, які ти знаєш види знаків?
2. Якими знаками користуєшся у своєму житті?
3. Які види знаків і символів тобі відомі з історії?
4. Для чого людина використовує знаки?

Люди, які представляють професії типу «людина — знакова система» займаються обробкою інформації (відомостей), представленої у вигляді умовних знаків, цифр, формул, текстів.

Сучасна людина занурена у світ знаків і знакових систем. Креслення, схеми, топографічні і географічні карти, числові дані, таблиці, формули, підписи, написи, тексти, дорожні знаки, різного роду умовні сигнали — усе це невід’ємні риси прояву сучасної цивілізації. В умовах сучасної культури велику роль відіграють знаки, що не мають образотворчої подібності з об’єктом, який ними позначений (слова не схожі на предмети, про які йде мова, ноти не схожі на музику, гроші не схожі на товари, математичні формули, що описують і дозволяють визначити курс літака, не схожі ні на літак, ні на траєкторію його польоту і т. ін.). Тому, щоб успішно працювати з будь-якої професії даного типу, потрібно розібратися в історичній взаємодії людини зі знаками.

Знак являє собою матеріально-ідеальну сутність, за допомогою якої пізнається щось нове, що лежить за межами його зовнішньої форми.

Знакова система розглядається як сукупність умовних знаків і правил їх взаємозв’язку у визначеній сфері людської діяльності. Наукою, що займається знаковими властивостями і знаковими системами є семіотика, заснована Чарльзом Сендерсом Пірсом (1839–1914). На думку вченого «знак — це деяке А, що позначає деякий факт чи об’єкт В, для деякої інтерпретуючої думки С».

За оцінками американських психологів існує близько 700 тисяч знаків. Для порівняння — повний англійський словник нараховує не більше 600 тисяч слів.

Людина живе у двох світах — світі речей і світі знаків, і увесь світ знаків — перша мішень для маніпуляції (рис. 19.1). Підготовка ж до маніпуляції полягає у тому, щоб створити нові ідеї, бажання, цілі, а не лише зруйнувати певні уявлення й ідеї. Головне завдання — викликати плутанину у думках, зробити їх нелогічними, незв'язаними, примусити людину піддати сумніву стійкі життєві істини. А це й робить людину беззахисною перед маніпуляцією.

Знакові відносини включають у себе: річ, що виступає у якості знаку; вказівки на дещо інше; інтерпретацію (тлумачення).

Існують такі види знаків:

- А подібне до В: іконічні знаки (географічні карти, схеми, креслення);
- А подібне (суміжно) до В: індекси (слід від ступні, скло з отвором від кулі, вказівки пальцем на щось, знаки дорожнього руху);
- А умовно подібне до В: символи (слова, речення, математичні знаки).

Рис. 19.1. Знакові системи

Розрізняють наступні види знакових систем:

- 1.1. Первинні — утворені предметами, явищами, властивостями оточуючої дійсності.
- 1.2. Вторинні — відображення зовнішньої дійсності за допомогою людської свідомості.
2. Штучні / природні.
 - 3.1. Детерміновані — елементи взаємодіють суворо визначеним і однозначним чином.
 - 3.2. Ймовірнісні — нежорсткий порядок слідування елементів.
 - 4.1. Одновимірні — складені однорідними елементами.
 - 4.2. Багатовимірні — складені неоднорідними елементами.
 - 5.1. Динамічні — рухомі.
 - 5.2. Статичні — нерухомі.

Існують п'ять основних варіантів знакових систем:

0-й рівень: Структурна — знакова система, що відпочатку притаманна будь-якій матерії. Передає через структуру об'єкта інформацію про її властивості. Безумовна.

1-й рівень: Сенсорна — знакова система, що відпочатку притаманна «живій» матерії. Тактильне, хімічне, радіаційне, гравітаційне сприйняття. Однозначна система оцінки (температура води вища за 20 °С прийнятна, вища за 45 °С — небезпечна для життя), адекватне сприйняття подразників, зав'язка на безумовні рефлексії (розвинута, починаючи з одноклітинних).

2-й рівень: Мімічна — знакова система, що відпочатку притаманна для внутрішньогрупового спілкування, дозволяє адекватну передачу інформації. У неї входять: міміка, жести, різні види спеціалізованої сигналізації (запах, електро- і т.д.), прийняті всередині даної групи. Доволі однозначна.

3-й рівень: Вербальна — знакова система, що оперує абстрактними поняттями (слова, цифри, що вказують на інформаційний об'єкт, але не зображують його). Вона надмірна, побудована на системі покажчиків, причому кожен покажчик будується структурно (мови, математика).

4-й рівень: Етична — знакова система, що є похідною по відношенню до перших чотирьох знакових систем. Дозволяє передавати інформацію про «емоційне», «образне» забарвлення події. Наявність (розвинутість) її характерна як прояв вищої нервової діяльності. Дана знакова система оперує образними поняттями — моделями реальних об'єктів. Кожна модель неоднозначна, є наближенням до реального об'єкту із заданою точністю, несе у собі інформацію про структуру об'єкту, про семантику його відносин з інформаційним середовищем. Інформаційним носієм для неї є нижчі рівні (що характерно і для всіх рівнів знакових систем — всі вони можуть користуватися іншими рівнями).

Ієрархія знакових систем базується на двох принципах поділу: тип знакової системи та її базисний знак. Вона має вигляд, наведений на рисунку:

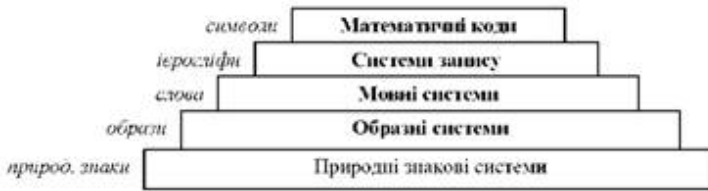

Рис. 19.2. Ієрархія знакових систем

Розглянемо основні складові знакових систем.

1. Тиша (техніка мовчання).

Мовчання також є інформацією. На міркування, свідомість і підсвідомість людини впливають чергування звуку і тиші із певним ритмом, інтенсивністю (як у Ф. Ніцше «великі події відбуваються у тиші»). Техніка мовчання є «тихою», більш-менш підсвідомою комунікацією серед посвячених за допомогою умовчання.

2. Мова слів.

Мова — вторинна природна імовірна багатомірна динамічна знакова система.

«Ми — раби слів», — сказав К. Маркс, а потім це буквально повторив Ф. Ніцше. Цей висновок доведений безліччю досліджень, як теорема.

Первинною функцією слова на зорі людства було навіювання, підпорядкування не через розум, а через почуття (пісні, казки). Ця гіпотеза, виказана Борисом Федоровичем Поршневим (1905–1972), знаходить усе більше підтверджень. Наприклад, у людини горе, життєвий безлад, вона шукає поради в інших людей, які зовсім не знають її проблем, але можуть утшити словами-навіюваннями: «не сумуй», «візьми себе в руки», «усе владнається» і т. ін. Ці слова мають цілющу дію. Саме слова, а не зміст. Сугестивність за допомогою слова плюс глибинна властивість психіки, що виникли набагато раніше, ніж здатність до аналітичного мислення. Це також прослідковується у процесі розвитку дитини, коли головною лінією поведінки дитини є: «Мама не веліла».

«Мова є будинком буття. У житлі мови живе людина...», — писав німецький філософ Мартін Хайдеггер (1889–1976) у «Листі про гуманізм». У новий час, у новому суспільстві Заходу природна мова стала замінюватися штучною, спеціально створеною. Слова стали раціональними, втратили вікові корені, перетворилися в безособовий, бездуховний інструмент. Як-то: — біржовий ділок — «Брокер»;

— найманий убивця — «Кіллер Керівник» — лідер.

Часто вживане слово *гуманізм* може також означати частку, конкретне уявлення про людину, із придушенням і навіть знищенням усіх тих, хто не вписується в цю теорію, — на ідеях Освіти знищували індіанців; ще один яскравий приклад — работоргівля: за 1701–1810 рр. в Америку було продано 6,2 млн африканців, а в трюмах кораблів загинуло в 10 разів більше. Але в 1811–1870 рр. вся освічена Європа проклинала Росію за порушення прав людини — кріпосне право, а паралельно «гуманні» європейці завезли в Америку і продали ще 1,9 млн африканців, хоча російські військові моряки декого з работорговців устигли впіймати і повісити за це.

Ще одним прикладом використання мови слів є роман-антиутопія «1984» Джорджа Оруелла — фантастичний опис тоталітарного режиму, головним засобом придушення в якому був «новомов» — спеціально винайдена мова, що змінює зміст знайомих слів. Як засвідчує історія, 1985 р. став для СРСР роком упровадження «новомови».

У цьому ракурсі варто зупинитись на питанні властивостей мовного знаку. Так, він має відносно умовний зв'язок із реальними речами і властивостями цих речей. Звуковий бік знаку відносно умовно пов'язаний із змістовним. Здатний вступати в лінійні відносини у складі складнішого знаку, а також у лінійні, просторові і часові відносини у складі мовного ланцюга. Пов'язаний з іншими знаками відносинами одночасності у свідомості носія мови. Володіє стійкістю у силу традиції, що необхідна суспільству. Змінний у часі в силу зміни умов його застосування. Звуковий та змістовний бік мови у їх зміні відносний, у межах закономірності мовної системи — незалежні один від одного. Один знак мови обов'язково пов'язаний чи співвідносний з іншими знаками. Знакова система мови зрощена з системою свідомості й через неї пов'язана і співвіднесена із системою соціального життя людей.

Функціями мовних знаків є: розпізнавальна, конструктивна та класифікуюча. По відношенню до об'єктів та елементів свідомості: номінативна (назва об'єкту), дейктивна (вказання на об'єкт), експресивна (вираз стану свідомості), сигніфікативна (позначення поняття), моделююча (створення знакового аналогу ситуації), прагматична (вплив на людину).

3. Мова чисел.

Число має багато значень, що укорінене у багатьох культурах світу. Число, як слово, споконвічно пов'язане з річчю. Піфагорійці вважали, що речі «наслідують числа». Нікола Кузанський казав: «Там, де мова математики зазнає невдачі, людський дух вже нічого не зможе зрозуміти і пізнати». Через число тільки і може бути зрозумілий світ. Сила переконання чисел величезна!

Мова чисел здається максимально безпристрасною, відтак не може брехати. Сила переконання чисел велика, вона дає свободу тим, хто володіє числами, і робить дуже залежними тих, хто їх «споживає». Такий стан справ означає заміну якостей (цінностей) їх кількісним сурогатом (ціною), що зніме проблему вибору, займе її проблемою підрахунку, що становить сенс тоталітарної влади технократії.

Крім того, число має властивість застрягати в мозку, особливо, якщо пов'язане математичною формулою чи рівнянням (здоровий глузд при цьому безсилий).

4. Феромони — «раціон запахів».

Ідея використання запахів як засобу обміну інформацією була «запозичена» у комах (запах як головний інформаційний канал про її стан).

Знакова система запахів, значення якою часто скривається поза свідомістю, спричиняє значний вплив на поведінку (наприклад, парфуми, що містять інформацію про найтонші людські відносини).

Слова про запахи діють на особливу психічну сферу — уяву, і під впливом слів людина начебто відчуває той чи інший запах. Сигнал запахів — «запах крові», «запахло смаженим» — потенційно небезпечна, неприкрита ділянка фронту нашої оборони.

Сьогодні багато торгових домів, ресторанів, готелів, замовляють «власні запахи». Вони використовуються для укріплення культури суспільства (особливо в країнах Азії). А також у різного роду господарствах (антизвуки, феромонні приманки для боротьби із різними паразитами).

5. Мова зорових образів.

Ще понад 100 років тому Ле Бон визначив: «Натовп думає образами, і образ, що викликаний в її уяві, у свою чергу викликає інші, що не мають жодного логічного зв'язку з першим... Натовп, що здатний думати лише образами, сприйнятливий лише до образів. Лише образи можуть захопити її чи зародити у ній жах і стати рушіями її вчинків».

Природа маніпуляції полягає у наявності подвійного впливу — поряд із повідомленням, що відкрито посилається, маніпулятор посилає адресату «закодований» сигнал, сподіваючись на те, що цей сигнал пробудить у свідомості адресата ті образи, які потрібні маніпулятору. Цей прихований вплив спирається на «неявне знання», яким володіє адресат, на його здатність створювати у своїй свідомості образи, що впливають на його почуття, думки і поведінку.

Мистецтво маніпуляції полягає у тому, щоб пустити процес уяви потрібним руслом, але так, щоб людина не помітила прихованого впливу.

Особливе місце займають зорові образи та ейдосферне сприйняття, що засвідчують владні технології нашого тисячоліття. У поєднанні з текстом і числами зорові образи дають багатократний кооперативний ефект, адже поєднуються два різних типи сприйняття, що входять у резонанс і взаємно «розхитують» одне одного (семантичне «переконання» і естетичне «захоплення»). Прикладом цього також є театр (в одному повідомленні поєднані різні типи знаків — текст, звук, голоси, світло, пластика рухів, — а це тривалий час підтримує інтерес і увагу людини).

6. Демократія шуму.

Технологія, яка використовується для унеможливлення зародження власних груп еліти (інтелігенції) у масі керованих, — для цього її повністю залишають без тиші. Адже еліта дуже цінує тишу та, звичайно, має економічні можливості організувати власне життя поза «демократією шуму». Створюється таке звукове (і шумове) оформлення оточуючого простору, що середня людина практично не має достатніх проміжків тиші, щоб зосередитися і подумати до кінця зв'язану думку. Це — важлива умова її беззахисності проти маніпуляції свідомістю.

7. Акусфера (світ звукових форм).

Акустична сфера — це світ звукових форм. Впливає не на розум, а на почуття. Сприйняття слова дуже залежить від того, яким голосом воно вимовлене (командним, ласкавим, примхливим): «Мова є цвітіння уст».

За допомогою цих знаків можна зруйнувати психологічні захисти, відключити здоровий глузд і підготувати свідомість людини до маніпуляції.

Отже, щоб успішно працювати з будь-якої професії даного типу, потрібні особливі нахили для уявного занурення у світ сухих позначень, для відволікання від власне предметних властивостей навколишнього світу і зосередження на тих відомостях, які несуть із собою ті чи інші знаки. У роботі зі знаками, як і в роботі з будь-якими об'єктами, виникає необхідність контролю, перевірки, обліку, обробки відомостей, а також завдання придумувати нові знаки, знакові системи. Інакше кажучи, в даній галузі, як і у всякій іншій, є своєрідні можливості для творчості.

Запитання для самоконтролю:

1. Що таке знак і знакова система?
2. Які існують види знаків?
3. Назвіть види знакових систем?
4. Які існують варіанти знакових систем? Дайте характеристику кожного варіанту.
5. Що таке «мовчання» як складова знакової системи?
6. Що таке «мова» як складова знакової системи?
7. Що таке «мова чисел» як складова знакової системи?
8. Що таке «запах» як складова знакової системи?
9. Що таке «зорові образи» як складова знакової системи?
10. Що таке «шум» як складова знакової системи?
11. Що таке «акусфера» як складова знакової системи?

Практична робота. Розробити проект «Знакові системи майбутнього».

Дорогий старшокласнику, тобі пропонується поміркувати над тим, якими ти бачиш «Знакові системи майбутнього», які нові підходи у застосуванні знакових систем у житті, професійній діяльності, тощо. Як використання знакових систем впливає на свідомість людини, стосунки між людьми (можна сказати «міжособові стосунки»).

Пропонуємо цей вид роботи виконати у вже знайомому тобі методі проектів. Проектна діяльність включає три етапи: організація проекту; планування проекту; реалізація проекту; підсумок проекту. Після виконання проектної діяльності доцільно зробити презентацію проекту.

Зразки проектної діяльності можна переглянути у мережі Internet.

Твори свій проект «Знакові системи майбутнього. Бажаємо творчих успіхів.

§ 9. РІЗНОВИДИ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЗНАКОВА СИСТЕМА»

1. Пригадай із попередніх тем, що таке професії типу «людина —знакова система»?
2. Які б види професій, що тобі відомі, можна віднести до цього типу?
3. Які знакові системи використовують працівники цього типу професій?
4. У яких умовах доводиться працювати людям, що представляють професії цього типу?

Друга половина ХХ століття характеризується інтенсивним розвитком науки і техніки, впровадженням їх досягнень в усіх сферах людської діяльності. Це істотно змінює характер праці людини, веде до перетворення предмета, мети і знарядь праці. Сучасному спеціалісту, який працює у промисловості, на транспорті, у системі зв'язку, галузі науки тощо, дедалі частіше доводиться мати справу не з безпосередніми фізичними предметами, явищами, процесами, а з їх заміниками, символами, знаками чи системою знаків. В умовах сучасної культури, за словами Є. Клімова, велику роль відіграють знаки, не схожі на предмети, які вони означають: слова, не подібні предметам, про які йде мова в тексті, ноти, не подібні музиці і т.ін.

Знаки, символи, формули, що несуть певну інформацію про оточуючі нас предмети і явища, посідають у житті сучасної людини значне місце. Стаючи звичними, вони не завжди усвідомлюються нею як умовність. Усна і писемна мова, цифри, формули, хімічні символи,

ноти, схеми, креслення, гроші, фотографії, міміка, жести та ін. — все це знаки і системи знаків.

Навряд чи варто доводити необхідність в особливих нахилах для занурення у світ умовних знаків, абстрагування від власне предметних властивостей і зосередження на роботі з відомостями, які вони завжди несуть.

Якщо розглядати в цьому ракурсі типову для даної групи професій діяльність оператора, одержимо цікаву картину. Виявляється, що, хоч оператор працює за пультом управління, предметом його праці є не сам пульт, а певна система, наприклад, енергосистема цілого міста. Метою його роботи є не виготовлення певної продукції, а контроль і регулювання процесів, які в ній відбуваються. Управління режимом роботи системи оператор здійснює за допомогою різних кнопок і ключів. Проте знаряддями його праці є не кнопки і ключі, а правила, інструкції, певна стратегія розв'язання задач, що застосовується в даній системі управління.

Всередині групи професій «людина — знакова система» психологи виділяють окремі класи спеціальностей. В основу класифікації покладено таку ознаку, як специфіка мети праці. За нею виділяють три головні групи спеціальностей: 1) гностичні; 2) перетворюючі; 3) пошукові. Прикладом перших може бути професія коректора, других — стенографістки-друкарки, лінотипіста, оператора ЕОМ, бухгалтера, третіх — програміста на обчислювальних машинах, науковця-теоретика тощо. Отже, до кожної з виділених класифікаційних груп входить ряд різних професій, предметом праці яких є умовні знаки, символи, цифри, коди, штучні види мов і т.ін. Ці професії за змістом роботи чи історією виникнення і розвитку не схожі одна на одну. Так, праця економіста за своєю технологією нічим не нагадує діяльність диспетчера залізничного вузла, і обидві вони далекі від тих професійних завдань, які реалізує, наприклад, редактор газети чи журналу.

Більшість виробничих професій групи «людина — знакова система» виникли в результаті комплексної механізації й автоматизації виробництва, оснащення його кібернетичними системами управління. Нові автоматизовані технології ведуть до втрати прямої взаємодії людини з предметом праці. Більше того, безпосередній контакт спеціаліста з об'єктом діяльності за таких умов виявляється зайвим, у більшості випадків навіть неможливим. Між ними стоять машини з автоматичним управлінням. Інформацію про зміни у виробничому процесі спеціаліст одержує опосередковано у вигляді різноманітних сигналів, символів, цифрових показників, тобто в закодованому вигляді.

У таких умовах взаємодії людини зі складним технічним устаткуванням на перше місце виступають завдання сприймання і переробки інформації, контролю, прогнозування і своєчасного прийняття рішень. Сама людина розглядається як ланка системи управління, що виконує функцію каналу зв'язку в системі «людина — машина». У цій системі провідна роль належить людині оператору.

Рівень вимог до психофізіологічних властивостей і психологічної структури особистості людини-оператора визначається на підставі психологічного аналізу операторської діяльності. Численні дослідження уможливили формулювання основних особливостей операторської діяльності.

По-перше, про динаміку технологічних процесів у керованій системі оператор судить не за даними безпосереднього спостереження, а на основі спостереження за змінами, які відбуваються у так званій інформаційній моделі керованих об'єктів. Здійснюючи дистанційне управління системою, він одержує зворотну інформацію у закодованому вигляді, тобто у вигляді показників лічильників, індикаторів, вимірювальних приладів тощо. Такі умови праці ставлять його перед необхідністю розкодування і уявного порівняння одержаної інформації з реальним станом керованого об'єкта.

По-друге, особливість діяльності оператора визначається тим, що швидкісне протікання виробничих процесів, їх складність висувають підвищені вимоги до точності його дій, швидкості прийняття рішень, темпу здійснення управлінських функцій. Значною мірою зростає ступінь відповідальності за виконувані дії, оскільки найменша помилка може вивести з ладу всю систему, створити аварійну ситуацію із загрозою для життя працівників. Тому для роботи оператора у сучасних системах «людина — машина» характерне значне психічнонервово напруження.

По-третє, праці оператора притаманні обмежена рухова активність, використання малих груп м'язів. Важливо і те, що йому доводиться працювати в умовах ізоляції від звичного соціального середовища, передусім «у товаристві приладів й індикаторів».

По-четверте, підвищення ступеня автоматизації виробничих процесів вимагає від оператора високої готовності до екстрених дій. У нормальних умовах основною функцією оператора є контроль і стеження за ходом виробничого процесу. У разі виникнення неполадок чи порушень режиму роботи оператор повинен зробити різкий перехід від спокійної, монотонної роботи в умовах «оперативного спокою» до активних дій, спрямованих на ліквідацію порушень. При цьому у короткий проміжок (або відрізок) часу він має проаналізувати значний об'єм інформації, прийняти правильне рішення, реалізувати його. Це спричиняє сенсорні, інтелектуальні й емоціональні перевантаження.

Психологи виділяють кілька видів операторської діяльності. Відомою є класифікація, в основу якої покладено основні функції оператора:

1. Оператор-спостерігач. Його функції полягають у виділенні і впізнаванні сигналів, які надходять на фоні шумів, тобто сигналів, подібних до заданих, але не тотожних із ними.

2. Оператор-виконавець. У його функції входить передача інформації від одних елементів системи до інших: одержавши інформацію у вигляді сигналу, він передає її всередині тієї самої системи натисканням на кнопки чи зміною положення відповідних держаків і важелів.

3. Оператор-керівник. Його діяльність протікає в системі, де наперед невідомі ситуації, які можуть виникнути у процесі управління, або кількість таких ситуацій настільки велика, що їх наперед неможливо передбачити. При виникненні нової ситуації оператор мусить щоразу відшуковувати новий варіант рішення.

Таким чином, для операторських професій характерні специфічні особливості взаємодії людини з машиною. Саме це дало підставу виділити їх в окрему структурну одиницю у групі професій «людина — знакова система». Крім операторських професій, до цієї групи включено багато професій системи зв'язку, поліграфічні і канцелярські професії, віднесено економістів, бухгалтерів тощо. Увесь цей калейдоскоп різноманітних професій об'єднується спільними вимогами до здатності людини успішно працювати із символами, знаками та їх системами.

Запитання для самоконтролю:

1. Яку роль у житті людини відіграють знаки?
2. У чому полягає діяльність оператора? Яке місце у цій діяльності займають знаки?
3. Як поділяються професії типу «людина — знакова система» за метою праці? Назви приклади кожної групи професій.
4. Як впливають на розвиток професій типу «людина — знакова система» нові автоматизовані технології?
5. Які вимоги до психофізіологічних властивостей висуваються до людини-оператора?
6. Які виділяють види операторської діяльності?

Практична робота. Класифікація основних груп професій типу «людина — знакова система».

Дорогий старшокласнику, цю практичну роботу пропонуємо провести у формі гри. Клас поділяється на декілька команд, вчитель виступає у ролі ведучого. Ведучий називає літеру, на яку необхідно назвати максимальну кількість видів професій, що належать до типу «людина — знакова система», а одному із представників команд ці види професій записати до таблиці. Якщо пауза у називанні професій триває більше 5–7 хвилин на літеру, що була запропонована, то ведучий називає іншу літеру. Перемагає та команда, яка зможе найбільше назвати видів професій типу «людина — знакова система» і правильно розподілить їх у таблиці на підгрупи залежно від особливостей предмету праці.

№ п/п	Гностичні	Перетворюючі	Пошукові
1.	Коректор	Бухгалтер	Програміст
2.

§ 10. ПРОФЕСІОГРАМА ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЗНАКОВА СИСТЕМА»

1. Які характеристики варто віднести до опису певного виду професії?
2. Спробуй дати характеристику одного з видів професій, з якими вже ознайомився у попередньому параграфі.
3. Якби тобі запропонували обрати з професій типу «людина — знакова система» дві для детального описання, які б ти обрав? Чому?

10.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина — знакова система»

«Людина — знакова система» — професії, об'єктом праці яких є різні знаки: усна та писемна мови, цифри, хімічні та фізичні символи, ноти, схеми, карти, графіки, малюнки, дорожні знаки, формули тощо. Це професії: коректор, економіст, бухгалтер, оператор, кресляр, друкарка, бібліограф, перекладач, історик, топограф, картограф, програміст, контролер-касир, фінансист, документознавець, літературний редактор тощо. Пробою сил для тебе, саме із цього типу професій може бути виконання письмових робіт з різних предметів, ведення записів, переклад з однієї мови на іншу, виконання обрахунків, підрахунків, креслень, схем. В умовах сучасної культури велику роль відіграють знаки, які не мають винахідницької схожості з предметом, який означають (слова не схожі на предмети, про які йде мова, ноти не схожі на музику, гроші не схожі на товар, математичні формули, які описують та дозволяють визначити курс літака, не схожі на літак, ні на траєкторію його руху тощо). Тому, щоб успішно тобі працювати за якоюсь із професій цього типу, потрібні особливі здібності занурюватись у світ сухих позначень, відволікатись від зовнішнього світу і сконцентруватись на тих відомостях, які несуть за собою ті чи інші знаки. Під час роботи зі знаками, як і при роботі з іншими реальностями, виникають завдання контролю, перевірки, звітності, обробки відомостей, а також завдання винаходження нових знаків та знакових систем, тобто тут також є своєрідна можливість для творчості.

БІБЛІОГРАФ

Особа, яка організовує роботу бібліотек, довідково-бібліографічних і науково-інформаційних служб.

Посадові обов'язки. Створює довідково-інформаційні фонди (ДІФ), виконує їхню технічну та наукову обробку, вивчає читацький попит на літературу, проводить експертизу наукової та технічної документації, складає каталоги.

Повинен знати: історію культури, вітчизняну та закордонну літературу, курс бібліотекознавства, принципи роботи з читачами, питання зберігання та використання науково-технічної документації, уміти виховувати інтерес до книги, використовувати технічні засоби бібліотечної роботи, копіювально-множної техніки й ін.

Професійно важливі якості: гарна пам'ять, високі комунікативні здібності, емоційна стійкість, аналітичне мислення.

Медичні протипоказання: нервові та психічні захворювання, алергійні захворювання, дефекти зору.

ЕКОНОМІСТ

Посадові обов'язки: під керівництвом провідного (старшого) економіста, або відповідального виконавця, або керівника теми (завдання) виконує науково-допоміжну роботу при проведенні досліджень або розробок відповідно до методичних і робочих програм;

— збирає, накопичує науково технічну інформацію та інші необхідні матеріали для виконання планової роботи або окремих завдань;

— систематизує і узагальнює статистичні матеріали та інші дані по темі (завданню) в цілому, її окремим розділам або етапам;

— вивчає спеціальну літературу з тематики досліджень, що проводяться, або розробок, складає бібліографію, анотації, реферати і огляди;

— бере участь в підготовці проєктів перспективних і річних планів досліджень або розробок, заходів щодо підвищення їх економічної ефективності, науково-технічних звітів та іншої технічної документації.

Спеціаліст повинен знати: — спеціальну літературу з тематики досліджень і розробок;

— досягнення науки і техніки у відповідній області знань в країні і за кордоном; порядок користування реферативними і довідково-інформаційними виданнями;

— методи проведення досліджень, розробок і експериментальних робіт;

— планування та організацію наукових досліджень і розробок, методи визначення їх економічної ефективності;

— порядок оформлення науково-технічної документації;

— порядок розробки перспективних і річних планів роботи;

— методи обліку і аналізу результатів роботи підрозділів установи (організації);

— економіку, організацію праці і виробництва, основи трудового законодавства.

Вимоги до кваліфікації. Вища професійна освіта без пред'явлення вимог до стажу роботи. Економіст досліджує такі засоби, як земля, робоча сила, сировина і гроші з метою їх економнішого використання. В обов'язки економіста входить аналіз доходів, що отримуються від використання товарів і послуг у порівнянні з витратами, який називається аналізом окупності. Для цього необхідно проводити дослідження, збирати і аналізувати дані, стежити за трендами або напрямками економіки і робити це на підставі прогнозів на майбутнє. Сферами досліджень економіста є такі, як інфляція, витрати на енергію, безробіття, ціни, імпорт тощо. Більшість економістів зосереджуються у своїй роботі на практичному вживанні їх досліджень у певних сферах. Розуміння економічних зв'язків дозволяє їм консультувати банки, підприємства нерухомості, страхові підприємства, дилерів, урядові установи та інших зацікавлених осіб. Зазвичай на кожному такому виробництві є свій економіст, інколи і декілька. Економісти-теоретики займаються створенням теорій для опису процесів, що відбуваються в економіці, або поясненням впливу політичних рі-

шень на економіку. Для цього вони використовують складні математичні моделі і статичну обробку даних. В обов'язки більшості економістів входить складання звітів, у яких результати складних досліджень передаються звичною мовою, демонструючи дані на графіках і таблицях. Важливо роз'яснити, які довготривалі наслідки можуть мати рішення політиків — як для самих політиків до ухвалення рішень, так і для громадськості і підприємств, на яких впливають ці рішення. Адже економіст може лише передати свою думку, яка базується на ґрунтовному аналізі, але прогнозів, які точно виконуються, не може дати і він.

Умови праці. Трудовий графік економіста багато в чому залежить від цього, працює він поодиноці або у складі групи дослідників. Індивідуальна робота дозволяє гнучкіше регулювати робочий час, але в обох випадках існують жорсткі терміни і щільний графік роботи. Тому інколи доводиться працювати понаднормово. Умови праці економістів зручні, багато сидячої роботи з літературою і комп'ютером. Рутину роботи економіста переривається різними нарадами і зустрічами, відповідями на листи і запити. Для зібрання даних і обміну досвідом необхідними є поїздки та участь у конференціях.

Необхідні навички, знання та особисті якості. На економіста вчать в університетах, де окрім отримання загальної економічної освіти можна спеціалізуватися також у будь-якій іншій вузькій сфері, наприклад, у банківській справі, маркетингу або бухгалтерії. Однією з умов роботи економіста є математична кмітливість, яку доповнюють знання у вищій математиці та вміння застосовувати математичні моделі для пояснення реального життя. Для цього потрібні хороші аналітичні здібності, а також неупередженість — вміння оцінювати різні ситуації незалежно від їх результатів. Навички роботи на комп'ютері при проведенні різних аналізів також є однією з професійних вимог. Оскільки часто доводиться спілкуватися із клієнтами з метою їх консультацій, а також складати звіти і доповіді, то необхідні хороші навички спілкування і самовираження. У ситуаціях, коли накопичується багато роботи, а терміни підтискають, необхідне вміння протистояти стресам.

ДРУКАР

Готує машину та матеріали до друку. Заповнює машину папером, заливає ящики фарбою. Проводить регулювання друкарського апарата. Забезпечує процес друкування і намотування продукції в рулон. Усуває неполадки в роботі, проводить очищення і змашування машини.

Спеціаліст повинен знати: принципи плоского друку; формати видань; сорти паперу; нумерацію фарб; рецептуру використовуваних розчинів; технологічний процес виготовлення форм плоского друку негативним і позитивним способами копіювання; принципи відтворення напівтонових і багатофарбних оригіналів у плоскому друці; вимоги до друкарських форм, відтисків, зошитів; прийоми регулювання офсетних машин різних типів.

Вимоги до індивідуальних особливостей. Поєднання високої концентрації і розподілу уваги, спостережливість, наочно-дієве мислення, можливість розрізняти кольори, просторова уява.

Медичні протипоказання. Стійке зниження зору, відчуття кольору. Захворювання шкіри, дихальних шляхів, органічні захворювання центральної нервової системи, порушення рухових функцій.

Кожна людина щодня стикається з роботою друкаря. Це можуть бути як газети і журнали, так і різні рекламні брошури, буклети, календарі, наклейки тощо. Друкар бере безпосередню участь у виготовленні всієї цієї та іншої друкарської продукції.

В обов'язки друкаря входить повний контроль над всім процесом друку, своєчасне усунення браку, якщо такий є і, звичайно ж, здача замовлення в строк. На сьогодні професія друкаря затребувана. Це пов'язано зі зростаючим відкриттям рекламних агентств,

які займаються виготовленням рекламної поліграфічної продукції. Ці компанії друкують листівки, календарі, буклети тощо. Попит на рекламну продукцію такого роду підвищився, а значить, підвищився попит і на працівників сфери поліграфії. Також дуже багато компаній-виробників замовляють друк наклейок для своєї продукції. Наклейки є своєрідною рекламою продукції, що випускається, і, слугують просуванню товару. Тому вимоги до виробника таких наклейок — досить високі. Окрім друку всілякої поліграфічної продукції, друкар займається післядрукарською обробкою, тобто порізкою, ламінуванням тощо. Також він готує машину до друку, контролює процес друку і займається обслуговуванням друкарської машини.

У зв'язку з тим, що друкарі все більше стають потрібні в приватних поліграфічних компаніях, які проводять друк наклейок, рекламних плакатів, брошур, календарів та іншої рекламної поліграфічної продукції, до них пред'являються дуже високі професійні вимоги. Друкар повинен володіти знаннями технічних вимог до друкарських форм і обов'язково повинен знати способи корегування кольору фарби відповідно до оригіналу. Він повинен знати усі сорти паперів і фарб, що застосовуються, а також їхні властивості.

Друкарем можна стати, закінчивши поліграфічні професійно-технічні училища і коледжі. Професію можна також здобути у Львівській академії друкарства, яка готує спеціалістів за даним напрямком. Можна закінчити спеціалізовані курси друкарів. Друкарі працюють у рекламних агентствах, які мають власне виробництво. Також вони можуть працювати в друкарнях і дизайн-студіях, тобто там, де є друкарські верстати. На роботу можна влаштуватися і без спеціальної освіти, але лише учнем. З набуттям досвіду роботи друкар отримує розряд, який із часом може зростати. Всього розрядів вісім, з них восьмий — найвищий.

КОНТРОЛЕР-КАСИР

Професія контролера-касира не менш складна і відповідальна, ніж інші професії. Адже контролер-касир повинен відмінно знати не тільки теорію своєї роботи, але й бути чудовим практиком.

Касир — це обличчя підприємства. Адже часто саме він першим зустрічає відвідувачів або проводить їх. Отже, цьому працівникові необхідно бути ввічливим і привітним, що у свою чергу вимагає великих емоційних затрат. Касир повинен володіти гарно поставленим голосом та дикцією.

Цей працівник цілком і повністю відповідає за гроші, які проходять через його руки, що передбачає високий рівень відповідальності, уважності і стресостійкості. Він повинен уміти працювати в команді, швидко навчатися, мати міцні знання з математики.

Умови роботи. Незалежно від спеціалізації він повинен знати пристрій і правила експлуатації контрольно-касових апаратів, порядок одержання, зберігання та видачі коштів, ознаки платоспроможності державних грошових знаків, способи перевірки платоспроможності пластикових карток, порядок ведення касової книги і складання касової звітності. Повинен уміти ознайомлюватись з асортиментом товарів на складі, брати участь у його отриманні. Готувати товари до продажу: перевіряти їх найменування, кількість, сортність, ціну, розпаковувати, оглядати зовні, перебирати, протирати, заповнювати і прикріплювати ярлики цін до товарів, розміщувати і викладати товари за групами, видами, сортами з урахуванням правил товарного сусідства, частоти попиту.

Повідомляти адміністрацію про надходження товарів, які не відповідають маркуванню. Обслуговувати покупців із застосуванням технічних засобів штрихового кодування. Перевіряти наявність штрихового коду, інших штрихкодівих позначок на товарах; проводити ідентифікацію товарів. Консультувати покупця про ціну, властивості, якість товарів та ціни

на них, пропонувати нові та взаємозамінні товари, а також товари супутнього асортименту. Надавати покупцям допомогу в пакуванні товарів.

Контролювати своєчасне наповнення асортименту товарів. Брати участь в оформленні внутрішньомагазинних вітрин. Вести книгу обліку розрахункових операцій, складати касову звітність, брати участь у підготовці товарів до інвентаризації.

Контролер-касир може працювати у торговельних підприємствах, банківських установах, транспортних організаціях.

Освітня підготовка. Професію можна здобути у професійно-технічному навчальному закладі.

Медичні обмеження. Робота не рекомендується людям, які страждають на захворювання: нервової системи; відхилення у психіці (надмірна тривожність, збудливість); судинну дистонію з вираженими головними болями (гіпертонія, мігрень); опорно-рухового апарата; хронічні інфекційні захворювання; шкірна алергія; епілепсія; різко виражені неврози; зниження слуху на обидва вуха; ті, хто є бактеріоносіями.

Вимоги до індивідуально-психологічних особливостей: здатність зберігати витримку у будь-якій ситуації; стійка увага; добра довгострокова й короткочасна оперативна пам'ять; математичні здібності; точне просторове сприйняття форми й величини предмета; чітка дикція; спостережливість; чіткість і акуратність; чесність; товариськість.

Споріднені професії: продавець, касир, товарознавець, бармен.

Для кращого розуміння, у чому полягають загальнотрудові, спеціальні уміння і навички, що необхідні для виконання професійної діяльності у типі професій «людина—знакова система», розглянь приклади таких професій: бухгалтер, лінотипіста.

10.2. Професіограма бухгалтера

Бухгалтер — це спеціаліст, який веде бухгалтерський облік на підприємстві відповідно до вимог законодавства. Основна діяльність бухгалтера полягає в організації і веденні фінансового, податкового та управлінського обліку господарської діяльності підприємства, у контролі за використанням матеріальних, трудових та фінансових ресурсів, а також у збереженні власності підприємства. У сучасних умовах облік і оподаткування — інструменти управління, підвищення ефективності господарювання, оскільки забезпечують власників і управлінців, фахівців інформацією про економічні процеси і явища, ресурси та ефективність їх використання у всіх секторах економіки. Знання з обліку і оподаткування дозволяють планувати, регулювати, аналізувати, контролювати та звітувати перед контролюючими органами про фінансово-господарську діяльність на рівні держави, регіону, підприємства. Бухгалтерія — це мистецтво. Це професія, що потребує таланту і терпіння. Це особливий дар бачити за цифрами складний світ економіки у її взаємозв'язках і гармонії.

Професійні знання бухгалтера передбачають: основні термінологічні поняття; законодавчі акти та нормативні документи з питань бухгалтерського обліку; роль та значення бухгалтерського обліку як інформаційної системи, у якій відбувається збір, фіксація, обробка та узагальнення інформації про господарські операції підприємства; класифікацію документів бухгалтерського призначення та основні вимоги щодо їх складання та вимоги законодавчих актів щодо порядку та термінів зберігання бухгалтерських документів; методи управлінського обліку для внутрішнього ціноутворення, складання калькуляцій та обґрунтування управлінських рішень; особливості й основні підходи до обліку та контролю витрат, доходів, внутрішнього ціноутворення та фінансових результатів за центрами відповідальності; методи обліку витрат на виробництво і реалізацію продукції та способи калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг); порядок відображення господарських операцій у фінансовому обліку; теоретико-організаційні засади аудиту як форми контролю та правові основи

проведення незалежного аудиту; методика організації та здійснення аудиторської перевірки фінансової звітності підприємства; основні засади побудови обліку в системі оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності та його законодавчо-нормативного регулювання; теоретичні й правові основи податкового обліку та методика ведення податкового обліку за окремими видами податків та зборів; здатність формувати, аналізувати та інтерпретувати податкову звітність підприємств різних форм власності та використовувати отримані відомості для прийняття управлінських рішень; методика складання податкової звітності за окремими видами податків та зборів і зв'язок між порядком ведення фінансового обліку та нормами податкового законодавства. Оскільки багато хто із фахівців працюють у закордонних компаніях, деяким із них необхідне знання іноземних мов.

До важливих професійних вмінь належить такий перелік: працювати із законодавчими актами, діючими інструктивними матеріалами щодо організації документообігу та зберігання документів на підприємстві; демонструвати навички складання первинних документів, облікових реєстрів, звітних форм та здійснювати групування об'єктів обліку за різними ознаками; складати план рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу і зобов'язань та розробляти інформаційні моделі управлінського обліку в системі рахунків; демонструвати навички складання калькуляцій, таблиць зведення витрат за центрами відповідальності та видами продукції; розробляти та здійснювати контроль за виконанням операційних та фінансових бюджетів підприємства; працювати із законодавчими актами, діючими інструктивними матеріалами та нормативами щодо організації та регулювання аудиторської діяльності; застосовувати основні методики проведення аудиту та надання аудиторських послуг; працювати з нормативними документами щодо організації внутрішньогосподарського контролю на підприємстві; застосовувати необхідні аудиторські процедури для виявлення порушень ведення бухгалтерського обліку та формування показників фінансової звітності; складати робочі документи внутрішнього аудитора (ревізора); працювати із законодавчими актами, діючими інструктивними матеріалами та нормативами щодо оподаткування підприємницької діяльності; визначати належні до сплати суми податків, зборів і платежів; оцінювати вплив усіх основних видів податків на фінансово-господарську діяльність підприємства; демонструвати навички складання форм податкової звітності відображати на рахунках бухгалтерського обліку господарські операції щодо нарахування та сплати податкових зобов'язань підприємства перед бюджетом.

Професія бухгалтер — це для людей думаючих логічно, котрі вміють і не бояться приймати рішення, трудоголиків, які віддають перш за все себе роботі під час підготовки до здачі звітності, стресостійкі, вміють слухати і чути, розмовляти з керівництвом і знати, де знайти відповідь на поставлене питання. Ця професія вимагає максимум скрупульозності, відповідальності, уважності та посидючості. Важливий ще й інтерес до цієї рутинної роботи, яку має на увазі професія. Інтелектуальні (можливо, початок речення трішки розширити, розтлумачити, що саме «інтелектуальні ...»): широкий кругозір (компетентність, інформованість), готовність до навчання, освоєння нових знань, прийомів і способів роботи, високий інтелект, що забезпечує сприйняття і аналіз різноманітної інформації, систематизацію та узагальнення її, швидке схоплення сенсу документів, розпоряджень, чітке формулювання мети діяльності, прогноз розвитку ситуації, оцінку наслідків своїх рішень, побудова логічної системи доказів, організацію діяльності інших людей, вміння бачити елементи новизни і творчості в діяльності інших людей, продукування нових ідей, системність, аналітичність мислення, його гнучкість і пластичність. Бухгалтер повинен самостійно приймати рішення, мати досвід керівництва, вести бухгалтерський облік в повному обсязі відповідно до стандартів національного законодавства та корпоративними вимогами. Також він повинен працювати з податковими органами та зовнішніми аудитор-

ськими консультантами, взаємодіяти з керівництвом компанії для успішного вирішення поставлених завдань. Бухгалтеру доводиться мати справу з безліччю людей. Виробляється впевненість у собі, вміння говорити «ні», наполягати на всьому і знаходити підхід до різних співрозмовників. Занудьгувати на роботі не дають зміни у законодавстві, постійно доводиться бути в курсі нових норм податкового і трудового права.

Початківці працюють, як правило, на одній з ділянок бухгалтерського обліку (нарахування заробітної плати, нарахування та утримання податків, облік необоротних та оборотних активів тощо). Знання іноземної мови та міжнародних стандартів фінансової звітності, нових версій комп'ютерних програм збільшують шанси кар'єрного зростання. Професійне зростання бухгалтера передбачає поступове зближення його функціональних обов'язків із управлінською діяльністю, що дозволяє займати такі посади, як: головний бухгалтер, заступник директора, фінансовий директор. Висококваліфіковані фахівці у сфері оподаткування на сьогодні також можуть відкрити власний бізнес у сфері податкового едвайзингу. Бухгалтер — керівник підрозділу — головний бухгалтер. Бухгалтер може виконувати функцію аудитора в аудиторській фірмі або залучатися комерційними структурами за угодою для складання звітів та балансів. Податковий інспектор, економіст, фінансист, аудитор, викладач із цих спеціальностей у навчальному закладі, фінансовий аналітик, податковий консультант та радник з економічних питань, організація власного бізнесу. (бажано зробити прив'язку виділеного речення до попереднього; тут тільки перелік посад; не вистачає початку речення (напр...: Бухгалтер може працювати податковим інспектором...))

Професія відноситься до найбільш затребуваних на ринку праці, спеціалісти можуть працювати як на підприємствах будь-якої організаційно-правової форми, у банках, державних організаціях і установах (зокрема, в Державній фіскальній службі України та Державній аудиторській службі України), так і вести приватну практику у сфері податкового едвайзингу. Потреба в обліку доходів і витрат, а також у регулюванні грошових потоків постійно зростає. Про затребуваність бухгалтерів говорить той факт, що вже під час проходження виробничої або переддипломної практик більшість з них користуються можливістю отримати стартові посади за фахом у промислових, посередницьких, будівельних, торговельних підприємствах, у кредитних установах, в інвестиційних та страхових компаніях, консалтингових фірмах, рекламних компаніях, а також у контрольно-ревізійних службах. Сучасний бухгалтер — це комунікабельний, здатний до продуктивної праці та ділового спілкування спеціаліст, який володіє фаховими знаннями, які забезпечують гарантію зайнятості та стабільне джерело доходу для сім'ї. Універсальність підготовки дозволяє швидко адаптуватись до сучасних вимог на ринку праці та влаштовуватись на високооплачувані посади.

10.3. Професіограма лінотипіста

Серед групи професій «людина — знакова система» важливе місце посідають поліграфічні спеціальності, зокрема такі як складач ручного складання, лінотипіст (складач на складальних рядовідливних машинах), друкар, коректор та інші. Науково-технічний прогрес сприяв появі нових поліграфічних спеціальностей, а саме: оператор на програмуючих машинах, складач на фотоскладальних машинах-автоматах тощо.

Процес виготовлення друкованої продукції пройшов складний шлях: від написання текстів вручну на глиняних табличках до сучасних складних технологій виготовлення друкованої продукції.

Початок книгодрукування в Європі відноситься до середини ХУ(перевірити правильність написання століття) ст. Саме у цей час з'явилася перша друкарська техніка. Першу друкарню в Україні заснував російський друкар Іван Федоров. У 1564 р. у Москві, а в 1574 р. у Львові вийшли перше і друге видання книги «Апостол», виготовленої І. Федоровим.

З часів І. Федорова в технології книгодрукування відбулися величезні зміни. Ступінь механізації й автоматизації робіт на поліграфічних підприємствах досягає 86%. Складання друкованої продукції проводиться в основному не вручну, а на складальних рядовідливних машинах (лінотипах). Ручне складання використовується переважно на додаткових операціях: набирання формул, таблиць, верстання газет, журналів.

Лінотип складається із трьох основних апаратів: складального, відливного і розбірного. Складач, сидячи перед клавішним пристроєм складального апарату, друкує текст оригіналу. Усі наступні операції в машині здійснюються автоматично. Крім набору тексту відповідно з оригіналом рукопису, до професійних обов'язків лінотипіста входить стеження за технічним станом машини, за робочою температурою друкарського сплаву, контроль і регулювання механізмів машини, контроль за якістю подукції.

До складача ставляться високі вимоги щодо якості роботи, оскільки виправлення у наборі вимагають додаткових матеріальних затрат.

Робота лінотипіста не пов'язана з важкою фізичною працею, оскільки більшість важких трудових операцій виконують автоматичні пристрої. Робоча поза одноманітна: протягом робочого дня складач сидить за машиною і набирає тексти та іншу друковану продукцію. У процесі роботи найбільше навантаження припадає на зоровий і руховий аналізатори (в основному м'язи рук), а також на центральну нервову систему.

Спеціальність лінотипіста відноситься до шкідливих, оскільки у процесі роботи він контактує з матеріалом, що містить шкідливі для здоров'я метали. Медичними протипоказаннями для складача є слабкий зір, захворювання рук, кровотвірних і дихальних органів.

Складний комплекс професійних обов'язків лінотипіста ставить високі вимоги до його загальноосвітньої підготовки, рівня технічних знань. Він повинен добре знати фізику і хімію, предмети гуманітарного циклу. Крім того, йому потрібні спеціальні знання, які стосуються будови лінотипу, правил пуску, регулювання і обслуговування машини.

Професія ставить підвищені вимоги до індивідуально-психологічних якостей спеціаліста, його психічної витривалості.

Специфіка психологічної структури професії лінотипіста визначається впливом однотипних подразників (букви, слова, цифри і т.ін.) протягом усього робочого часу. Складач повинен набирати ці знаки точно за оригіналом, не припускаючи ніяких змін, пропусків, викривлень. Такого типу професійні завдання ставлять дуже високі вимоги до точності і швидкості зорового сприймання. Останні сприяють осмисленому сприйманню спеціалістом слів і фраз рукопису під час їх складання з окремих знаків.

У процесі діяльності лінотипіст розподіляє увагу між оригіналом тексту, який він набирає, і клавіатурою складальної машини, за допомогою якої він реалізує складання друкованої продукції. Поряд із цими завданнями протягом зміни спеціаліст повинен сприймати на слух можливі ознаки несправності роботи машини. Успішне виконання такого типу професійних завдань вимагає від нього високого рівня розвитку розподілу і переключення уваги і стійкого її зосередження на діяльності у цілому.

Важливою психологічною характеристикою кваліфікованого лінотипіста є добре розвинена пам'ять. Він має пам'ятати асортимент шрифтів, уміти впізнавати матриці за ознакою форми. Кількість друкарських знаків для складання коливається залежно від моделі машини у межах від 90 до 248. Усі ці знаки необхідно пам'ятати. Він також повинен пам'ятати протягом короткого відрізка часу певну частину тексту, який складає. Таким чином, зміст праці складача ставить високі вимоги до розвитку довгочасної і короткочасної пам'яті (наочно-образної, слухової, смислової).

Психологічне навантаження лінотипіста збільшується ще й від того, що його діяльність лімітується значною кількістю суворих вимог до поліграфічної продукції, обумовлюється

знанням і виконанням багатьох правил техніки безпеки й інструкцій, які стосуються приймання і здавання машини. Крім того, він мусить бути грамотним (це розмовний стиль, бажано сказати «досвідченим»), добре знати мову, правила граматики, вміти застосовувати ці правила під час складання тексту. Без цього неминучі помилки в роботі, низька продуктивність праці, простої. Успішне розв'язання вказаних завдань великою мірою залежить від високого рівня розвитку оперативної пам'яті спеціаліста.

Швидкість і якість складання на клавіатурі машини залежить також від рівня розвитку в лінотипіста швидкості і точності рухів рук, їх координації. Досвідчений складач настільки запам'ятовує розміщення клавіш і відповідні рухи пальців рук, що в ході складання не дивиться на клавіатуру машини, працюючи «сліпим» способом і тим самим оберігаючи зір від перевантаження.

Осміслене складання тексту вимагає від спеціаліста розвиненого словеснологічного мислення. Важливо, щоб розвиток його загального і вербального інтелекту був не нижче середнього рівня.

Висока відповідальність діяльності складача, інтенсивне навантаження на увагу протягом усього робочого дня, а також наявність однотипних подразників і великий обсяг різноманітної інформації ставлять високі вимоги до його емоційної стійкості. Недостатній рівень розвитку емоційної стійкості спеціаліста в даній галузі діяльності створює передумови для виникнення в нього стану підвищеної втоми, нервового перенапруження, сенсорного перенасичення тощо.

Неврівноваженість нервових процесів збудження і гальмування, надмірна збудливість, яка проявляється в нетерпінні, бажанні швидше набрати наступну букву чи слово, може негативно відбиватися на ефективності праці лінотипіста, якості його продукції. Для складача з неврівноваженою нервовою системою характерні такі помилки: наступна літера «вистрибує» раніше від попередньої, з'являються пропуски і перестановки літер.

Діяльність складача ставить високі вимоги до ряду особистісних якостей людини. Щоб стати висококласним спеціалістом, необхідно бути наполегливим, працьовитим, пунктуальним, організованим, відповідальним, мати добре розвинений самоконтроль поведінки.

Лінотипіст повинен мати високий рівень розвитку мовної культури, широкий кругозір, велике коло пізнавальних інтересів. Чим швидше і краще він сприймає й осмислює текст оригіналу, тим легше даний матеріал групується у смислові ряди, що поліпшує якість складання, зменшує кількість викривлень тексту та інших помилок. Якість продукції залежить також від естетичного розвитку, емоційного ставлення спеціаліста до культурних цінностей і розуміння їх ролі у розвитку суспільства.

Таким чином, специфіка і складність даної професійної діяльності ставлять високі вимоги до багатьох аспектів особистості лінотипіста. Насамперед це стосується його сенсорних та інтелектуальних функцій, емоційно-вольової саморегуляції, етично-морального та культурного розвитку.

Основними протипоказаннями до цієї професії є низький розвиток емоційно-вольової саморегуляції, недостатній розвиток концентрації, розподілу і переключення уваги, слабкий розвиток інтелекту, відхилення в координації рухів, низька мовна та загальна культура.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягає діяльність бухгалтера?
2. Що включають професійні знання бухгалтера?
3. Якими професійними вміннями повинен володіти бухгалтер?
4. Якими спеціальними психологічними якостями повинен володіти бухгалтер?

5. У чому полягає процес кар'єрного зростання за професією бухгалтера?
6. Наскільки затребувана професія бухгалтера на сучасному ринку праці?
7. До якого типу спеціальностей відноситься професія лінотипіст?
8. У чому полягає діяльність лінотипіста?
9. Які вимоги ставляться до професії лінотипіста?
10. Чому професія лінотипіста є шкідливою?
11. Якими спеціальними психологічними якостями повинен володіти лінотипіст?

Практична робота. *Розрізнення видів професій типу «людина — знакова система» (рольова гра).*

Мета гри: змодельовати деякі типові риси і особливості поведінки тих чи інших професіоналів, що дозволяють краще зрозуміти узагальнені образи представників даних професій і співвіднести їх з уявленнями про власний «Я — образ».

Учні поділяються на дві або три команди по 5–7 чоловік у команді. Ведучий викликає по одному представникові з команд і той показує своїми діями, стилем ходьби, рухами, тільки не говорить, як пантоміна, представника професії типу «людина — знакова система». А учасники інших команд намагаються вгадати, кого зараз зображають. Виграє та команда, що вгадає більше видів професій і зможе зобразити більше 5 видів професій типу «людина — знакова система».

§ 11. ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ДЛЯ РОБОТИ ЗА ПРОФЕСІЯМИ ТИПУ «ЛЮДИНА — ЗНАКОВА СИСТЕМА»

У попередньому параграфі ми розглянули професійні якості бухгалтера. Пригадай їх. Яку б характеристику ти надав професійним якостям, що є важливими для роботи за професіями типу «людина — знакова система»?

У попередньому розділі (§ 7) у тебе була можливість ознайомитися із переліком професійно-важливих якостей, які характерні для усіх типів професій. Розглянувши особливості професій типу «людина — знакова система» і приклади конкретних професій цієї групи, а саме: бухгалтер і лінотипіст, робимо узагальнення, якими професійно-важливими якостями має володіти фахівець цього типу професії.

Більшість професій типу «людина — знакова система» пов'язано з переробкою інформації і розрізняється за особливостями предмету праці. Це можуть бути:

- 1) тексти на рідній або іноземній мовах (редактор, коректор, друкарка, діловод, телеграфіст, складач);
- 2) цифри, формули, таблиці (програміст, оператор ЕОМ, економіст, бухгалтер, статистик);
- 3) креслення, схеми, карти (конструктор, інженер-технолог, кресляр, копіювальник, штурман, геодезист);
- 4) звукові сигнали (радист, стенографіст, телефоніст, звукооператор).

Психологічні вимоги професій цього типу до людини: гарна оперативна і механічна пам'ять; здатність до тривалої концентрації уваги на відверненому (знаковому) матеріалі; хороший розподіл і переключення уваги; точність сприйняття, вміння бачити те, що стоїть за умовними знаками; посидючість, терпіння; логічне мислення.

Запитання для самоконтролю:

1. Що є об'єктом, предметом праці фахівців за типом професій «людина — знакова система»?

2. Якими професійно-важливими якостями має володіти фахівець за типом професій «людина — знакова система»? Відповідь обґрунтуй.
3. Які вимоги висуваються до спеціальних психологічних якостей працівника за типом професій «людина — знакова система»?

Практична робота. *Визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями даного типу. Ділова гра «Роботодавець — потенційний робітник».*

Ведучий. Шановний старшокласнику, сьогодні ми торкнемося цікавої і непростой теми. Як ти розумієш, твій життєвий і професійний шлях буде сповнений різними ситуаціями, які потребуватимуть від тебе швидкого прийняття рішення, вміння працювати в команді, легко адаптуватися до місця роботи, керуватися визначеним часом, тощо. Отже, пропоную пограти в гру «Роботодавець — потенційний робітник», яка покаже тобі, якими професійно-важливими якостями повинен володіти висококваліфікований працівник за типом професій «людина—знакова система».

Процедура гри включає наступні етапи:

1. Спільно з групою визначається конкретна професійна мета (вступ до конкретного навчального закладу; закінчення даного закладу; оформлення на конкретне місце роботи або конкретне професійне досягнення, включаючи побудову кар'єри і отримання нагород, премій та іншого...).

2. У групі вибирається доброволець, який буде «представляти» працівника професії за типом «людина—знакова система». При цьому для вигаданого працівника необхідно відразу ж визначити його основні характеристики: стать, вік (бажано, щоб вік відповідав віку більшості присутніх, що зробить вправу більш актуальною для граючих), освіту, сімейний стан та ін. А інший доброволець буде «представляти» роботодавця, який буде визначати за професійно-важливими якостями працівника, чи варто його взяти на роботу у свою компанію.

3. Загальна інструкція: «Зараз кожен, уже знаючи, до яких цілей прагне наш головний (вигаданий або реальний) герой, повинен буде визначити (або придумати) професійно-важливі якості для роботи за тією професією, яку він надає. Бажано визначити навіть декілька професійно-важливих якостей на випадок, якщо схожі труднощі придумують інші учасники (щоб не повторюватися). Виділяючи такі якості, кожен обов'язково повинен подумати і про те, як їх представити (презентувати) при влаштуванні на роботу. Головному гравцеві також дається час, щоб він виділив кілька найбільш важливих професійно-важливих якостей і також підготувався презентувати їх майбутньому роботодавцю.

4. Після цього по черзі кожен буде називати по одній професійно-важливій якості, а головний гравець відразу ж повинен представити ці якості роботодавцю. Гравець, який назвав цю якість, також повинен буде представити її роботодавцю. Ведучий за допомогою роботодавця визначить, чи названа професійно-важлива якість є домінуючою при працевлаштуванні. Переможцю (головному гравцеві або представнику групи) буде оголошено чи прийнятий він на роботу.

5. Нарешті, підводиться загальний підсумок (працевлаштувався головний герой і члени команди до представника тої чи іншої компанії). При загальному підведенні підсумків можна також подивитися, чи зумів ще на підготовчому етапі головний гравець виділити ті професійно-важливі якості, які вже в грі пропонували йому решта учасників.

У ході даної вправи можуть виникати цікаві дискусії, в учасників часто з'являється бажання поділитися своїм життєвим досвідом і т.д. Звичайно, ведучий повинен заохочувати такий обмін досвідом, але одночасно стежити і за тим, щоб гра проходила динамічно і не пов'язала в несуттєвих деталях.

Контрольні запитання до розділу

1. У чому полягає взаємодія людини із знаковими системами?
2. Які особливі риси вирізняють працівників за типом «людина — знакова система» серед інших типів професій?
3. Яка специфіка предмету, мети, засобів і умов праці бухгалтера?
4. Яка специфіка предмету, мети, засобів і умов праці лінотипіста?
5. Які професійно-важливі якості необхідні для роботи бухгалтера, лінотипісту?

РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЇ ТИПУ «ЛЮДИНА — ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»

Ти дізнаєшся про: — концепції історичної взаємодії людини з мистецтвом;
— типологію професій типу «людина — художній образ»;
— предмет, мету, засоби, умови праці професій типу «людина — художній образ»;
— професійно-важливі якості для роботи за професіями «людина — художній образ».

Ти вмітимеш: — виділяти періоди освоєння людиною різних видів мистецтва;
— розрізняти професії типу «людина — художній образ» за специфікою предмету праці, метою, засобами і умовами праці;
— володіти навичками визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями типу «людина — художній образ»;
— виконувати проектну діяльність на тему «Мистецтво майбутнього».

§ 12. ІСТОРІЯ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»

1. Поміркуй, як у різні історичні епохи, які тобі відомі, відбувалася взаємодія людини з мистецтвом?
2. Як ця взаємодія вплинула на розвиток мистецтва?
3. Які нові підходи у мистецтві тобі відомі?

Перші в історії людства прояви і форми мистецтва (зображення, пісня, танець) завжди були аж ніяк не простими, а найважливішим суспільним справами — справами колективу. Пісня задавала ритм спільної роботи або створювала необхідний настрій (скорботний, радісний чи бойовий). Малюнок або танець визначали й уточнювали наміри, цілі, плани, служили своєрідною підготовкою до полювання, бою і т. ін. Мистецтво було пов'язано з життєзабезпеченням суспільства, працею.

У процесі розвитку людства відбулося відділення та відокремлення виробництва художніх цінностей від виробництва цінностей матеріальних. З'явилися фахівці художнього профілю. Вони задовольняють свої матеріальні потреби за рахунок тих, хто трудиться в галузі сільського господарства, промисловості, а замість цього вносять у загальну справу естетичні цінності.

Щоб розібратися як удосконалювалися види мистецтва, які є предметом праці людей, що представляють професії за типом «людина — художній образ», розглянемо з історичної точки зору як розвивалося мистецтво.

Антична культура — це культура Стародавньої Греції і Риму, яка заклала підвалини європейської культури. «Античний» (від лат. *antios*) означає «давній». Розквіт її (2100–1500 рр. до н.е.) супроводжувався створенням високохудожніх архітектурних пам'яток, керамічних виробів тощо. Деякі елементи цієї культури виявлено на території найдавніших землеробських племен Трипілля. Таким чином, історія античності охоплює період формування, розквіту і загибелі рабовласницьких держав Середземномор'я з III тис. до н.е. до середини V ст.н.е., коли перестала існувати Західна Римська імперія.

Антична цивілізація межувала зі стародавніми цивілізаціями Сходу — Єгиптом, Фінікією, Персією та ін., підтримувала з ними жваві торговельні та культурні контакти. Хоч антична культура, особливо у початковий період свого розвитку, чимало запозичила з більш розвинених на той час культур Сходу, вона була явищем глибоко оригінальним. Характерною рисою культур Сходу був геоцентризм, обожнення царської влади, безумовна влада авторитету, підкореність особистості державі, монументальність, символічність, декоративність. Антична ж, особливо еллінська, культура звернена до людини, і це природно, бо породило її зовсім інше суспільство.

Основою суспільного життя в античних державах був поліс, тобто місто-держава, що об'єднувала місто і навколишні землі з селами. Поліс був самостійною політичною, господарською, культурною одиницею, об'єднанням вільних громадян. Саме з розвитком полісів створювались акрополі, склалася система архітектурних ансамблів, яка знайшла свій подальший розвиток у класичний період. З VI ст. до н.е. в більшості полісів встановилась демократична форма правління, що охороняла права кожного громадянина, робила його активним і свідомим учасником політичного життя.

Майже всі громадяни полісів були грамотними. Сутністю полісного життя була єдність незалежних людей в ім'я спільного існування, безпеки та свободи. Ці обставини сприяли вихованню в еллінів та римлян патріотизму, розвиненого почуття власної гідності, волелюбності, мужності, допитливості, схильності до раціонального осмислення світу.

Погляд на людину як на унікальне явище природи, повага до особистості громадянина поліса зумовили таку характерну рису античної культури, як антропоморфізм, — перенесення властивих людині рис на природу і навіть на богів. Останніх греки, а пізніше і римляни уявляли у вигляді людей — безсмертних, прекрасних і вічно молодих. Одвічне прагнення до гармонійного розвитку людини, єдність фізичної і духовної краси знаходилися в центрі античної філософії, мистецтва, міфології. Все це зумовило непересічне значення античної доби для людства, його культурного поступу.

КУЛЬТУРА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Протягом усієї своєї тисячолітньої історії Візантія була центром своєрідної культури, яка формувалася під впливом римської, грецької та елліністичної традицій.

У культурному житті розмаїта візантійська культурологія розмежовується на такі основні періоди:

- відмирання античності і встановлення нової середньовічної культури в душі християнського віровчення (IV–VII ст.);
- культурний спад у зв'язку з економічним занепадом та аграризацією міст (кінець VII — початок IX ст.);
- нове культурне піднесення Константинополя та інших провінційних міст (середина IX–X ст.);
- найвищий розвиток візантійської культури, зумовлений розквітом міського життя (XI–XII ст.);
- занепад культури, викликаний політичним ослабленням Візантії (кінець XII–XIII ст.);

- зародження обмеженого візантійського гуманізму, характерною ознакою якого було відновлення античної освіченості (XIV — початок XV ст.).

Слід підкреслити, що культура Візантії — це своєрідний міст від античності до середньовіччя. Одночасно цей міст єднає культури Заходу і Сходу, є особливим проявом їхнього синтезу, зумовленого географічним положенням і багатонаціональним характером Візантійської держави. Переплетення європейських та азіатських впливів, греко-римських і східних традицій наклало відбиток на суспільне життя, релігійно-філософські ідеї, літературу та мистецтво Візантії. Своєрідність візантійської цивілізації полягає в тому, що вона відрізняється від середньовічної культури Західної Європи елементами східних цивілізацій і спадкоємністю культур Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.

У Візантії існувала мовна та релігійна спільність. Етнічну основу цієї держави становили греки та еллінізоване населення областей, де панували грецька мова й античні звичаї. Тут довго зберігалася романізація адміністративного апарату, армії та судочинства. Державною мовою була латина, а з VII ст. — грецька мова. У духовному житті візантійського суспільства панувало християнство, антична культурна спадщина тут була піддана відчутному впливу його греко-православного різновиду.

Відмінності православ'я від католицизму відбилися у своєрідності філософсько-богословських поглядів грецького Сходу, в догматиці, літургії та обрядовості православної церкви, системі християнських етичних та естетичних цінностей Візантії.

Оскільки візантійська культура, на відміну від середньовічної західноєвропейської, спиралася не лише на християнство, але й на античну спадщину, це проявилось не тільки в мистецтві, але й в науці, зокрема медичній. Лікарі Візантії були добре знайомі з творами медиків Греції і Риму.

Завдяки постійним зв'язкам з Візантією Київська Русь раніше, ніж народи Західної Європи, ознайомила з культурними досягненнями античного світу.

Після занепаду Римської імперії та поділу її на дві частини центром Східної Римської імперії стає Константинополь, заснований у 330 р. на місці давньогрецького поселення Візантії. Звідси й походить назва величезної наддержави — Візантії, до якої входили в різні часи Македонія, Сирія, Мала Азія, Єгипет. Природно, що на мистецтво Візантії, яке розвивалося майже протягом тисячоліття (395–1453), впливали не тільки греко-елліністичні традиції, а й художня культура Переднього Сходу, а також варварських держав, у тому числі сусідів-слов'ян.

За епохи Середньовіччя християнська ідеологія проникає в усі сфери суспільного життя, підкорюючи собі філософію, науку, мистецтво. Світська і духовна влади взаємно доповнюють одна одну: могутні феодали були водночас і всесильними церковниками. Мистецтво цього періоду мало виразно релігійний характер. Фізично й духовно досконала людина провідний мотив античного мистецтва — більше не привертає уваги художників. Відтепер проповідуються аскетичні ідеали, віра у потойбічний світ стає могутнім знаряддям у руках церкви, диктує мистецтву основну тематику.

Мистецтво Візантії було підпорядковане догмам християнства. Художник повністю залежав від вироблених раз і назавжди, встановлених православною церквою канонів. Значні досягнення мистецтва Візантії пов'язані із храмовим будівництвом. Шедевром ранньовізантійської архітектури є собор св. Софії в Константинополі (532–537 рр.).

На Візантійський живопис, який, на жаль, погано зберігся до наших часів, помітно вплинули елліністичні традиції. Мозаїка в церквах Нікеї, Равенни та Фессалонік, фрески в Кастельсепріо зображують сцени, пов'язані з життям Христа.

Живописна культура Візантії досягає розквіту в IX–X ст. До цього періоду належать мозаїки церкви св. Софії, які зображують сцени міфічних персонажів та історичних осіб:

імператор Лев Мудрий перед тронем Христа, імператор Костянтин дарує Богоматері засноване ним місто тощо. Об'ємне моделювання, портретна схожість, благородні пропорції фігур, контрастна, багатокольорова гама характеризують ці мозаїки.

Зразки пізніших мозаїк збереглися в церквах Успіння в Нікеї та Дафні (біля Афіні). Мозаїки тут складають органічну єдність з конструкцією храмів. Вони розміщені у верхній частині будівель і добре узгоджені із загальними архітектурними формами.

На межі XIII і XIV ст. у візантійській культурі почалося своєрідне відродження мистецтва.

Повернення до традицій античності сприймалося як утвердження свого національного стилю. У живописі в цей час розширюється сама тематика, у композиціях переважають розповідні елементи, зростає роль пейзажу. Стіни храмів вкривають багат шаровими фресками, більше використовується декор. Відомими пам'ятками цього часу є мозаїки монастиря Хора в Константинополі. Сцени на біблійні, сюжети пройняті життєвою вірогідністю та емоційністю.

Значного розвитку досягає у Візантії іконописне мистецтво. Значне місце у візантійській художній культурі займала мініатюра. Вона значною мірою відбивала реальну дійсність, подекуди наслідуючи античну традицію. До кращих творів слід віднести Паризький псалтир (X ст.).

Зберігаючи античні традиції, візантійське мистецтво виробило власний урочисто-репрезентативний стиль, пов'язаний головним чином із церковними догмами. Майстри Візантії зуміли надихнути канонічні форми реалістичністю, живими ознаками часу, емоційно наситити зображення.

У 1453 р. внаслідок турецького завоювання Візантійська імперія припинила своє існування. Проте вплив її культури яскраво позначився на мистецтві Західної Європи, південних слов'ян, Київської Русі, Закавказзя.

У період середньовіччя закладаються основи європейської цивілізації, оскільки в стародавні часи не було Європи у сучасному розумінні культурно-історичної спільноти. Позитивний вклад середньовіччя в історію культури людства величезний, він дістав прояв в усіх її галузях — в освіті, філософії, конкретних наукових знаннях, мистецтві.

ЕПОХА ВІДРОДЖЕННЯ ТА ЇЇ ГУМАНІСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР

Відродження, або Ренесанс, — одна з найбільш знаменних епох в історії людської цивілізації. Термін «Кепіззапсе» (Відродження) був уведений Джорджо Базарі (1511–1574) — видатним італійським живописцем, архітектором та істориком мистецтва XVI ст.

Хронологічно європейське Відродження як єдиний культурний рух розгорнулося в межах XIV — початку XVII ст. й охопило Італію, Іспанію, Францію, Німеччину, Англію, Далмацію, Угорщину, Польщу, Чехію, північну Хорватію. Але в цих різних країнах воно проходило асинхронно.

Передусім Відродження розпочалося в Італії і в XIV — першій половині XV ст. розвивалося тільки в цій країні, а згасати там почало вже з середини XVI ст. У Німеччині швидке піднесення ренесансного культурного руху припадає на кінець XV — першу третину XVI ст., далі так само швидко загальмовується. У Франції Відродження охопило XVI ст., в Англії та Іспанії — кінець XV — початок XVII ст.

Найповніше і найпоєднаніше еволюція Відродження проходила в Італії. Відродження — це могутній культурний рух у межах XIV — початку XVII ст., у ході якого відбулося подолання духовної диктатури і деспотії церкви, виникла нова культура, звернена до земних справ, прагнення людей до щасливого життя, а також нова система національних літератур, нова філософія і наука; небувалого розквіту досягло у ту пору мистецтво. Характерними ознаками культури Ренесансу були такі:

- Світський, нецерковний, характер культури Відродження, що було наслідком секуляризації (звільнення) суспільного життя загалом.
- Відродження інтересу до античної культурної спадщини, яка була майже повністю забута у середні віки.
- Створення людської естетично-художньої спрямованості культури на протипагу релігійній домінанті у культурі середніх віків.
- Повернення у власне філософських дослідженнях до античної філософії і пов'язана з цим антисхоластична спрямованість філософських вчень Відродження.
- Широке використання теорії «подвійної істини» для обґрунтування права науки і розуму на незалежне від релігії і церкви існування.
- Переміщення людини як основної цінності у центр світу і в центр філософії, літератури, мистецтва та науки.

Відродження виникло, по-перше, на ґрунті досягнень середньовічної цивілізації, зокрема, періоду пізнього середньовіччя, коли феодальне суспільство досягло найвищого розвитку і зазнало великих змін. У XIV–XV ст. відбувалося швидке піднесення економіки і культури міст, з'явилися нові технічні винаходи (друкарський верстат, компас, артилерія та ін.), розвинулося кораблебудування і мореплавання, зроблено великі географічні відкриття. На цей період припадає початок інтенсивного книгодрукування. У царині культури посилюється боротьба за звільнення філософської думки від догматів церкви, з'являються нові знання і течії, які не вкладалися в середньовічну філософсько-богословську систему.

Усі ці явища готували підґрунтя для прогресивного перевороту, яким і стало Відродження. Проте переворот не був універсальним, він не охоплював соціально-економічні чинники і в основах феодального ладу суттєво нічого не змінював.

Другим чинником, який відіграв величезну роль у становленні і розвитку культури Відродження, була античність. Звідси пішла і назва доби, її культурні діячі зуміли відродити античну спадщину і надати їй великого практичного значення.

Слід згадати, що середньовіччя також зверталось до античності, особливо з XII ст., але успадкувало від неї лише окремі елементи. У нову добу, добу Ренесансу, засвоєння античності мало зовсім інший характер, її відродження стало метою і суттю нової культури. Античність сприймалася як найвищий авторитет, ідеал людської досконалості, у світлі якого оцінювалася сучасність. Найсильніше античність вплинула на освіту, філософію, образотворче мистецтво і літературу.

На перший план у ренесансному неоплатонізмі виступає його гуманістичний зміст.

Поняття «гуманізм» (лат. humanism — людський, людський) у філософській літературі вживається у двох значеннях. У широкому — це система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність, у більш вузькому — це прогресивна течія західноєвропейської культури епохи Відродження, спрямована на утвердження поваги до гідності й розуму людини, її права на земне щастя, вільний вияв природних людських почуттів і здібностей.

Носіями нового світогляду були люди різного соціального стану, насамперед городяни, які вивчали філософію, а також поети, художники. Об'єктом їхнього вивчення стала людина, усе людське. Звідси і назва цих діячів — гуманісти.

Античність позначилася на формуванні провідної ідейної течії доби Відродження — ренесансного гуманізму. Його журливість (печаль) можна визначити як прояв пристрасного інтересу до земного життя.

Між гуманізмом і неоплатонізмом Ренесансу існувала не тільки єдність, а й тотожність. Зачинателем гуманістичного руху вважається італійський громадський діяч і демократ Колуччо Салютаті (1331–1404).

Одну з основних ідей нового гуманістичного світогляду розвинув італійський філософ Мірандола (1463–1494), зазначаючи у творі «Промова на гідність людини», що людина сама творить свою долю, вона здатна до безмежного вдосконалення своєї природи.

Велику роль в утвердженні гуманістичних ідей в Європі відіграла Платонівська Академія у Флоренції (1459–1521), яку очолював неоплатонік і світський філософ Марсіліо Фічіно (1433–1499).

Значними досягненнями характеризується художня культура епохи Відродження. Саме в цей період у скарбниці світової літератури з'явилися твори таких митців слова, як Дайте Аліг'єрі, Франческо Петрарки, Джованні Боккаччо, Франсуа Рабле, Мігеля де Сервантеса, Карпіо Лопе де Веги, Вільяма Шекспіра та ін.

ЕПОХА ПРОСВІТНИЦТВА

Становлення науки, поступове все більш щільне входження її в суспільне життя лише завершувало собою формування раціоналізму як відмітної риси і способу думки, і способу життя людини Нового часу.

У цих умовах поглибились розмежування між наукою і релігією. Предметом науки стала природа, під якою тепер розумілося все існуюче разом із людиною, усе що можна вивчити емпіричним методом і пояснювати, керуючись аргументами розуму. Починалась доба панування механістичного детермінізму, принципи якого розповсюджувались не лише на природу, а навіть на суспільство і людину. Але раціоналізм у тій історичній формі був сумісним із християнською релігією, з її вченням про розумність створеного богом світу.

Релігія залишається провідною духовною засадою не тільки народної культури, але й науки. Про бога згадують майже в усіх філософських трактатах того часу. Поширюється, як і в добу Відродження, концепція «двох істин», розвиваються і зміцнюються такі компромісні ідеологічні і світоглядні форми як пантеїзм і деїзм (де бога або ототожнювали з природою, або значно обмежували в його функціях по відношенню до неї).

З позицій емпіричного, раціоналістичного світогляду діячі культури намагались вирішити і проблему людини. Відбувалась переорієнтація суспільних ідеалів, вони ставали більш прагматичними, позбавлялись героїко-романтичного забарвлення. Для масової свідомості ідеал підприємливої людини, купця, допитливого вченого стає більш привабливим, аніж ідеал лицаря чи ченця-аскета. Але «здоровий глузд» масової свідомості, з її орієнтацією на підприємницький успіх і ділову ініціативу, здійснював не тільки творчу, але й руйнівну роботу в сфері духу, нігілістично відкидаючи моральні й естетичні цінності, якщо вони не були потрібними для досягнення меркантильних інтересів.

Важливим є питання про те як сприймала людина своє життя: оптимістично чи песимістично. У літературі зустрічаємо протилежні відповіді на це питання. Успіхи природничих наук, розкріпачення людського розуму безумовно сприяли ствердженню оптимізму.

Але вони одночасно породжують певний песимізм. У новій системі світоглядних координат людина постала маленькою ланкою величного механізму природи, а система суспільних структур протистояла людині як щось незбагненне і вороже. Слід зазначити, що XVII (перевірити правильність написання століття)ст. було надто складним за своїми соціальними та духовними процесами. В Європі не припинялись масові кровопролиття. На зміну релігійним війнам, які супроводжували реформацію XVI(перевірити правильність написання століття) ст., прийшла не менш кривава і руйнівна тридцятилітня війна (1618–1648 р.р.), масовими вбивствами супроводжувались революційні події у Нідерландах, Англії.

В умовах протиставленості людини природі й суспільству поступово виникає тріщина між особистістю і світом, між окремою людиною і суспільним середовищем, що призводить до зростання активності людини, оскільки тепер вона могла покладатися тільки на саму себе.

Бурхливі події соціального життя, наукові відкриття, радикальні зміни у світобаченні і світовідчутті людей не могли не викликати певних процесів у художній культурі, сприяти народженню нових напрямків і методів творчості. У ХУІІ (перевірити правильність написання століття)ст. в мистецтві Західної Європи панують два головних напрямки — бароко і класицизм.

Якщо давати загальну характеристику розвитку художньої культури цієї доби, то необхідно відмітити, що відбувалося її загальне піднесення. При цьому світ образів став більш тісно пов'язаний зі світом реальної дійсності. Як ніколи раніше, художня культура була насичена соціальним кліматом епохи. Відкрите соціальне забарвлення було притаманне багатьом художнім творінням ХVІІ ст.

Іншою особливістю художньої культури даного століття є ліквідація розриву між розвитком окремих видів мистецтв. Бурхливий інтенсивний розвиток відбувався в багатьох галузях художньої творчості, у тому числі і в таких «молодих» видах мистецтва, як театр і музика.

Третя особливість художньої культури цього століття пов'язана з формуванням провідних національних шкіл європейського мистецтва в Італії, Іспанії, Фландрії, Голландії і Франції. Саме в мистецтві цих національних шкіл були досягнуті найвищі творчі результати, а особливості художньої епохи набули найбільш яскраве і типове виявлення.

Еволюція окремих видів мистецтв пов'язана з поглибленням осмислення дійсності, із виробленням і розповсюдженням нових жанрових форм. Література того часу представлена іменами таких славетних письменників, поетів, драматургів, як Лопе де Вега, Кальдерон, Мільтон, Корнель, Расін та Мольєр. У музиці відбувалося поступове звільнення від культових форм, зародження та оформлення ораторії та інструментальної музики. З 30-х років виходить на сцену опера — новий, синтетичний за своїм характером жанр драматичної музичної вистави, першими найвизначнішими майстрами якого у ХVІІ ст. були Монтеверді в Італії, Люлі у Франції і Перселл в Англії.

Подібні процеси утвердження нових тенденцій характерні також для еволюції пластичних мистецтв — живопису, скульптури, графіки, архітектури. Так видатний італійський живописець Караваджо заснував художню систему монументалізації буденного світу за допомогою світлотіньових контрастів, що одержала назву «караваджизм». Серед його послідовників були такі всесвітньо відомі майстри як Х. Рібера, П. Рубенс, Д. Веласкес, Рембрандт. У цей час також працюють А. Ван-Дейк, Ф. Сурбаран, Ф. Гальс, Н. Пуссен. Найвищі досягнення в скульптурі та архітектурі пов'язані з творчістю Д.Л. Берніні, Ф. Барроміні, Ж. Ардуен-Мансара.

ЕПОХА НОВІТНЬОЇ КУЛЬТУРИ

Культура ХХ ст. — одне із найскладніших явищ в історії світової культури. По-перше, це пояснюється великою кількістю соціальних потрясінь, страшних світових війн, революцій, які витиснули духовні цінності на периферію людської свідомості і дали поштовх розвитку примітивних націонал-шовіністських ідей, посилення культу тотального руйнування старого. По-друге, відбуваються суттєві зміни в галузі економіки та засобів виробництва. Поглиблюється індустріалізація, руйнується традиційний сільський устрій життя. Маса людей відчужуються від звичного природного середовища, переїжджають до міст, що призводить до урбанізації культури. По-третє, поступове перетворення суспільства на комплекс різних об'єднань та угруповань веде до процесу загальної інституціоналізації, результатом якої є позбавлення людини власного «я», втрати індивідуальності.

У ХХ ст. виразно виявилися дві тенденції. З одного боку, помітною є криза духовності, яка характеризується передусім відчуженням мас від культурних надбань нації та людства, витісненням духовних цінностей на периферію людської свідомості, пануванням

стереотипів масової псевдокультури. З іншого боку, посилюється протилежний процес, пов'язаний із прагненням частини суспільства повернутися до лона культури, зробити своє буття дійсно духовним. В океані пароксизмів безкультур'я нашого століття — кровопролитних світових та регіональних війн, ядерної загрози, національно-етнічних та релігійних конфліктів, політичного тоталітаризму, руйнування та знищення природи, зростаючої егоїзації індивідів — багато хто починає сприймати культуру як землю обітовану, як панацею, єдину рятівну силу, спроможну розв'язати проблеми сучасного людства.

Щодо першої тенденції можна зазначити, що духовна криза різко загострилася після Першої світової війни. У духовному відношенні наслідки цієї війни були, мабуть, більш руйнівними, ніж в матеріальному. Християнські цінності, які протягом тисячоліття були духовною підвалиною європейської культури, зазнали серйозного тиску з боку примітивних націонал-шовіністичних ідей та емоцій. Руйнівниками духовних засад культури були й революції, зокрема в Російській імперії. З одного боку, революції переборювали занепадлі форми життя, з іншого — вони були пов'язані з пробудженням й посиленням культури тотального руйнування старого.

Кульмінація «здичавіння» людства — це друга світова війна, винайдення та використання ядерної зброї та інших засобів масового знищення людей, міжетнічні війни кінця ХХ ст. Антикультурні наслідки другої світової війни та ядерного протистояння великих держав були посилені новою ситуацією в галузі економіки та засобів виробництва. У повоєнну добу поглиблюється індустріалізація виробництва, швидкими темпами руйнується традиційний сільський устрій життя. Маса людей відчужуються від звичного природного середовища, переміщуються в місто, що призвело до зростання маргінальних кіл населення та поширення урбанізованої космополітичної культури.

Дослідники зазначають, що людина втрачає свою індивідуальність, а разом із нею і потребу в духовному самовдосконаленні за допомогою культури. Внаслідок досконалої системи розподілу праці, коли відточується лише якась одна виробничо-професійна функція, індивід стає деталлю машини, а культура — індустрією розваг.

Індустріалізація культури стала однією із закономірностей нашого століття. Наслідки цього процесу є суперечливими в духовному відношенні: з одного боку, розвинута техніка репродукування та тиражування робить мистецтво доступним для широкої аудиторії, з іншого — загальнодоступність творів мистецтва перетворює їх на предмет побуту, знецінює. Полегшеність та спрощеність сприйняття робить непотрібною внутрішню підготовку до спілкування з мистецтвом, а це різко знижує його позитивний вплив на розвиток особистості.

У суспільстві поширюється «масова» культура, синоніми якої: «популярна культура», «індустрія розваг», «комерційна культура» тощо. На відміну від високої, елітарної культури, яка завжди була орієнтована на інтелектуальну, думаючу публіку, масова культура свідомо орієнтується на «середній» рівень масових споживачів. Головним каналом поширення масової культури є сучасні засоби комунікативної техніки (книгодрукування, преса, радіо, телебачення, кіно, відео- та звукозаписи). Маскульт створюють спеціалісти (менеджери, письменники, режисери, сценаристи, композитори, співаки, актори та ін.) не завжди на професійному рівні, часто якість їх творів визначається лише одним критерієм — комерційним успіхом.

У другій половині ХХ ст. «законодавцем моди» в масовій культурі стали Сполучені Штати Америки, які зосередили потужні фінансові та технічні ресурси в галузі поп-культури. Багато хто із сучасних культурологів навіть застосовує щодо процесу поширення масової культури термін «американізація культури». Про небезпеку принад американської масової культури, яка має мало спільного із творчістю таких видатних діячів світової культури, як письменники Уїльям Фолкнер (1897–1962 рр.), Ернест Хемінгуей (1899–1961 рр.) або

актор, кінорежисер та сценарист Чарльз Спенсер Чаплін (1889–1977 рр.), говорять англійці та французи, німці та японці, представники інших європейських і неєвропейських культур. Загострюється ця проблема і в нас, адже не може бути нічого страшнішого для культури, ніж втрата її національної самобутності.

Це лише деякі негативні процеси, які характеризують стан культури ХХ ст. Але на тлі кризових явищ вже вимальовується інша тенденція, яка, на думку багатьох філософів та культурологів, повинна стати провідною в ХХІ ст., — це повернення людства до «лона» культури, його духовне оздоровлення. Усвідомлення того, що людство може врятуватися від самознищення лише шляхом звернення до культури, її тисячолітньої мудрості та краси, охоплює вже широкі кола громадськості. Це, безперечно, відобразилося на художній культурі. Серед рис художньої культури ХХ століття можна виділити такі:

- відсутність домінуючого стилю і відповідно наявність багатьох течій, особливо в живопису й музиці;
- інтерпретація дійсності з позицій певних філософських ідей (марксизму, фрейдизму, екзистенціалізму);
- безпосередній зв'язок художньої творчості з глобальними проблемами світової політики, активне протистояння художньої інтелігенції мілітаризму, фашизму, тоталітаризму, дегуманізації життя та ін.;
- розкол між популярним і елітарним мистецтвом;
- інтенсивне оновлення виражальних засобів, художньої мови в літературі, живопису, музиці, театрі;
- величезні інтенсивність і динамізм суспільного життя, унаслідок чого мало не кожне десятиріччя має своє «обличчя», у тому числі і в художній культурі і т.д.

Актуальними проблемами, які знайшли відображення в художній культурі є проблеми «культура і влада», «культура і ринок», захист культури. Найболючішою проблемою є криза духовності.

І все-таки ХХ ст. — це цілісна художня епоха, в якій простежується своя культуроформуюча ідея. Це ідея гуманізму, котра, у мистецтві і в літературі проявляється не тільки у глобальному інтересі до людської особистості, що розглядається у найрізноманітніших ракурсах, а й, хоч як це не парадоксально на перший погляд, у зникненні людини з поля зору митця. З одного боку, прагнення гуманізації людського буття і творчості, з іншого — гіпертрофія форм, зростання ролі прийому у таких масштабах, коли прийом із засобу перетворюється на самоціль. На зміну органічному образу прийшов відвертий конструктивізм, геометрія стилю, яка витіснила із змісту людину.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягають особливості культурного розвитку у Античну епоху?
2. У чому полягають особливості культурного розвитку Середньовіччя?
3. Який вплив мала Візантія на розвиток культури і мистецтва епохи Відродження?
4. У чому полягають особливості культурного розвитку епохи Відродження?
5. У чому полягають особливості культурного розвитку епохи Просвітництва?
6. У чому полягають особливості культурного розвитку епохи Новітньої культури?

Практична робота. Розробити проект «Мистецтво майбутнього».

Дорогий старшокласнику, тобі пропонується поміркувати над тим, яким ти бачиш «Мистецтво майбутнього», які нові технології будуть застосовані до розвитку мистецтва, нові підходи у техніках виконання, тощо.

Пропонуємо цей вид роботи виконати у вже знайомому тобі методі проєктів. Проєктна діяльність включає три етапи: організація проєкту; планування проєкту; реалізація проєкту; підсумок проєкту. Після виконання проєктної діяльності доцільно зробити презентацію проєкту.

Зразки проєктної діяльності можна переглянути у мережі **Internet**.

Твори свій проєкт «Мистецтво майбутнього. Бажаємо творчих успіхів.

§ 13. РІЗНОВИДИ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»

1. Які види професій, що тобі відомі, можна віднести до типу «людина — художній образ»?
2. З якими видами мистецтва можна пов'язати професії цього типу?
3. У чому полягає специфіка роботи людей, що представляють професії цього типу?

У професіях даного типу світ бачиться працівником і хвилює його, перш за все, як якась даність, в якій можна знайти, виділити гарне, прекрасне, і як область, яку можна перетворити і привнести в неї красу, зручність, хвилюючу людини форму певного змісту. Природні умови (наприклад, рельєф поверхні Землі, сторони горизонту, панівні вітри, середньомісячні температури і т.п.)—це те, що треба врахувати при проєктуванні будинків і споруд. Природа для представників професій цього типу джерело не тільки вражень, але і, наприклад, барвників, а також і деяких неприємностей (немає в природі вічних художніх матеріалів, час і мікроби перетворюють полотна у порох).

Професіонали виділяють і утримують у свідомості цілісності, наприклад, такого роду: художні стилі, гармонія колірного рішення (картини, архітектурного проєкту, що оформляється вітрини, театральної декорації), почуття подарованої людям краси, сценічна мова, віра в те, що відбувається на сцені, виконавська концепція, музичне оформлення театральної вистави, та ін.

До професій типу «людина — художній образ» сучасна професіографія відносить групу спеціальностей, які передбачають взаємодію людини із системами художніх образів (їх частинами, елементами, якостями). Подібна взаємодія, як відомо, є специфічною для різного роду занять сфери мистецтва — музики, живопису, театру, художньої літератури і т.ін., а також спеціальностей сфери масової художньої діяльності.

Уся сучасна художня діяльність людини втілюється у різноманітних формах: декоративно-прикладному мистецтві, образотворчому мистецтві (живопис, архітектура, графіка); промисловому (індустріальному) мистецтві, художній фотографії; музиці, літературі, хореографії; синтетичному мистецтві (театр, кіномистецтво, телебачення, цирк, естрада).

Усі спеціальності даної групи професій можуть бути віднесені відповідно до певних видів мистецтва та різних підгруп:

1. Просторові види художньої діяльності:
 - декоративно-прикладне мистецтво;
 - образотворче мистецтво — архітектура, скульптура, живопис, графіка;
 - виробниче (індустріальне) мистецтво;
 - фотографія.
2. Часові види художньої діяльності:
 - музика;
 - література.

3. Просторово-часові види художньої діяльності:

- хореографія;
- театр;
- кіно та телемистецтво.

ПІДТИПИ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»

Професії, що пов'язані з образотворчою діяльністю: облицювальник-плиточник, фотограф, декоратор іграшок, чеканщик, різьбяр по дереву, огранщик вставок в ювелірні вироби, візажист, художник по світлу, реставратор, художник-постановник.

Професії, що пов'язані з музичною діяльністю: настроювач піаніно, концертмейстер, артист-вокаліст, артист оркестру, настроювач музичних іграшок.

Професії, що пов'язані з письменницькою діяльністю: редактор, співробітник газети, кореспондент, письменник.

Професії, що пов'язані з акторсько-сценічною діяльністю: артист драми, артист цирку, ведучий концерту.

ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»

Створення або відтворення (повторення) художнього образу чи його елементів, оперування засобами естетичного впливу, тобто, підпорядкування певному ідейному задумові завдяки поєднанню певних ліній, форм, фарб, звуків, рухів — все це характеризує представників групи «людина — художній образ».

Основною психологічною вимогою є насамперед високий рівень розвитку емоційно-естетичного сприймання, естетичного почуття. Поряд із цим професії даного типу передбачають високу художню культуру, розвинений художній смак людини, розуміння нею художніх ефектів, так званого художнього чуття, художнього (чи образного) бачення, законів емоційного впливу і, нарешті, художньої обдарованості, тобто здібностей до музики, літератури, живопису, танців, акторського мистецтва тощо.

Художні здібності потрібні не лише для створення, а й для відтворення на досить високому рівні. Наприклад, гранувальнику, спеціалісту з розпису фарфору часто доводиться працювати за зразком, ескізом виготовленим художником.

Таким чином, навіть на виконавчому рівні для успішної образотворчої діяльності потрібні художні здібності. Так, живопис ставить особливі вимоги до сприймання форм, пропорцій та кольорових співвідношень. Як свідчить художньо-виробнича практика, для плідних творчих занять у галузі образотворчого мистецтва необхідні чуття пропорцій, композиції, колориту і світлотіні, пам'ять на кольори, особливі якості рухового апарату руки. Щоб досягти майстерності у скульптурі, потрібні поєднання ряду художніх та деяких рухових навичок. Для продуктивної музичної діяльності людина повинна, насамперед, володіти чуттям ритму, музичною пам'яттю так званим ладовим чуттям, тобто, здатністю визначати завершеність або незавершеність музичної мелодії.

Психолого-педагогічні дослідження, присвячені проблемі художніх здібностей, свідчать, що для різних видів образотворчої діяльності необхідні здібності найрізноманітнішого характеру.

Як свідчать окремі професіограми, у діяльності представників професій даного типу переважають в основному емоційні, сенсорні та моторні види психологічної активності. Реалізуючи себе в образах, чуттях та рухах, наведені види активності, насамперед спираються на діяльність зорових, слухових, рухових та дотикових сприймань; на емоційну, образну та рухову пам'ять; на наочно-образне мислення, на відтворюючу та творчу увагу.

Різноманітні види художньої діяльності ставлять особливі вимоги до сприймання пропорцій та кольорових співвідношень у зображенні предмета. Вимагають цього професії сфери декоративно-прикладного, виробничого та образотворчого мистецтва. Музика, навпаки, передбачає розвинену слухову чутливість. Недостатньо розвинуте почуття форми, кольору, ритму — серйозні протипоказання до оволодіння багатьма творчими спеціальностями.

Розвинене художнє сприймання (зорове, слухове, дотикове) необхідне фотографу і граверу, музиканту-виконавцю і диригенту, художнику-оформлювачу та іншим спеціалістам сфери художньої праці. Наприклад, від тонкості сприймання друкаря залежить відтворення кольорових оригіналів. Дотикове сприймання відіграє велику роль у роботі кондитера. Зорове сприймання виконує контрольну функцію у роботі шліфувальника-полірувальника каміння та сприяє точності розрізнення кольорів.

Взаємодія у процесі діяльності із системами художніх образів вимагає високого рівня розвитку образної пам'яті й образного мислення людини.

Друкар, наприклад, часто працює з одним тиражем кілька днів, і збереження всіх образів, які виникають у процесі роботи, стає для нього складним завданням. Тому він повинен мати досить високий рівень розвитку довготривалої образної пам'яті. Без розвиненої образної, смакової, нюхової пам'яті неможливо стати хорошим кондитером. Руховий вид пам'яті необхідний ювеліру, кондитеру, хореографу, піаністу. Емоційна пам'ять — професійно важлива якість актора.

Уява є необхідним компонентом художньої діяльності. Відтворна уява необхідна майстру з мозаїки, макетнику оскільки їм доводиться виготовляти вироби за ескізом чи зразком, зробленим художником. Рідко зустрічаються такі види діяльності, які вимагали б таких великих можливостей уяви, як професія актора.

Найвищим проявом причетності людини до світу художньої праці є здатність відчувати естетичний аспект оточення, побачити безмежну красу форм і кольорів, багатство фактури, почути ритм і музику людської діяльності, поезію природи і людини.

Запитання для самоконтролю:

1. Які професії представляють групу типу «людина — художній образ»?
2. З якими видами мистецтва співвідносяться професії даного типу?
3. Що покладено в основу внутрішнього поділу професій типу «людина — художній образ»? Як здійснюється цей поділ?
4. Які психологічні вимоги висуваються до переважної більшості професій типу «людина — художній образ»?
5. У чому полягає специфіка професій цього типу?

Практична робота. *Класифікація основних груп професій типу «людина — художній образ».*

Дорогий старшокласнику, цю практичну роботу пропонуємо провести у формі гри. Клас поділяється на декілька команд, учитель виступає у ролі ведучого. Ведучий виносить чорний ящик, у якому захований предмет праці професій типу «людина — художній образ» і задає запитання командам про той предмет, що знаходиться у чорному ящику. Коли одна з команд вгадує цей предмет, перед командами постає завдання назвати види професій типу «людина — художній образ», які використовують у своїй роботі цей предмет. Виграє команда, яка найбільше дала правильних відповідей і, відповідно, назвала більше типів професій.

§ 14. ПРОФЕСІОГРАМА ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА — ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»

1. Які характеристики варто віднести до опису певного виду професії?
2. Спробуй дати характеристику одну з видів професій, з якими вже ознайомився у попередньому параграфі.
3. Якби тобі запропонували обрати з професій типу «людина — художній образ» дві для детального описання, які б ти обрав? Чому?

14.1. Характеристика популярних видів професій типу «людина — художній образ»

«Людина — художній образ» — це професії, праця яких пов'язана із художніми об'єктами чи умовами їх створення, тобто з винахідницькою, музикальною, літературно-художньою й акторською діяльністю: художник, реставратор, дизайнер, художник-декоратор, модельєр-конструктор, артист, актор, композитор, журналіст, фотограф, концертмейстер тощо. Одна із особливостей цього типу професій полягає в тому, що значна частина трудових витрат спеціаліста залишається прихованою від стороннього спостерігача. Обираючи професії цього типу, тобі слід подумати про цю приховану сторону праці, яка може бути непосильною платою за успіх (наприклад, виступ артиста може тривати декілька хвилин, але можливо це лише тому, що щоденно і багато годин поспіль працюю над удосконаленням та підтримує на належному рівні свою майстерність тощо). Дані професії вимагають від спеціалістів художнього смаку, емоційності.

ВІЗАЖИСТ

Майстер, який підкреслює окремі риси обличчя за допомогою вмілого нанесення макіяжу з урахуванням форми обличчя, кольору шкіри, волосся, очей.

Довгий час уживання декоративної косметики вважалося аморальним. На щастя, останнім часом думка змінилася, і абсолютно усі жінки можуть вільно користуватися декоративною косметикою.

Зміст праці. Створити певний образ, але підкреслити переваги обличчя людини і приховати недоліки. Працюючи з обличчям, візажист повинен урахувати природні дані клієнта, знати, що потрібно підкреслити за допомогою макіяжу, а що приховати. Фахівець повинен знати, які кольори і текстури підходять даному типу зовнішності, костюм, образ, доречні для певного періоду, року, події..

Повинен знати:

- склад, компоненти косметичних засобів та декоративної косметики;
- історію макіяжу;
- технологію та техніку виконання різних видів макіяжу: повсякденного, ділового, вечірнього, святкового, авангардного, сучасного макіяжу для дефіле, портфоліо моделей, кіно, телебачення;— основи професійного гриму;
- технологію виконання face-, body-art;
- основи корекції обличчя за допомогою зачіски та декоративної косметики;
- анатомічні особливості голови людини;
- основи анатомії та фізіології шкіри обличчя;
- основи техніки малюнка та живопису, закони кольорознавства і композиції;
- психологічні аспекти впливу кольору.

Повинен уміти:

- правильно користуватись професійним інструментом, обладнанням;
- виконувати підготовчі роботи для обслуговування клієнтів;
- виконувати демакіяж та підготовку обличчя клієнта до роботи;
- виконувати макіяж різних напрямів та стилів, створювати імідж клієнтів шляхом виконання творчих робіт композиційної системи «костюм» (зачіска, макіяж, вбрання);
- виконувати корекцію різних форм і деталей обличчя.

Умови праці. Візажист працює в приміщеннях, стоячи з невеликим нахилом вперед із великим навантаженням на спину.

Області застосування: салони краси, дома моди, кабінети на окремих підприємствах.

Професійна спрямованість: на роботу з людьми, художнім образом.

Домінуючі інтереси: сфера обслуговування і образотворче мистецтво.

Необхідні якості: художні здібності; здатність установлювати контакт з людьми; розвинута творча уява; розвиток образної пам'яті; високий рівень розвитку колірною сприйняття; почуття гармонії і симетрії; гарний зір.

Медичні обмеження: захворювання шкіри; алергія на косметичні засоби; психічні розлади; слабкий зір (гострота зору з корекцією нижче 0,8 на кращому і нижче 0,5 на гіршому оці); — дальтонізм; порушення опорно-рухових функцій, особливо кистей рук; судинні захворювання кінцівок; органічні ураження центральної нервової системи; епілепсія.

Споріднені професії: перукар, перукар-модельєр, стиліст.

На ринку праці. Майстри працюють в інститутах косметології, спеціалізованих медичних установах, які надають косметологічну допомогу (косметологічні лікарні і кабінети), спеціалізованих установах у сфері побутового і комунального господарства (косметичні кабінети, салони, перукарні, лазні, готелі, будинки моди).

Оплата праці: середня, висока.

ЛИЦЮВАЛЬНИК-ПЛИТОЧНИК

Зміст праці. Професія лицювальника-плиточника відноситься до комплексу професій оздоблювальних робіт, що виконуються з метою підвищення довговічності будинків, архітектурних та інженерних споруд, надання їм естетичного вигляду. У процесі роботи лицювальник-плиточник застосовує різні механізми та інструменти: мозаїчно-шліфувальні машини, розчиномішалки, трамбівки, катки, скребки, кельми, шпателі, рівні тощо. Виконує роботи з облицювання керамічними, скляними, азбестовими та іншими плитками.

Повинен знати: види та основні властивості матеріалів, які застосовуються; склад розчинів, мастик, способи та технології їх приготування та застосування; способи розбивки, провішування, промаячування горизонтальної, вертикальної і криволінійної поверхонь; норми і правила проведення та приймання оздоблювальних робіт. Повинен уміти: вести штукатурні роботи; виконувати покриття та лицювання стін прямими і фасонними плитками; визначити види та причини браку та усунути його; здійснювати ремонт та заміну плиток; робити оздоблювальні роботи згідно із запланованим малюнком.

Умови праці. Лицювальник-плиточник оздоблює стіни та підлогу природними чи синтетичними матеріалами (кахлями, плиткою), створює мозаїчні орнаменти. Фахівці працюють на будь-яких будівельних майданчиках, у приміщенні чи проти неба.

Області застосування. Лицювальник-плиточник може працювати у комерційних та приватних структурах.

Професійна спрямованість: на роботу з будівельними матеріалами, технологіями.

Домінуючі інтереси: будівельна індустрія, сучасні технології.

Необхідні якості: добрий окомір, чітка координація і точність рухів, яскраве уявлення, образне мислення, наочно-образна і зорова пам'ять, концентрація і розподіл уваги. Лицювальник-плиточник повинен об'єднувати в собі дві протилежні якості з одного боку, високе почуття відповідальності, дисциплінованість, з іншого — творче новаторство, сміливий політ фантазії та розкутість думок.

Перешкоджають успішній професійній діяльності: поганий зір; неохайність; захворювання верхніх дихальних шляхів (астма, алергія й ін.); неухайність; низький рівень розвитку концентрації і стійкості уваги; відсутність творчих здібностей; низький рівень розвитку тонкої моторної координації.

Споріднені професії: лицювальник-мозаїчник, паркетник, штукатур-маляр, плиточник-фасадник, каменяр.

На ринку праці: попит на професію високий.

Оплата праці. Професія лицювальника-плиточника добре оплачується і набуває престижності. Будівельні організації України, домобудівні комбінати, ремонтні та експлуатаційні управління міст і сіл відчувають постійну потребу у фахівцях цієї професії.

ПЕРУКАР (ПЕРУКАР-МОДЕЛЬЄР)

Зміст праці. Перукар здійснює миття і масаж голови, виконує стрижку волосся (просту чи модельну), укладає волосся відповідно до напрямку сучасної моди й індивідуальних особливостей та побажань клієнта. Завиває волосся на бігуді чи іншими способами, робить хімічну завивку та фарбує волосся різними способами, виконує знебарвлення, блондування, мелірування. Здійснює укладання феном, покриття волосся лаком. Оформляє зачіски із застосуванням сучасних парфюмерно-косметичних засобів для моделювання, фіксації та ін. Використовує декоративні елементи (предмети) при оформленні зачіски: квіти, банти, шпильки та ін. Робить стрижку бороди і вусів. При необхідності накладає компреси і виконує масаж обличчя. Використовує накладки і перуки. Застосовує спеціальні препарати, розчини, інші матеріали відповідно до призначення, згідно із правилами використання.

Перукар повинен знати: типи зовнішності, будову і властивості шкіри, волосся, способи і технології нарощування волосся, способи фарбування, мелірування, блондування волосся, способи стрижки. Фахівець повинен уміти: володіти спеціальними інструментами, правильно і пропорційно змішувати хімічні речовини, призначені для фарбування, завивки, освітлення волосся, володіти секретами маскування недоліків і підкреслення достоїнств зовнішності за допомогою маніпуляцій із волоссям, дати грамотну консультацію з питань підбору зачіски, кольору, догляду за волоссям.

Умови праці. Перукар працює в умовах інтенсивної фізичної праці, у приміщенні. У нього рухливий спосіб діяльності. Дана професія характеризується наявністю численних короткочасних контактів із клієнтами, що створює підвищену емоційну напруженість праці. Перукарю необхідно мати високий рівень комунікабельності, толерантність, високий рівень емоційної стійкості. Фахівець витримує високі фізичні навантаження (провести 8–12 годин на ногах, та ще у приміщенні, де працюють із фарбою, включеними фенами і ножицями в руках не кожному під силу), часто вирішує конфліктні ситуації.

Області застосування: у перукарнях, салонах краси, школах стилістів, займається приватною практикою.

Професійна спрямованість: спілкування і взаємодія з людьми, робота з художніми образами.

Домінуючі інтереси: індустрія краси, естетика, дизайн, сучасні технології.

Необхідні якості: тактовність, доброзичливість, чуйність, креативність, творче та образне мислення, добре розвинена увага й образна пам'ять, тонка зорово-рухова координація, постійний самоконтроль, організованість, висока емоційна стійкість.

Перешкоджають успішній професійній діяльності: захворювання органів дихання (бронхіальна астма, хронічний бронхіт і ін.), серцево — судинної системи (серцева недостатність, пороки серця і ін.), опорно-рухового апарату (хронічний ревматизм і ін.), шкіри, психіки і розлади нервової системи.

Споріднені професії: манікюрник, стиліст, пастижер, косметолог тощо.

На ринку праці. Професія затребувана на ринку праці (за великим рахунком, не залежить від економічних спадів); є можливість реалізувати власні амбіції (відкривши власну студію і завоювавши ім'я у світі моди).

Оплата праці: перукар може робити кар'єру в рамках будь-якого будинку моди, заробляючи собі ім'я і нарощуючи клієнтську базу. Досягнувши певної професійної ваги і досвіду, фахівець може вирішити працювати на себе. При бажанні він може відкрити свою власну перукарню або салон. У будь-якому випадку рівень доходів такого фахівця буде залежати від його таланту і комунікативності з клієнтами.

СКЛАДАЛЬНИК ВЗУТТЯ

Зміст праці: вимоги до якості напівфабрикатів і допоміжних матеріалів; технологічні нормативи виконання операцій складання взуття, обтяжки, затяжки і прикріплення деталей низу взуття та умови, що впливають на поліпшення якості виконання цих операцій; класифікацію взуття, заготовок і колодок по виду, фасону, розміру та повноті; види та призначення ручних інструментів, пристосувань та обладнання, що використовують при пошитті взуття.

Умови праці: працює на підприємствах з виробництва взуття, виконуючи операції по складанню взуття на швейному обладнанні різних типів і класів. Можливий шум і вібрації від працюючого устаткування, забруднення повітря часточками матеріалів.

Області застосування: виробництво взуття.

Професійна спрямованість: по типу «художній образ», «техніка».

Домінуючі інтереси: образотворче мистецтво, сфера обслуговування.

Необхідні якості: хороший зір та окомір, відповідальність та пунктуальність, гарний художній смак, терплячість та посидючість, конструкторські здібності, акуратність, просторова уява.

Перешкоджають успішній професійній діяльності: робота не рекомендується людям із бронхіальною астмою, хронічною пневмонією, тиреотоксикозом, захворюваннями хребта.

Схожі професії: складальник верху взуття, взуттьовик з ремонту взуття, взуттьовик з індивідуального пошиття взуття.

На ринку праці: попит на ринку праці високий.

Оплата праці: висока.

Для кращого розуміння у чому полягають загальнотрудові, спеціальні уміння і навички, що необхідні для виконання професійної діяльності у типі професій «людина — художній образ», розглянь приклади таких професій: маляр-альфрейник, актор.

14.2. Професіограма маляра-альфрейника

Маляр-альфрейник — одна з найдавніших професій монументально-декоративного мистецтва. Назва професії походить від німецького слова «mahler», що означає «живописець» та алійського слова «al fresco», яке означає «по свіжому». Словом «al fresco»

у давнину називався вельми поширений вид стінного розпису мінеральними фарбами по свіжій, ще вологій штукатурці, пізніше бами(? Перевірити слово) по свіжій, ще вологій штукатурці. З часом альфрейними роботами почали називати й інші види декоративного живопису.

Маляр-альфрейник — професія, яка має не тільки давню історію, а й багаті та глибокі художні традиції.

Власне малярні роботи — це оздоблювання дерев'яних відштукатурених і металевих поверхонь різноманітними фарбниками після попередньої підготовки (грунтування, шпаклювання, шліфування). Виконуються малярні роботи після штукатурних у ході остаточної обробки будівель. Таким чином, головний предмет праці маляра — різноманітні покриття (фарби, лаки), які використовуються з метою захисту та естетичного оздоблення поверхонь. Властивості предмета праці маляра не тільки фізикохімічні, технічні, а й естетичні, художні. За предметом праці маляр наближається до живописця-художника, а значить, він передусім повинен мати здатність практично відтворювати видиме оком красу. Маляр, як і художник, живе у світі фарб, властивості яких він повинен не тільки добре відчувати і знати, а й створювати, використовуючи відповідні прийоми і методи.

У процесі фарбування, оздоблювання та ремонту поверхонь маляр-альфрейники виконують найрізноманітніші малярно-декоративні роботи. Найбільш розповсюдженими є: фактурне оздоблення поверхонь (набризком, левкасами, піском, кришкою); імітаційна підробка під цінні породи дерева (дуб, горіх), під декоративні камені (мармур, лазурит), під шовк, оксамит і т.ін.; оздоблення за трафаретом, аерографія, вітражі; золочення і сріблення; розпис під ліплення; декоративний живопис-фреска; орнаментальні розписи, композиції, візерунки.

У малярно-декоративних роботах в основному застосовуються такі ж матеріали й інструменти, як і у звичайному малярному оздобленні. Але через підвищені вимоги до якості цих робіт переважають найбільш високоякісні і дорогі матеріали, а з інструментів переважно застосовуються придатні для тонких дрібних робіт.

Найбільше значення у малярно-декоративних роботах набувають пігменти (білі, чорні, жовті, червоні, сині, зелені, коричневі), золота фольга, потель і бронза. Із зв'язувальних речовин застосовуються ті ж, що й у звичайній малярній техніці, але вищої якості.

За зовнішнім виглядом фарби у декоративному оздобленні повинні бути чистішими: точніше збігатися з відповідним зразком.

Через високу вартість роботи особливо важливо добиватися максимальної міцності оздоблення.

Типовими інструментами маляра-альфрейника є ніж (для різання щілин), шпателі (гладенькі лопаточки), валики, а також механізовані розпилювачі фарб. Проте основний інструмент у декоративно-малярних роботах — пензлі, за розмірами і формою пристосовані до виконання тонких робіт.

Внаслідок багатоопераційності, необхідності технологічних інтервалів між окремими процесами, неможливості механізувати багато складних операцій малярно-альфрейні роботи досі залишаються досить трудомісткими і тривалими.

Планування робочого місця маляра-альфрейника залежить від фронту професійних робіт, змінюється з їх зміною. Робота може виконуватися як у приміщенні, так і на відкритому повітрі.

Робоча поза в основному постійна: маляр працює стоячи. Але часто йому доводиться працювати на висоті, займаючи незвичні пози, особливо при оздоблюванні стель.

Працюють маляр-альфрейники колективно — ланками і бригадами. У складі ланки може бути від 2 до 7 чоловік. Кожний виконує роботу згідно зі своєю кваліфікацією. Така

організація праці дає змогу менш досвідченим малярам у ході спільної роботи навчатись у більш кваліфікованих, удосконалювати свої вміння, підвищувати майстерність.

Режим діяльності малярів-альфрейників однозмінний, працюють вони вдень. Але робота може виконуватися в різноманітних, іноді складних мікрокліматичних умовах (пари розчинів, фарб тощо).

Комплексні (бригадні) форми організації малярно-декоративних робіт ставлять підвищені вимоги до таких особливостей особистості фахівця, як здатність до співробітництва, доброзичливість, витриманість, чесність і принциповість. Творчий настрій, заробіток, задоволення роботою багато в чому залежать від психологічного клімату, який склався у ланці (бригаді).

Працює маляр-альфрейник згідно з архітектурно-будівельними кресленнями, малюнками, кресленнями декоративного оздоблення будівель. Саме вони і визначають той або інший вид декоративно-малярної техніки.

Для того, щоб на хорошому професійному рівні виконувати особливо складні роботи під час фарбування, художнього оздоблювання і ремонту поверхонь (наприклад, рельєфне і фактурне фарбування, аерографічне оздоблювання, орнаментальний розпис, декоративне лакування, золочення і т.ін.), альфрейник повинен знати види розпису і шрифтів, способи складання трафарету, засоби і прийоми розпису поверхні, правила кольороутворювання і прийоми змішування пігментів з урахуванням їх хімічної взаємодії. І звичайно, він мусить бути обізнаний з будовою і правилами роботи механізмів і приладів, інструментів і пристроїв, які застосовує, а також вміти читати складні графічні матеріали.

Якість роботи маляра-альфрейника і можливості підвищення його кваліфікації залежать не тільки від його знань. Значною мірою вони визначаються деякими психофізіологічними особливостями його особистості.

Основним завданням кольорового оздоблення об'єкта є підбір найбільш гармонійного і красивого сполучення фарб, їх відтінків, правильне виготовлення фарбового складу. Недотримання гармонії кольорів, погане їх поєднання справляють відштовхуюче враження на глядача, «ріжуть око». Гармонійний підбір кольорів вимагає від альфрейника не тільки знання законів змішування фарб, а й високо розвиненого художнього смаку, хорошої пам'яті на кольорові відтінки (а їх безліч), правильного сприймання кольорів. Майстер альфрейних робіт із розвинутим естетичним почуттям кольору завжди відчуває неспокій, коли бачить неохайне пофарбування або дисгармонійно підібрані фарби. Значну допомогу у підборі кольорів може подати вивчення теоретичних основ кольоробачення — спеціальної галузі знань про властивості і сполучення кольорів, а також систематичне вивчення творів мистецтва і зразків оздоблення.

Якість і продуктивність праці маляра-альфрейника значною мірою залежать від рівня розвитку функцій зорового і рухового аналізаторів. Робота альфрейника відбувається при постійному зоровому контролі як підготовчих, так і основних процесів, що вимагає високої здатності до зорового розрізнення. Так, для виготовлення розчинів і шпаклівки потрібно вміти підібрати необхідну ступінь гущини, яка відповідає умовам роботи і призначенню фарбованої поверхні. Густина розчину визначається на око — за виглядом струменя, що стікає. Під час ґрунтування оліфою треба стежити, щоб на поверхні не залишалося пропусків або нерівностей, оскільки на цих місцях утворюється плівка, що перешкоджає одержанню рівної поверхні. Гострота зорового розрізнення потрібна у контролі стану і ходу обробки поверхні (шерехатості, подряпини, вм'ятини, нерівності тощо). Дуже важливу роль у роботі альфрейника відіграють різноманітні види окоміру: лінійний, необхідний для оцінки паралельності ліній (наприклад, при витягуванні філенок); площинний, потрібний для співвіднесення величини поверхні та кількості необхідних для її покриття матеріалів

— оліфи, шпаклівки, фарби і т.ін., а також при оздоблюванні «під ситець» (накатування плоских малюнків валиком по пофарбованій поверхні) та інші.

Велике значення для успішного виконання альфрейних робіт має тактильна чутливість. Високий рівень її розвитку необхідний для точного дозування зусиль під час роботи шпателем, валиком і пензлем, для оцінки шерехатості та вологості поверхні, яку готують до пофарбування. Працюючи з пензлем, важливо вміти набирати необхідну кількість фарби та наносити на поверхню точно дозований її шар. Надто тонкий шар не покриває як слід поверхню, а накладання товстого шару призводить до браку і необхідності переробляти всю роботу, причому переробка можлива тільки після попереднього очищення поверхні від раніше нанесеного шару фарби.

Шар фарби має бути не тільки певної товщини, а й рівномірним на всій поверхні. Оскільки ще немає приладу для контролю товщини шару фарби під час її нанесення, малярів-альфрейників доводиться покладатися виключно на свій досвід, окомір, чутливість рук.

В альфрейних роботах на руки, які перебувають під «невсипущим» контролем зору, припадає основне навантаження. Якість праці визначається здебільшого точністю зорорухової координації, рівнем точності та швидкості рухів рук, особливо провідної руки. Високим у маляра-альфрейника повинен бути і рівень розвитку точності, й координації сенсомоторних дій. В альфрейноживописних роботах лінії, малюнки, візерунки, орнаменти наносяться у певному ритмі одним рухом руки. Наприклад, працюючи над фрескою, яка прикрашає стіни і стелі споруд, малювати потрібно швидко, поки не висохла штукатурка. Тут від маляра-альфрейника вимагаються величезна майстерність, висока точність і швидкість рухів, «твердість і чутливість» руки, адже в написаному нічого не можна змінити, виправити — сира штукатурка швидко всмоктує водяні фарби, а багатшарового покриття фреска не передбачає.

Слід зазначити, що фізичне навантаження маляра-альфрейника надзвичайно різноманітне, розповсюджується на всі частини тіла. Постійне напруження рук під час роботи викликає їх утому (знімається спеціальними вправами та ванночками для рук). Стояча, часто в незручній позі робота веде до значного навантаження на м'язи ніг. Отже, робота альфрейника вимагає бездоганного фізичного розвитку, нормальних функцій верхніх та нижніх кінцівок, хорошої координації рухів, спритності, витримки, відчуття рівноваги (для роботи на висоті).

Важлива для маляра-альфрейника мислительна діяльність. Адже у процесі праці виникає ряд відповідальних завдань, від розв'язання яких залежать її швидкість і якість. Розумові дії робітника даної спеціальності нерозривно пов'язані з його практичною діяльністю. Малярів-альфрейників часто доводиться самостійно робити розрахунки фарбових сумішей, аналізувати їх рецептуру, вимірювати площу пофарбування, читати численні графічні матеріали.

Розумові завдання постають під час планування робіт, організації робочого місця, розподілу обов'язків між членами ланки, визначення режиму роботи механізмів, виявлення та усунення причин їх несправностей, з'ясування причин браку та інших операцій.

Читання архітектурно-будівельних креслень, малюнків, ескізів декоративного оздоблення споруд, створення в уяві образу майбутнього декору, фіксація цього образу в ескізах, малюнках від руки, трафаретах і т.ін. вимагають високого рівня розвитку образної зорової пам'яті, образного мислення, особливо, просторових уявлень.

Завдання маляра-альфрейника може полягати не лише у точному відтворенні креслення або ескізу поверхні, яку прикрашають, а й у створенні власної оригінальної композиції декоративного оформлення (орнаменту, візерунка тощо). І тут успішність малярноживописної роботи передусім визначається рівнем сформованості його уявних образів, умінням оперувати ними. Регульовальну роль при цьому відіграє естетичне чуття, яке керує всіма

діями маляра-альфрейника. Тому художня культура спеціаліста є однією з основних умов високої продуктивності його праці.

Будучи надзвичайно складною за виконанням, декоративно-малярна техніка (особливо декоративний живопис) вимагає наявності у спеціаліста високого рівня розвитку стійкості зосередження уваги. Нездатність сконцентрувати увагу у процесі всіх без винятку альфрейних операцій може бути причиною дефектів у пофарбуванні, оздобленні і т.ін., що в дорогих альфрейно-живописних роботах неприпустиме.

І, нарешті, надзвичайно важливими для маляра-альфрейника є такі інтегральні якості особистості, як відповідальність і акуратність, рівень розвитку яких має бути дуже високим. Акуратність потрібна під час роботи з рідкими матеріалами, які мають здатність розлитися при обклеюванні стін шпалерами, що легко забруднюються і рвуться, при виготовленні і зберіганні трафаретів, створенні фарбових сумішей і роботі на висоті, адже основні виробничі травми пов'язані з падінням, отруєнням тощо.

Відповідальність маляра-альфрейника набуває особливого значення у зв'язку з тим, що малярно-декоративні роботи — оздоблювальні, отже, як правило, завершують більшість ремонтно-будівельних (або будівельно-реставраційних) циклів. Це ставить маляра-альфрейника в особливе становище: він завершує працю численного загону архітекторів, художників-проектувальників, будівельників.

Судячи із психограми, професія маляра-альфрейника доступна тим, кому притаманний образний тип мислення, пам'яті, розвинені просторові уявлення, конструктивна уява, розмір, координація рухів рук, уважність, акуратність, хороший естетичний смак, витривалість і здатність до роботи на висоті; хто вільно володіє малюнком і добре відчуває тональне співвідношення кольорів, непогано обізнаний із такими предметами, як хімія, фізика, малювання і креслення.

Згідно з даними медицини, у професії маляра-альфрейника є істотні медичні протипоказання. Основні з них: хронічний бронхіт, хвороби легенів, туберкульоз, бронхіальна астма, серцево-судинні захворювання, гіпертонія 23 ступенів, захворювання центральної нервової системи, нирок, печінки, крові. Протипоказана ця професія людям, схильним до алергійних, респіраторних захворювань, а також тим, хто страждає запамороченням голови, ревматизмом, плоскостопістю та розширенням вен. Не можна рекомендувати цю професію особам із недостатнім розвитком відчуття кольору, низькою гостротою зору і патологічними відхиленнями в опорно-руховому апараті.

14.3. Професіограма актора

Театр — один із самих древніх видів видовищного мистецтва. Його історія нараховує більше двох з половиною тисяч років. У центрі уваги театру завжди була і залишається людина з її радощами і прикрощами, вчинками, що визначають її долю і долю навколишніх людей.

Актор театру Древньої Греції багато в чому відрізняється від актора сьогодення. В епоху античності основною темою театральних дій ставали сюжети, пов'язані з божественною міфологією. Характерною рисою того часу було те, що всі ролі, включаючи жіночі, грали чоловіки. До речі, ця ж особливість властива національному японському театру «Кобуки».

Величезний вплив на розвиток прогресивної вітчизняної і світової театральної культури зробив великий режисер, актор і педагог К. Станіславський. Система Станіславського є загальноновизнаною і провідною системою навчання акторської майстерності у багатьох країнах світу.

Міняються часи — приходять нові стилі виконання, сценічного поведіння, театрального мислення. Усі ці зміни відчуває на собі актор.

Зміст праці: донесення до глядача змісту, емоційної глибини ролі, яку грає актор, передача художнього образу різних героїв, відтворення художнього образу персонажа на сцені

і знімальному майданчику; передача різних емоцій, почуттів за допомогою акторської майстерності (голосових інтонацій і тембрів, руху, міміки, жестів, пластики); відтворення образу персонажу за допомогою інтонаційного фарбування, темпу і ритму проголошення фраз чи віршованих строф; ведення концертних програм, уміння займати глядачів під час пауз і по-новому піднести новий номер програми (конферанс'є); здійснення дубляжу вітчизняних і закордонних фільмів.

Якості, що забезпечують успішність виконання професійної діяльності:

Здібності:

- акторські здібності (уміння перевтілюватися в різні образи незалежно від своїх особистісних особливостей); творчі здібності; глибина і багатство уяви;
- чиста, явна дикція; добре розвинена словесно-логічна, образна й емоційна пам'ять;
- високий рівень розвитку концентрації і переключення уваги (здатність протягом тривалого часу зосереджуватися на одному предметі і швидко переходити з одного виду діяльності на інший); психоемоційна урівноваженість; уміння вільно і розкуто рухатися, танцювати; наявність красивого, сильного, гнучкого голосу й уміння ним керувати, технічно розпоряджатися в залежності від характеру художнього твору; здатність втілювати образ персонажа перед кінокамерою; здатність знаходити контакт із глядачем.

Особистісні якості, інтереси, схильності:

- експресивність (виразність); емоційність; чутливість; терплячість, наполегливість; уміння імпровізувати; оригінальність, індивідуальність; інтуїтивність.

Якості, що перешкоджають ефективності професійної діяльності:

- відсутність артистичних здібностей; неоригінальність; скутість, «зажатість», незручність;
- тривожність; ригідність мислення (нездатність вживатися в різні образи); явні зовнішні дефекти.

Області застосування професійних знань: театри, палаци культури, кіноконцертні зали; концертні зали, філармонії; кіно- і радіостудії; соціальні організації (дитячі центри творчості і дозвілля); освітні установи (театральні училища, вузи).

Запитання для самоконтролю:

1. Яка історія і традиції професій маляр-альфрейник?
2. Які типові інструменти використовує у своїй роботі маляр-альфрейник?
3. Яка специфіка роботи маляр-альфрейника?
4. Якими спеціальними знаннями необхідно володіти маляр-альфрейнику?
5. Що є визначальною характеристикою у роботі маляр-альфрейника? Відповідь обґрунтуй.
6. Якими професійними якостями володіє маляр-альфрейник?
7. Які медичні протипоказання щодо професії маляр-альфрейника?
8. У чому відмінність актора античного театру і сьогодення?
9. У чому полягає зміст праці актора?
10. Якими здібностями має володіти актор?
11. Які особистісні риси є визначальними у діяльності актора?

Практична робота. Розрізнення видів професій типу «людина — художній образ» (рольова гра).

Мета гри: змоделювати деякі типові риси і особливості поведінки тих чи інших професіоналів, що дозволяють краще зрозуміти узагальнені образи представників даних професій і співвіднести їх з уявленнями про власний «Я – образ».

Учні поділяються на дві або три команди по 5–7 чоловік у команді. Ведучий викликає по одному представникові з команд і той показує своїми діями, стилем ходьби, рухами, тільки не говорить, як пантоміна, представника професій типу «людина — художній образ». А учасники інших команд намагаються вгадати, кого зараз зображають. Виграє та команда, що вгадає більше видів професій і зможе зобразити більше 5 видів професій типу «людина — художній образ».

§ 15. ПРОФЕСІЙНО-ВАЖЛИВІ ЯКОСТІ ДЛЯ РОБОТИ ЗА ПРОФЕСІЯМИ ТИПУ «ЛЮДИНА — ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ»

У попередньому параграфі ми розглянули професійні якості маляра-альфрейника. Пригадай їх. Яку б характеристику ти надав професійним якостям, що є важливими для роботи за професіями типу «людина — художній образ»?

Створення або відтворення (повторення) художнього образу чи його елементів, оперування засобами естетичного впливу, тобто підпорядкування певному ідейному задумові завдяки поєднанню певних ліній, форм, фарб, звуків, рухів — все це характеризує представників групи «людина — художній образ».

Саме предметом праці — художнім образом (його елементами, частинами) — визначається основний комплекс психологічних вимог даної групи професій. За всієї різноманітності умов роботи, професії мистецтва вимагають від людини насамперед високого рівня розвитку емоційно-естетичного сприймання, естетичного почуття.

Поряд із цими вимогами спеціальності даного типу передбачають високу художню культуру, розвинений художній смак людини, розуміння нею художніх ефектів (так званого «художнього чуття»), художнього (образного) бачення, законів емоційного впливу і, нарешті, художньої обдарованості, тобто здібностей до музики, літератури, живопису, танців, акторського мистецтва тощо. Художні здібності потрібні не тільки для створення естетичних цінностей, а й для їх відтворення на досить високому рівні. Адже представнику художньої професії (наприклад, спеціалісту з розпису фарфору, огранувальнику дорогоцінних та напівдорогоцінних каменів, маляру-альфрейнику та ін.) часто доводиться виготовляти різноманітні вироби за зразком, ескізом, який зробив художник.

Таким чином, навіть на виконавчому рівні для успішної образотворчої діяльності потрібні художні здібності, причому не окремі їх компоненти, а певна структура. Так, живопис ставить особливі вимоги до сприймання форм, пропорцій та кольорових співвідношень. Як свідчить художньо-виробнича практика, для плідних творчих занять у галузі образотворчого мистецтва необхідні чуття пропорції, композиції, колориту і світлотіні, пам'ять на кольори, особливі якості рухового апарату руки. Щоб досягти майстерності у скульптурі, потрібні поєднання ряду художніх та деяких рухових навичок. Для продуктивної музичної діяльності людина повинна, насамперед, володіти чуттям ритму, музичною пам'яттю, так званим ладовим чуттям, тобто здатністю визначати завершеність або незавершеність музичної мелодії. Психологопедагогічні дослідження, присвячені проблемі художніх здібностей, свідчать, що для різних видів образотворчої діяльності необхідні здібності найрізноманітнішого характеру.

Як засвідчують окремі професіограми групи професій типу «людина-художній образ», у діяльності фахівців переважають, в основному, емоційні, сенсорні та моторні види психологічної активності. Реалізуючи себе в образах, чуттях та рухах, названі види психічної активності, як відомо, насамперед спираються на діяльність зорових, слухових, рухових та дотикових сприймань; на емоційну, образну та рухову пам'ять; на наочнообразне мислення;

на відтворну та творчу уяву. Переважання у професіях художнього типу названих видів психічної активності, обумовлених специфічністю предмету праці, визначає і структуру характерних для даної групи професій психологічних вимог до здібностей людини.

Різноманітні види художньої діяльності ставлять особливі вимоги до сприймання пропорцій та кольорових співвідношень у зображенні предмета. Вимагають цього професії сфери декоративно-прикладного, виробничого та образотворчого мистецтва. Музика, навпаки, передбачає розвинену слухову чутливість. Недостатньо розвинуте почуття форми, кольору, ритму — серйозні протипоказання до оволодіння багатьма артономічними спеціальностями.

Розвинене художнє сприймання (зорове, слухове, дотикове) необхідне фотографу і граверу, музиканту-виконавцю і диригенту, художнику-оформлювачу та іншим спеціалістам сфери художньої праці. Наприклад, від тонкості сприймання друкаря залежить відтворення кольорових оригіналів. Дотикове сприймання відіграє велику роль у роботі кондитера. Зорове сприймання виконує контрольну функцію у роботі шліфувальника-полірувальника каміння та сприяє точності розрізнення кольорів.

Взаємодія у процесі діяльності з системами художніх образів вимагає високого рівня розвитку образної пам'яті й образного мислення людини.

Друкар, наприклад, часто працює з одним тиражем кілька днів, і збереження всіх образів, які виникають у процесі роботи, стає для нього складним завданням. Тому він повинен мати досить високий рівень розвитку довгочасної образної пам'яті. Травильнику в процесі роботи необхідно спиратися на зорову пам'ять, об'єм якої має бути дуже великий. Без розвиненої образної, смакової, нюхової пам'яті неможливо стати хорошим кондитером. Руховий вид пам'яті необхідний ювеліру, кондитеру, хореографу, піаністу. Емоційна пам'ять — професійно важлива якість актора.

Взаємодія із системами художніх образів вимагає від людини розвиненого, добре організованого спостереження. Щоб підкорити образ задумові, ідеї та композиції художнього твору або виробу, необхідно перетворювати враження, які накопичуються в результаті уважного спостереження. Тут вступає ув свої права уява — необхідний компонент художньої діяльності. Відтворна уява необхідна маляру-альфрейнику, майстру з мозаїки, макетнику, оскільки їм доводиться виготовляти різноманітні вироби за ескізом чи зразком, зробленим художником. Ретушєру потрібна добре розвинена уява, щоб побачити в наборі негативів і діапозитивів кольорову ілюстрацію. Рідко зустрічаються такі види діяльності, які вимагали б таких великих можливостей уяви, як професія актора.

Більшість професійно важливих якостей у структурі вимог професій типу «людина — художній образ» обумовлені не тільки предметом праці, а й багатогранними цілями, зокрема, естетичними і виховними.

Найвищим проявом причетності людини до світу художньої праці є здатність відчутти естетичний аспект оточення, побачити безмежну красу форм і кольорів, багатство фактури, почути ритм і музику людської діяльності, поезію природи і людини.

Запитання для самоконтролю:

1. Які якості характеризують представників типу професій «людина — художній образ»?
2. Які особливі професійні якості притаманні професіоналам типу «людина — художній образ»?
3. Якими психологічними якостями мають володіти представники типу професій «людина — художній образ»?
4. Якими професійно-важливими якостями необхідно володіти фахівцю за типом професій «людина — художній образ» для успішної діяльності.

Практична робота. *Визначення професійно-важливих якостей, необхідних для роботи за професіями даного типу. Ділова гра «Роботодавець — потенційний робітник».*

Ведучий. Шановний старшокласнику, сьогодні ми торкнемося цікавої і непростой теми. Як ти розумієш, твій життєвий і професійний шлях буде сповнений різними ситуаціями, які потребуватимуть від тебе швидкого прийняття рішення, вміння працювати в команді, легко адаптуватися до місця роботи, керуватися визначеним часом тощо. Отже, пропоную пограти в гру «Роботодавець — потенційний робітник», яка покаже тобі, якими професійно-важливими якостями повинен володіти висококваліфікований працівник за типом професій «людина — художній образ».

Процедура гри включає наступні етапи:

1. Спільно з групою визначається конкретна професійна мета (вступ до конкретного навчального закладу; закінчення даного закладу; оформлення на конкретне місце роботи або конкретне професійне досягнення, включаючи побудову кар'єри і отримання нагород, премій та іншого ...).

2. У групі вибирається доброволець, який буде «представляти» працівника професії за типом «людина — художній образ». При цьому для вигаданого працівника необхідно відразу ж визначити його основні характеристики: стать, вік (бажано, щоб вік відповідав віку більшості присутніх, що зробить вправу більш актуальною для граючих), освіту, сімейний стан та ін. А інший доброволець буде представляти роботодавця, який буде визначати за професійно-важливими якостями працівника, чи варто його взяти на роботу у свою компанію.

3. Загальна інструкція: «Зараз кожен, уже знаючи, до яких цілей прагне наш головний (вигаданий або реальний) герой, повинен буде визначити (або придумати) професійно-важливі якості для роботи за тією професією, яку він надає. Бажано визначити навіть декілька професійно-важливих якостей на випадок, якщо схожі труднощі придумують інші учасники (щоб не повторюватися). Виділяючи такі якості, кожен обов'язково повинен подумати і про те, як їх представити (презентувати) при влаштуванні на роботу. Головному гравцеві також дається час, щоб він виділив кілька найбільш важливих професійно-важливих якостей і також підготувався презентувати їх майбутньому роботодавцю.

4. Після цього по черзі кожен буде називати по одній професійно-важливій якості, а головний гравець відразу ж повинен представити ці якості роботодавцю. Гравець, який назвав цю якість також повинен буде представити її роботодавцю. Ведучий за допомогою роботодавця визначить, чи названа професійно-важлива якість є домінуючою при працевлаштуванні. Переможцю (головному гравцеві або представнику групи) буде оголошено чи прийнятий він на роботу.

5. Нарешті, підводиться загальний підсумок (працевлаштувався головний герой і члени команди до представника тої чи іншої компанії). При загальному підведенні підсумків можна також подивитися, чи зумів ще на підготовчому етапі головний гравець виділити ті професійно-важливі якості, які вже в грі пропонували йому решта учасників.

У ході даної вправи можуть виникати цікаві дискусії, в учасників часто з'являється бажання поділитися своїм життєвим досвідом і т.д. Звичайно, ведучий повинен заохочувати такий обмін досвідом, але одночасно стежити і за тим, щоб гра проходила динамічно і не пов'язала в несуттєвих деталях.

Контрольні запитання до розділу:

1. Назви періоди освоєння людиною мистецтва.
2. Яка відмінність професій типу «людина — художній образ» від інших типів професій? Чому?

3. Яка специфіка предмету, мети, засобів і умов праці професії типу «людина — художній образ»? (на прикладі конкретної професії)
4. Виділи професійно-важливі якості на прикладі професії типу «людина — художній образ»?
5. Обґрунтуй значення вибору професії тобою.

РОЗДІЛ 4. ДОПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

- Ти дізнаєшся про:** — знання з яких навчальних предметів є важливими для вибору професії;
— типові помилки при виборі професії: причини їх виникнення і шляхи подолання;
— як виважено підійти до вибору професії;
— типи закладів вищої освіти, де можна здобути професії різних типів;
- Ти вмітимеш:** — визначатися із об’ємом навчального матеріалу, що відповідає обраній професії;
— розрізняти типові помилки при виборі професії;
— коректувати помилки, що виникають на твоєму шляху вибору професії;
— обирати заклад вищої освіти для подальшого навчання за обраною професією;
— виконувати проектну діяльність на тему «Я обираю цю професію, тому що...».

§ 16. ЗДОБУТІ ЗНАННЯ З НАВЧАЛЬНИХ ПРЕДМЕТІВ І ВИБІР ПРОФЕСІЇ

1. Поміркуй, яким чином знання навчальних предметів будуть застосовуватися у процесі вибору професії?
2. Які навчальні предмети, на твою думку, є необхідними для професій типу «людина — людина», «людина — знакова система», «людина — художній образ»?
3. Засвоєння яких навчальних предметів сприятиме професійному самовизначенню за професією типу «людина — людина», «людина — знакова система», «людина — художній образ»?

Профорієнтація через навчальний предмет — одне з провідних напрямків профорієнтації школярів. У ході викладання навчальних дисциплін повинні досягатися завдання трудової підготовки школярів, ознайомлення їх з основами сучасного промислового і сільськогосподарського виробництва, будівництва, транспорту, сфери обслуговування; формування у них трудових умінь і навичок, спонукання до свідомого вибору професії. Кожен навчальний предмет сприяє вирішенню завдань профорієнтації різними засобами.

Предмети природничо-математичного циклу переважно знайомлять вас зі змістом праці по провідним професіями галузей економіки конкретного економічного регіону, формують знання, вміння, навички, необхідні для успішного оволодіння цими професіями.

Предмети гуманітарного циклу впливають на становлення морального, світоглядного фундаменту професійної спрямованості, активізують процес її розвитку, посилюють вплив окремих соціально-економічних чинників професійного самовизначення.

На уроках із різних предметів ви зможете:

- ознайомитися з різними видами праці і професіями;
- вивчати схильності, особливості та професійні інтереси учнів, формувати у школярів суспільно-значимі мотиви вибору професії;
- отримати консультації з питань, пов'язаних з продовженням освіти і працевлаштуванням.

Засвоєння змісту освіти у загальноосвітніх закладах з профільним навчанням має, по-перше, забезпечувати загальноосвітню підготовку учнів, по-друге — підготовку до майбутньої професійної діяльності.

Профіль навчання охоплює таку сукупність предметів: базові, профільні та курси за вибором.

Базові загальноосвітні предмети становлять інваріантну складову змісту середньої освіти і є обов'язковими для всіх профілів. Ці предмети реалізують цілі й завдання загальної середньої освіти. Зміст навчання і вимоги до підготовки старшокласників визначаються Державним стандартом повної загальної середньої освіти.

Профільні загальноосвітні предмети — це предмети, що реалізують цілі, завдання і зміст кожного конкретного профілю. Профільні предмети вивчаються поглиблено і передбачають більш повне опанування понять, законів, теорій; використання інноваційних технологій навчання; організації дослідницької, проектної діяльності; профільної навчальної практики учнів тощо.

Профільні предмети забезпечують також прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, у тому числі й професійній, яка визначається специфікою профілю навчання.

Згідно із «Концепцією профільного навчання», при переході в 10-й клас, тобі належить обрати профіль подальшого навчання.

Профільне навчання у 10–11 класах здійснюється за такими основними напрямками: суспільно-гуманітарний, природничо-математичний, технологічний, художньо-естетичний, спортивний. Їх набір відповідає соціально-диференційованим видам діяльності, які обумовлюються суспільним розподілом праці, і містить знання про природу, людину, суспільство, культуру, науку та виробництво.

Так передбачається готувати учнів до майбутньої професійної діяльності.

Незалежно від обраного профілю, всі школярі вивчатимуть шість базових предметів — українську мову та літературу, іноземну мову, історію України та всесвітню історію, математику, природознавство, фізичну культуру. На їх вивчення відводиться по три години на тиждень.

Решта дисциплін будуть вивчатися поглиблено — по 5–10 год на тиждень. Наприклад, природничо-математичний профіль — це поглиблене вивчення астрономії, біології, географії, екології, фізики та хімії; математичний — алгебри і геометрії; української філології — української мови і літератури, а іноземної філології — іноземних мов.

Доповнити вивчення профільних предметів тобі запропонують ще й курсами — наприклад, з астрофізики або прикладної механіки. А такі предмети, як основи здоров'я, мистецтво чи фінансова грамотність запропонують вивчати факультативно.

Профільна підготовка забезпечує поглиблене вивчення окремих загальноосвітніх предметів, створює умови для вибору учнями індивідуальних освітніх траєкторій відповідно до їх здібностей, схильностями і потребами, більш ефективно готує випускників до професійного самовизначення, забезпечуючи наступність загальної та професійної освіти. Ті, що навчаються в системі профільної підготовки готують себе до трудової діяльності, адаптують вміння до мінливих вимог ринку праці.

Організація профільного навчання обумовлена вибором моделі профілізації.

Модель загальноосвітнього закладу з профільним навчанням на старшому ступені передбачає можливість різноманітних комбінацій навчальних предметів, що і буде забезпе-

чувати гнучку систему профільного навчання. Ця система повинна включати в себе наступні типи навчальних предметів: базові загальноосвітні, профільні та елективні.

Базові загальноосвітні предмети становлять інваріантну складову змісту середньої освіти і є обов'язковими для всіх профілів. Ці предмети реалізують цілі й завдання загальної середньої освіти. Зміст навчання і вимоги до підготовки старшокласників визначаються державним загальноосвітнім стандартом.

Профільні загальноосвітні предмети — це цикл предметів, які реалізують цілі, завдання і зміст кожного конкретного профілю. Вони обов'язкові для учнів, які обрали даний профіль навчання.

Профільні предмети вивчаються поглиблено. Особливостями вивчення є: більш глибоке і повне опанування понять, законів, теорій, передбачених стандартом освіти; дотримання системного викладу навчального матеріалу, його логічного упорядкування; широке використання знань із споріднених предметів; застосування активних методів навчання, організація дослідницької, проектної діяльності учнів. Поглиблене вивчення саме циклу предметів запобігає вузькій спеціалізації, яка здебільшого не відповідає реальним потребам, інтересам старшокласників (нерідко їх цікавить не один предмет, а група предметів, не одна професія, а ряд близьких професій). Профільні предмети забезпечують також прикладну спрямованість навчання за рахунок інтеграції знань і методів пізнання та застосування їх у різних сферах діяльності, в тому числі й професійній, яка визначається специфікою профілю навчання. Зміст профільних предметів реалізується за рахунок варіативної та інваріантної складових змісту загальної середньої освіти.

У профільних загальноосвітніх навчальних закладах передбачається опанування змісту предметів на різних рівнях:

1. Рівень стандарту — обов'язковий мінімум змісту навчальних предметів, який не передбачає подальшого їх вивчення (наприклад, математика у філологічному профілі; хімія та біологія у профілі інформатики або їх інтегрований варіант у цих профілях).

2. Академічний рівень — обсяг змісту достатній для подальшого вивчення предметів у вищих навчальних закладах — визначається для навчальних предметів, які є не профільними, але базовими або близькими до профільних (наприклад, загальноосвітні курси біології, хімії у фізико-технічному профілі або загальноосвітній курс фізики у хіміко-біологічному профілі).

Зміст навчання на першому і другому рівнях визначається державним загальноосвітнім стандартом.

3. Рівень профільної підготовки — зміст навчальних предметів поглиблений, передбачає орієнтацію на майбутню професію (наприклад, курси фізики і математики у фізико-математичному профілі або курси біології та хімії у хіміко-біологічному профілі).

Профільних предметів має бути не більше двох-трьох з однієї або споріднених освітніх галузей (наприклад, фізика, інформатика і математика, хімія і технології, біологія й екологія, географія й економіка тощо). Так, у профілях, де профільними обрано природничі предмети біологія і хімія, решта природознавчих предметів (фізика, географія) вивчається за програмою загальноосвітнього рівня.

Зміст окремих навчальних предметів може інтегруватися. Так, у профілях природничо-математичного і технологічного спрямування може вивчатися інтегрований курс «Суспільствознавство», а у профілях суспільно-гуманітарного, художньо-естетичного і спортивного напрямів — «Природознавство».

Елективні або курси за вибором — це навчальні курси, які входять до складу профілю навчання, їх основні функції: поглиблення і розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчан-

ня. Курси за вибором; створюються за рахунок варіативного (шкільного та регіонального) компонента змісту освіти. Кількість курсів, що пропонується, має бути надлишковою, з якої учень вибирає обов'язкові.

Загальноосвітні школи створюють ті чи інші профілі навчання за рахунок комбінацій базових, профільних предметів і курсів за вибором. Цим самим забезпечується гнучка система профільного навчання, яка дає змогу обрати старшокласнику індивідуальну освітню програму.

Перед вступом до вищого начального закладу наполегливо рекомендуємо тобі:

- уточнити перелік конкурсних предметів на сайті ВНЗ, у який ти збираєшся вступати;
- дізнатись у приймальної комісії особливості й деталі проведення творчого конкурсу;
- звірити перелік предметів конкретного напрямку підготовки (оскільки спеціальність може включати у себе різні за специфікою навчальні програми).

Ознайомтесь із таблицею у Додатку 1 та готуйтеся до вступу правильно!

Запитання для самоконтролю:

1. За якими напрямками здійснюється профільне навчання?
2. Які базові предмети пропонуються для вивчення незалежно від профілю?
3. У чому полягає профільна підготовка?
4. Які типи навчальних предметів вивчаються у профільній школі?
5. Які рівні опанування змісту навчальних предметів розрізняють у профільній школі?

§ 17. САМООЦІНКА ЩОДО ВІДПОВІДНОСТІ ПРОФЕСІЇ

1. *Як би ти самотійно оцінив свою придатність до професії, яка найбільше привабила тебе серед розглянутих у посібнику типів «людина — людина», «людина — художній образ», «людина — знакова система»?*

2. *Оціни значення вибору професії для тебе самого, своєї родини, усього суспільства.*

Для того щоб визначити свої професійні інтереси, здібності та схильності ви можете пройти тести на профорієнтацію.

Тест на профорієнтацію являє собою комплекс питань, відповідаючи на які максимально чесно, людина проходить об'єктивне тестування емоційних і професійних уподобань, яке дозволяє визначитися з вибором майбутньої професії. Тест на профорієнтацію допомагає виявити інтереси і схильність людини до певної сфери діяльності.

Профорієнтаційні тести розширюють кругозір людини у світі професій і визначають її можливе місце в ньому.

Тестування дозволяє:

- визначити свої професійні нахили та здібності;
- виявити властивості характеру та особистісні якості;
- прояснити рівень розвитку своїх здібностей;
- вибрати галузь професійної діяльності.

Вибір професії — важливий етап у житті будь-якої людини. Від правильного вибору майбутньої професії залежить все подальше життя. І першим кроком у цій справі є тестування. Школярам рекомендується займатися визначенням майбутньої професії у старших класах школи, починаючи з 8 класу і кожен рік, щоб спостерігати зміну уподобань чи, навпаки, підтвердження впевненого вибору. Тестування має проходити в спокійній обстановці. Не варто приступати до тестування після екскурсій на підприємства, зустрічі

з представниками професій або походів у кіно, які можуть вразити школяра і підштовхнути до неусвідомленого вибору професії.

У цьому випадку підліток може отримати тільки позитивні емоції без повного уявлення про професії.

Тести на профорієнтацію враховують вікові особливості людей.

Тест на профорієнтацію для школярів дуже важливий момент вибору професії. Однак, і дорослим у період зміни професії або посади він теж багато дасть зрозуміти. Дуже важливо підібрати актуальні тести, що підходять до конкретної ситуації. Наприклад, перед влаштуванням на роботу ви можете вибрати і самостійно пройти тест на визначення особистісних якостей, яких вимагає посада: це не тільки профпридатність, уважність, пам'ять, але і здатність приймати відповідальні рішення, керувати людьми, вміння працювати в команді або самостійно. Не бійтеся діяти і змінювати професію, незважаючи на вік, місце проживання, соціальний статус, сім'ю. Адже життя надає безліч можливостей!

Ми пропонуємо профорієнтаційні тести, які допоможуть вам у виборі майбутньої професії. Ви можете пройти їх у режимі онлайн.

Тести на профорієнтацію онлайн проливають світло на різні аспекти людської природи: одні досліджують бажання людини, інші тести на профорієнтацію перевіряють приватні здібності, треті — особистість людини.

Профорієнтація використовує тести в якості підмоги. Не більше того. Ви можете пройти тест, але повністю на них не можна покластися. Важлива розмова з фахівцем за професіями.

Психолог зводить воедино все, що йому вдається добути з допомогою інтерв'ю та тестів на вибір професії. У голові психолога працює комбінаторний механізм, набагато кращий, ніж у тесту. Психолог вам відповідь на питання відповідно до вашої унікальної життєвої ситуації. Опитувальник цього не може і не зможе знайти вам ВНЗ.

Для кожного з вас знайдеться своя професія, в якій ви зможете стати успішними. Пропонуємо вам пройти безкоштовний тест на профорієнтацію і вибрати правильний напрямок сфери вашої діяльності.

З тестовими методиками та інструкціями до їх виконання ви можете ознайомитися у Додатку 2.

Корисні проради при виборі майбутньої професії. Хто тобі допоможе, а хто зіб'є з пантелику?

Позиція старших членів сім'ї — які вважають, що несуть пряму відповідальність за твоє благополуччя і тому прагнуть нав'язати свою думку. До речі, не так вже погано, коли хто-небудь за тебе переживає і хоче допомогти, але все таки — це твоє майбутнє. Залиши за собою остаточний вибір. І навіть право на помилку!

Позиція друзів і подруг — дружні стосунки в юнацькому віці часто дуже міцні і можуть серйозно впливати на вибір професії. Але спробуйте ухвалити незалежне рішення, знову-таки: це твоє майбутнє. Для цього слід дотримуватися правила — ухвалені рішення повинні відповідати твоїм інтересам, і нічим більше!

Позиція вчителів, шкільних педагогів — спостерігаючи за поведінкою, учбовою і позаучбовою діяльністю учнів, досвідчений педагог може знати багато такого, що приховано від непрофесійних очей. Тому, якщо у тебе виникли проблеми з вибором професії, запитай у вчителя. Звичайно, у того, якому ти довіряєш. І знову-таки, стеж, щоб остаточне рішення відповідало твоїм інтересам.

Особисті плани і уявлення про майбутню роботу. У тому числі і уявлення про передбачуваний рівень доходів. Щоб ці уявлення не були занадто відірваними від землі, потрібно постаратися дізнатися якомога більше про свою майбутню професію. Не соромся питати, знайомся з людьми, дізнавайся про все досконально. Краще витратити небагато часу сьогодні, чим кусати собі лікті після закінчення ВНЗ.

Здібності — спирайся на них не тільки за успіхами в навчанні, але і за досягненнями у найрізноманітніших видах діяльності. Не забувай також і про можливість удатися за допомогою психолога, пройти тестування, скористатися радою досвідченого педагога.

Рівень вимог на суспільне визнання — як би складно це не звучало, суть приблизно така: кожна людина прагне визнання, воно є винятково важливим для особи. І тим не менше: не кожному призначено стати знаменитим співаком, видатним політиком або лауреатом Нобелівської премії. Плануючи свій трудовий шлях, зважай на реалістичність вимог. Адже за розчарування доводиться платити дуже дорого.

Інформованість — важливо подбати про те, щоб зібрані відомості про професію не виявилися спотвореними, неповними, односторонніми. Якщо професія тобі сподобалася просто тому, що в кіно це виглядає класно, дізнайся, як йдуть справи насправді. Як? Можна попроситися стати учнем або асистентом професіонала. Нехай спочатку тобі дістанеться сама нецікава робота: купувати для нього каву, виносити сміття або ввічливо посміхатися клієнтам, нічого. Тільки так ти за короткий строк дізнаєшся, як все насправді.

Прочитавши уважно цей список, ти зрозумієш, що здібності і таланти людини при виборі майбутньої роботи враховуються в останню чергу. Чи правильно це? Відповідь очевидна: звичайно, ні! Постарайся звернути пильну увагу на цей важливий компонент вибору, який єдиний може принести успіх в житті — власні таланти і здібності.

Вирішуючи, яка професія цікавить тебе найбільше, намагайся враховувати не лише думку твоїх батьків, друзів і знайомих, а, в першу чергу, те, що подобається саме тобі. Подумай, міг би ти займатися цією справою день за днем, протягом, можливо, не одного року, докладаючи максимум зусиль і старань? Адже зараз, щоб добитися в житті успіху, потрібно прагнути бути кращим в будь-якій з вибраних тобою спеціальностей.

Також ти повинен чітко визначитися: на що ти очікуєш від майбутньої професії. Для цього необхідно зрівноважити твої професійні та особисті прагнення, а також реальні потреби на ринку праці і твої запити щодо професійної самореалізації:

— обрана професія і твої життєві цінності: наприклад, чи буде вона сприяти твоєму духовному зростанню, якщо для тебе це є важливим; чи зможеш ти, наприклад, займаючись музикою, вирішувати проблеми екології, якщо це один з твоїх найголовніших життєвих пріоритетів;

— твої життєві плани і обрана професія: якщо у твоїх планах, припустимо, є бажання об'їздити весь світ, то, вибравши професію вчителя, ти навряд чи зможеш досягти поставленої мети. Або ти мрієш про велику сім'ю, тоді, обравши професію капітана дальнього плавання або іншу, пов'язану з тривалими відрядженнями, ти, швидше за все, не відчуватимеш себе комфортно, перебуваючи багато часу далеко від родини;

— твої назрілі сьогоденні проблеми. Подумай, чи є у тебе можливість, перш за все матеріальна, вчитися на стаціонарі декілька років? Адже багато професій, наприклад лікаря, актора та інші, не припускають заочного навчання. Також важливо було б дізнатися наперед, де і в якому місті навчають обраній тобою спеціальності. Якщо у твої плани, з якихось причин, не входить переїзд на час навчання в інше місто, наприклад, хворіє хтось з батьків і йому потрібна твоя допомога і підтримка, переглянь свої плани і підбери щось аналогічне. Можливо, з часом ти зможеш освоїти вподобану тобою спеціальність, адже зараз безліч людей здобувають другу освіту, чим заслуговують тільки пошани.

Реальне працевлаштування за обраною спеціальністю. Вивчи ринок вакансій на сьогоднішній день і його тенденції з перспективою на час твого навчання. Чи не буде так, що, провчившись 4–5 років, віддавши масу сил і коштів, тобі доведеться або терміново перенавчатися, або погоджуватися на роботу, яка має вельми віддалене відношення до твоєї професії, або взагалі його не має. У даному випадку, скоріш за все, тобі не обійтися без консультації фахівця служби зайнятості. Тільки він зможе кваліфіковано розповісти, на яке працевлаштування за твоїм фахом в даному регіоні ти реально можеш розраховувати.

§ 18. НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ, ДЕ МОЖНА ЗДОБУТИ ПРОФЕСІЇ

1. Назви типи навчальних закладів, які тобі відомі?

2. Яка відмінність між університетом і технікумом?

Любий друже. Зараз зорієнтуватися в різноманітні навчальних закладів, форм навчання, пропонувані програм важко не тільки старшокласникам та їх батькам, але навіть фахівцям. Проблема вибору актуальна для багатьох.

До вибору навчального закладу потрібно підходити з відповідальністю і серйозністю. Походження отриманого диплому, безсумнівно, буде відігравати суттєву роль у вашій майбутній кар'єрі.

Пошук навчального закладу

Після того, як зроблено вибір професії, можна приступити до пошуку навчального закладу. Якщо є бажання стати хірургом, педагогом або археологом — буде простіше, «асортимент» навчального закладу невеликий. Але якщо ви бачите себе в якості економіста, юриста, інженера, менеджера — готуйтеся до стомлюючої, але необхідної процедури пошуку саме «вашого» навчального закладу серед десятків, а то і сотень подібних.

Критерії вибору навчального закладу

Платне або безкоштовне навчання

Зараз багато хто йде у платний навчальний заклад, щоб отримати освіту, на їхню думку, не навчаючись. Однак, як стверджують викладачі, що навіть якщо ти не пройшов на безкоштовне відділення у державний навчальний заклад, то йди на платне: це і престиж, і якість освіти. Не треба думати, що на бюджет вступити неможливо. Принаймні, необхідно спробувати, а можливість платної освіти завжди залишається за тобою.

Державний або приватний

У державному навчальному закладі є можливість вступити на бюджетне відділення. Крім того, диплом державного навчального закладу більше цінується сьогоденними роботодавцями. Можливо, це пов'язано з чинним у багатьох у свідомості стереотипом, що «за гроші можна не вчитися». Можливо з тим, що багато недержавних навчальних закладів виникли не так давно і ще не встигли, що називається, напрацювати свою програму. Тому, незважаючи на те, що деякі комерційні вищі заклади освіти пропонують дійсно висококласну освіту, на ринку праці продовжує існувати певна дискримінація їх випускників.

У державних навчальних закладах, ще «збереглися» деякі викладачі, які викладали ще у ваших батьків. У них достатньо досвіду, щоб його передати, а у приватних велика частина викладачів молоді — тільки закінчили магістратуру.

Гуманітарний або технічний

Технічні навчальні заклади вважають досить важкими як для вступу, так і для освіти, але, як показує статистика, студенти цих навчальних закладів швидше всіх вживаються у комерційні структури.

Що стосується гуманітарних, то тут ти будеш більше читати і вивчати безліч таких предметів як «Література», «Релігієзнавство», «Філософія», «Екологія», «Історія». Фахівці, що закінчили гуманітарний навчальний заклад, найбільш здатні до творчої праці.

Престижність навчального закладу

Звичайно, завжди краще вчитися в першому навчальному закладі країни, але не завжди виходить. Отже, наступним обирай навчальний заклад, який має статус державного, а не приватного, коли ж і туди не вступив, то дорога тобі в приватний. Щоправда, зараз є нові спеціальності, яким найкраще навчатися у молодих фахівців, наприклад, PR-мене-

джері. Це професія з'явилася не так давно і краще про неї можуть розповісти і передати знання та досвід тільки молоді фахівці, ті, хто вже встиг спробувати себе у цій сфері.

Денне або інше

Найцікавіше навчання на денному відділенні. Там ти завжди в курсі останніх подій, постійно береш участь у різних заходах. Але якщо ти не хочеш побути в колективі п'ять років, а заробляти, то краще податися на заочне — це і час вільний і повністю відкриє поле для можливостей.

Є ще один вид навчання — дистанційний. Він ще не сильно освоєний, але деякі навчальні заклади вже в майбутньому повністю хочуть перейти на такий вид навчань. Його суть полягає в тому, що студент, не виходячи з дому, може не тільки працювати, але й одержувати освіту, сидячи за своїм комп'ютером. Щоб отримати залік у такому навчальному закладі, потрібно буде викладачеві вислати на електронну скриньку лист із відповідями на надіслані тобі питання. Якщо ти зробиш добре, то здаси, якщо ні, то переробляти можна скільки душі завгодно.

Якщо ти з іншого міста — дізнайся, чи є при навчальному закладі гуртожиток і які умови проживання в ньому. Для тих, хто збирається продовжити навчання на вечірньому або заочному відділенні, особливо актуальне значення матиме наявність у навчального закладу добре укомплектованої бібліотеки. Якщо її немає, будь готовий до того, що більшість книг і підручників доведеться купувати за свій рахунок. Для хлопців однією з умов вибору може стати наявність військової кафедри.

Найважливіше, на що потрібно звернути увагу при виборі навчального закладу — це якість навчання. Збери інформацію про репутацію навчального закладу, професійний рівень викладачів, технічне оснащення і т.п., у друзів або знайомих, у багатьох книжкових магазинах можна придбати книги, у яких розміщена інформація про той чи інший навчальний заклад, або просто з'їздити в обраний навчальний заклад на день відкритих дверей.

На закінчення рекомендуємо поставитися до вибору навчального закладу серйозно. І не забувай ще одну просту істину: диплом лише дає пропуск у цей світ, а чого ти в ньому доб'єшся, залежить тільки від тебе.

Бажаємо вдало тобі зробити вибір навчального закладу і нехай подальша робота буде тільки радувати тебе!

Ознайомитися з рейтингом навчальних закладів ти можеш переглянувши Додаток 3.

Запитання для самоконтролю:

1. За яким принципом здійснювати пошук навчального закладу?
2. Які критерії є визначними у виборі навчального закладу?
3. На що ще потрібно звернути увагу при виборі навчального закладу?

Практична робота. Звіт про екскурсію до навчального закладу.

Зразок звіту можна знайти у додатках до посібника (див. Додаток 4).

У бланку звіту про відвідувані екскурсії зроби відповідні помітки, до якого навчального закладу була проведена екскурсія, що нового довідалися після цієї екскурсії, чи допомогла екскурсія прояснити ваш покликання до вибору професії за обраним з трьох типів «людина — людина», «людина — знакова система», «людина — художній образ».

Контрольні запитання до розділу:

1. Для чого знання профілюючих предметів у виборі майбутньої професії?
2. Встанови взаємозв'язки між знаннями з навчальних предметів і визначеними сферами професійної діяльності?

3. Оціни свої можливості реалізації професійного вибору.
4. Назви типи навчальних закладів, де можна здобути обрану тобою професію?
5. Охарактеризуй об'єктивні умови та суб'єктивні чинники вибору майбутньої професії.

ПІДСУМКОВА ПРАКТИЧНА РОБОТА.

Захист проекту «Я обираю цю професію тому, що...»

Проект — це сукупність комплексних дій, спрямованих на розв'язання конкретної проблеми в певному місці, за певний період часу. Основними характеристиками проекту є те, що він передбачає конкретні результати, має інноваційний характер. Це метод пошуку, місток між ідеєю та її кінцевим втіленням. А ще кажуть, що проектом є будь-яка дія, яка здійснюється від щирого серця та з визначеною метою. Отже, проект — це процес, який:

- просувається до певної мети;
- призводить до змін;
- має чіткі часові рамки;
- передбачає створення творчої групи.

Формула проекту: Проект = мета + результат + ресурси + терміни + реалізація проекту + зміни. Проектування — особливий тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація, практично спрямоване дослідження, іншими словами, це мисленнєве конструювання та практична реалізація того, чого ще немає, але може бути. У проектуванні мають місце два чинники:

- мислення;
- практична діяльність.

Як вибрати тему проекту

Проблема дослідження. Для того, щоб почати дослідження, потрібно знайти проблему, яку можна досліджувати та яку хотілося б розв'язати. Саме вона підкаже, як сформулювати тему проекту. А що означає знайти проблему? Як виявляти проблему? Давньогрецьке слово «проблема» перекладається як «завдання», «перепона», «труднощі». Уміння розпізнати проблему іноді цінується більше, ніж уміння її розв'язати. Головне завдання будь-якого дослідника — знайти щось незвичайне в звичайному, побачити труднощі та суперечності там, де іншим все видається звичним, зрозумілим і простим.

Мета проекту

Визначити мету проекту — означає дати відповідь собі та іншим на запитання, для чого ми його виконуємо. Мета — це результат, якого ти сподіваєшся досягти наприкінці проектної діяльності. Наприклад, тема твого проекту — «Моя майбутня професія — лікар». Тебе цікавить проблема— «які особливості професії лікаря, чого потрібно досягти для того щоб стати професіоналом».

Завдання проекту

Завдяки чітко сформульованій меті тобі легше буде спланувати свою діяльність у напрямі до якнайшвидшого її досягнення. Кожне завдання має формулюватися таким чином, аби було зрозуміло, як його вирішити.

Гіпотеза дослідження

Якщо темою твого проекту є проблема або дослідження, тоді ти маєш сформулювати гіпотезу дослідження. Гіпотеза — це припущення, ще не доведений і не підкріплений досвідом здогад. Слово «гіпотеза» походить від давньогрецького «hypothesis» — основа, припущення, судження про закономірні зв'язки явищ. Зазвичай гіпотези починаються зі слів «припустимо», «можливо», «якщо.., то...». Для розв'язання проблеми тобі знадобиться гіпотеза або кілька гіпотез — припущень про те, як проблема може бути вирішена. У результаті дослідження гіпотеза має бути підтверджена або спростована.

Як організувати роботу над проектом

Перед початком роботи потрібно обов'язково скласти попередній план. Однак слід пам'ятати, що під час проведення проектної діяльності цей план зазвичай доводиться змінювати та вдосконалювати, оскільки проектування — процес творчий, у ході якого постійно доводиться щось доповнювати, від чогось відмовлятися. Яким би не був проєкт, він завжди проходить низку чітко визначених етапів:

- Розроблення
- Планування
- Реалізація/ Презентація(захист)
- Оцінювання

Пропонуємо перелік доступних методів збирання інформації:

- подумати самостійно;
- відшукати та прочитати книжки про те, що ти досліджуєш;
- переглянути кіно- й телефільми;
- знайти інформацію в глобальних комп'ютерних мережах, наприклад, у мережі Internet;
- запитати в інших людей;
- провести спостереження;
- здійснити експеримент

Презентація одержаних результатів

Від збирання та оброблення інформації слід переходити до створення власного інформаційного продукту. Існують різні способи презентації результатів роботи над проектом. Бажано поєднувати декілька варіантів: Результати роботи над проектом можна представити в різних формах. Використовуючи різні методи й форми презентацій, наприклад мультимедійну презентацію та письмовий звіт, театралізовану постановку та стінну газету, карту та дискусію, ти навчишся не лише представляти свої досягнення різнопланово, а й відчуєш радість успіху та впевненість у власних силах, а це — найцінніший скарб для майбутніх звершень. Для того, щоб краще донести свої ідеї до тих, хто буде оцінювати результати роботи над проектом, потрібно підготувати до нього текстовий опис.

Оцінювання

Після закінчення будь-якої роботи завжди корисно подумати над тим, що тобі вдалося найкраще, яких помилок можна було б уникнути, чого ти навчився. Таким чином здобувається життєвий досвід, який допоможе уникнути помилок у майбутньому та діяти дедалі краще. Після завершення проєкту слід критично оцінити свою роботу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ І РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Африна Е. Готовимся к профильному обучению // Народное образование. — 2004. — № 8. — С. 120–126.
2. Балл Г.О. Психолого-педагогичні засади професійної орієнтації школярів // Професійна діагностика / Упорядник Т. Гончаренко. — К.: Ред. Загальнопед. газ., 2004. — С. 4–19. — (Бібліотека «Шкільного світу»).
3. Бессонов Р. В., Окоелов О.П. Специфика обучения в профильной школе: содержание и процесс // Педагогика. — 2006. — № 7. — С. 23–29.
4. Болтунов А.П. Система профорієнтаційної роботи в випускних класах общеобразовательной школы / А.П. Болтунов // История советской психологии труда: Тесты. — М.: Изд-во МГУ, 1982. — С. 223–229.

5. Боровский А.Б., Потапенко Т.М., Щекин Г.В. Система методов профессиональной ориентации. Кн.І. Основы профессиональной ориентации: Учебно-метод. пособие. — К.: МЗУУ, 1993. — С.3–9, 33–39.
6. Витебский Л. Я., Куган Б.А. Профильный класс как открытая образовательная система. — М.: Мнемозина, 2005. — 126 с.
7. Готовність учня до профільного навчання / Упорядник В. Рибалка. За заг. ред. С. Максименка, О. Главник. — К.: Мікрос, СВС. 2003. — 112 с.
8. Гузик М.П. Профільне навчання: як організувати, не зруйнувавши школу. У 2-х ч. К.: Вид. дім «Шкільний світ» Вид-во Л. Голіцина, 2005. — Ч. 1. — 112 с.
9. Гуревич К.М. Индивидуально-психологические особенности школьников / К.М. Гуревич. — М.: Знание, 1988. — 80 с.
10. Дидактичні засади формування навчальних профілів: посібник /авт. кол.: В.І. Кизенко, О.К. Корсакова, Л.А. Липова, Л.Л. Момот, С.Е. Трубачева, В.Р. Ільченко. [за заг. ред. В.І. Казенка]. — К.: Педагогічна думка, 2010. — 128 с.
11. Довідник професій /Упорядники Закатнов Д.О., Жемера Н.В., Тименко М.П. — К.: Українська книга, 1999. — 321 с.
12. Закатнов Д.О. Професійне самовизначення старшокласників: [мет. пос.] / Д.О. Закатнов. — К.: КНЕУ, 2003. — 141 с.
13. Захаров Н.Н., Симоненко В.Д. Профессиональная ориентация школьников. — М.: Просвещение, 1989. — 192 с.
14. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. — 2-е изд., перераб., доп., — М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. — 336 с. — («Gaudeamus»).
15. Климов Е.А. Как выбрать профессию. — М.: Просвещение, 1984. — 179с.
16. Климов Е.А. Как выбрать профессию / Е.А. Климов. — М.: Просвещение, 1990. — 160 с. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. — М.: Педагогика, 1981. — С. 8–26, 76–89.
17. Климов Е.А. Психология профессионала. Психологи Отечества. — М: Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. 7. Климов Е.А. Введение в психологию труда. — М., 1998.
18. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. — 512 с.
19. Критерии и показатели готовности школьников к профессиональному самоопределению /Под ред. Чистяковой С.Н., Журкиной А.Я. — М.: Филология, 1997. — 80 с.
20. Лернер П. Місце і роль профільного навчання в професійному самовизначенні випускників. //Завуч. — 2002. — № 16.
21. Марченко І.Б. Психологічний моніторинг ставлення учнівської молоді до робітничих професій технічного профілю: [метод. посіб.] / І.Б. Марченко. — Кременчук: Вид. ПП Щербатих О.В., 2008. — 100 с.
22. Педагогічні засоби підготовки старшокласників до професійного самовизначення в умовах профільного навчання: Методичний посібник //Закатнов Д.О., Мельник О.В., Осипов О.В., Морін О.Л., Гуцан Л.А., Скалько О.В. /За ред. Закатнова Д.О. — К.: ІПВ АПН України, 2005. — 215 с.
23. Педагогічні основи трудового становлення і професійного самовизначення учнівської молоді: Монографія /За ред. М.П. Тименка. — Бердянськ: Інститут педагогіки АПН України, 1996. — 268 с.
24. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи): Навчал.-метод. посібник /За ред. Балла Г.О., Перепелиці П.С., Рибалки В.В. — К.: Наукова думка, 2000. — 188 с.
25. Побірченко Н.А. Людина і світ професій: [науково-методичний посібник] / Н.А. Побірченко, С.В. Філанчук. — К.: Наук. світ, 2009. — 146 с
26. Побірченко Н.А. Побудова кар'єри: [науково-методичний посібник] / Н.А. Побірченко, Т.М. Носова, А.М. Гончар, Н.Ф. Горбачик. — К.: Наук. світ, 2009. — 145 с. 32. Побірченко Н.А. Вибір успішної професії на ринку праці: [науково-методичний посібник] / Н.А. Побірченко, А.М. Гончар, О. П.

26. Професійне самовизначення старшокласників: Методичний посібник //Закатнов Д.О., Мельник О.В., Осипов О.В., Морін О.Л., Гуцан Л.А., Скалько О.В. /За ред. Закатнова Д.О. /За ред. Д. Закатнова. — К.: Вид. дім «Шкільний світ», Вид. Л. Галіцина, 2006. — 128 с.
27. Профконсультационная работа со старшеклассниками / [под ред. Б.А. Федоришина]. — К.: Радянська школа, 1980. — 160 с.
28. Профессиограммы и профессиокарты основных профессий: Метод. пособ. /Под ред. Ерасова В.В. — К.: РІА-ВООК, 1995. — 335 с.
29. Пряжников Н.С. Карточные профконсультационные методики: [учебное пособие] / Н.С. Пряжников. — М.: Профцентр, 1993. — 328 с. 36.
30. Пряжников Н.С. Профориентационные игры: проблемные ситуации, задачи, карточные методики / Н.С. Пряжников. — М.: Изд-во МГУ, 1991. — 87 с.
31. Пряжников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. — М.: Ин-т практической психологии, 1996. — 256 с.
32. Пряжников Н.С., Пряжникова Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства: Учебн. пособие для студ. высш. учеб. заведений. — М.: Изд. центр «Академия», 2001. — С. 328.
33. Психологія особистості: Словник-довідник /За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. — К.: Рута. 2001. — 320 с.
34. Психологический словарь (под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова). — М.: Педагогика — Пресс, 1996. — 440 с. 10. Рабочая книга практического психолога: Технология эффективной профессиональной деятельности (пособие для специалистов, работающих с персоналом /Науч. ред. А.А. Деркач/. — М.: Изд. Дом «Красная площадь», 1996. — С. 34–35.
35. Рибалка В.В. Готовність учня до профільного навчання /За заг. ред. Максименка С.Д., Главник О.Л. — К.: Мікрос-СВС, 2003. — 112 с.
36. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників: Монографія /За ред. Г.О. Балла. — К., 1998. — 160 с.
37. Романова Е.С. 99 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы / Е.С. Романова. — СПб.: Питер, 2004. — 464 с.
38. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення для здорових старшокласників: [методичні рекомендації] / В.В. Рибалка. — К.: ІПППО АПН України, 2004. — 24 с.
39. Самоукина Н.В. Психология профессиональной деятельности 2-е изд. — СПб.: Питер, 2003. — 224 с.
40. Сияньський В.В. Професіограми і психограми робітничих професій: [метод. посібник] / В.В. Сияньський, Д.В. Гуменюк. — К.: Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти, 2008. — 92 с.
41. Сияньський В.В. Професійна орієнтація в системі державної служби зайнятості: [методичний посібник] / В.В. Сияньський. — К.: ІПК ДСЗУ, 2009–178 с.
42. Сияньський В.В. Психологічні основи профорієнтаційної професіографії: [навчально-методичний посібник] / В.В. Сияньський — К.: ІПК ДСЗУ, 2010. — 96 с. 43.
43. Технології професійної орієнтації населення в умовах ринку праці: [кол. мон.] / Н.А. Побірченко, Н.І. Литвинова, В.В. Сияньський, О.Л. Мерзлякова, Г.П. Татаурова, Є.В. Єгорова, І.Б. Марченко, А.М. Шевенко, В.В. Кобченко. — К.: Педагогічна думка, 2011. — 256 с.
44. Щербатюк Б.А. Методика дослідження особливостей самовизначення особистості // Практична психологія та соціальна робота. — 2007. — № 1. — С. 18–21.

ДОДАТКИ

Додаток 1

ПОВНИЙ ПЕРЕЛІК КОНКУРСНИХ ПРЕДМЕТІВ ДЛЯ ВСТУПУ НА РІЗНІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ.

Галузь знань	Назва спеціальності	Перелік конкурсних предметів
Освіта/ Педагогіка	Освітні, педагогічні науки	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Біологія або Математика
	Дошкільна освіта	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Біологія або Математика
	Початкова освіта	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Біологія або Історія України
	Середня освіта (за предметними спеціальностями)	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Історія України або Математика
	Професійна освіта (за спеціалізаціями)	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Іноземна мова
	Спеціальна освіта	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Історія України або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Фізична культура і спорт	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Творчий конкурс
Культура і мистецтво	Аудіовізуальне мистецтво та виробництво	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Творчий конкурс
	Дизайн	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Творчий конкурс Етап 1: Рисунок Етап 2: Живопис Етап 3: Спецкомпозиція
	Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Творчий конкурс Етап 1: Натура Етап 2: Натюрморт. Етап 3: Композиція
	Хореографія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Творчий конкурс
	Музичне мистецтво	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Творчий конкурс
	Сценічне мистецтво	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Творчий конкурс Етап 1: майстерність актора. Тур I. Етап 2: майстерність актора. Тур II.
	Музеєзнавство, пам'яткознавство	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Менеджмент соціокультурної діяльності	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Гуманітарні науки	Інформаційна, бібліотечна та архівна справа	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Релігієзнавство	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Біологія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Історія та археологія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Філософія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Біологія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Культурологія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Біологія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Богослов'я	Філологія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Богослов'я	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Профорієнтаційна співбесіда
Соціальні та поведінкові науки	Економіка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Політологія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Психологія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова) або Біологія
	Соціологія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Журналістика	Журналістика	1. Українська мова та література 2. Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова) 3. Історія України або Географія

Управління та адміністрування	Облік і оподаткування	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Географія або Історія України
	Фінанси, банківська справа та страхування	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Історія України або Географія
	Менеджмент	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Історія України або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Маркетинг	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Право	Право	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Біологія	Біологія	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Математика
Природничі науки	Екологія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Хімія або Географія
	Хімія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Хімія
	Науки про Землю	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Математика
	Фізика та астрономія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Прикладна фізика та наноматеріали	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Географія	1. Українська мова та література 2. Географія 3. Історія України або Іноземна мова 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Математика та статистика	Математика	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Статистика	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Прикладна математика	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Інформаційні технології	Інженерія програмного забезпечення	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Комп'ютерні науки	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Комп'ютерна інженерія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Системний аналіз	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Кібербезпека	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Інформаційні системи та технології	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Механічна інженерія	Прикладна механіка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Матеріалознавство	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Галузеве машинобудування	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Історія України
	Авіаційна та ракетно-космічна техніка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Суднобудування	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Металургія	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Географія
Електрична інженерія	Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Енергетичне машинобудування	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Атомна енергетика	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Теплоенергетика	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Гідроенергетика	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)

Автоматизація та приладобудування	Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Метрологія та інформаційно-вимірвальна техніка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Мікро- та наносистемна техніка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Хімічна та біоінженерія	Хімічні технології та інженерія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Хімія або Біологія
	Біотехнології та біоінженерія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Біологія або Хімія
	Біомедична інженерія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Хімія або Фізика
Електроніка та телекомунікації	Електроніка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Телекомунікації та радіотехніка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Авіоніка	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Виробництво та технології	Харчові технології	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Хімія або Біологія
	Технології легкої промисловості	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Біологія або Історія України
	Технології захисту навколишнього середовища	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Хімія або Історія України
	Грицтво	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Нафтогазова інженерія та технології	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Видавництво та поліграфія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Деревообробні та меблеві технології	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Географія або Біологія
Архітектура та будівництво	Архітектура та містобудування	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Творчий конкурс Етап 1: Рисунок архітектурної деталі Етап 2: Креслення Етап 3: Композиція
	Будівництво та цивільна інженерія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Геодезія та землеустрій	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Математика
	Гідротехнічне будівництво, водна інженерія та водні технології	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Історія України
Аграрні науки та продовольство	Агрономія	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Математика або Географія
	Захист і карантин рослин	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Математика
	Садівництво та виноградарство	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Математика або Географія
	Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Математика або Історія України
	Лісове господарство	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Біологія або Географія
	Садово-паркове господарство	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Біологія або Географія
	Водні біоресурси та аквакультура	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Математика або Історія України
	Агроінженерія	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Ветеринарна медицина	Ветеринарна медицина	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України
	Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України
Охорона здоров'я	Стоматологія	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Фізика
	Медицина	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України
	Медсестринство	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України
	Технології медичної діагностики та лікування	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України
	Медична психологія	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України
	Фармація, промислова фармація	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Біологія або Хімія
	Фізична терапія, ерготерапія	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Історія України або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Педіатрія	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України
	Громадське здоров'я	1. Українська мова та література 2. Біологія 3. Хімія або Історія України

Соціальна робота	Соціальна робота	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Соціальне забезпечення	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Сфера обслуговування	Готельно-ресторанна справа	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова) або Географія
	Туризм	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Цивільна безпека	Пожежна безпека	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Правоохоронна діяльність	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Фізика або Географія
	Цивільна безпека	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Фізика або Географія
Транспорт	Річковий та морський транспорт	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Авіаційний транспорт	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Залізничний транспорт	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Автомобільний транспорт	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Фізика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Транспортні технології (за видами)	1. Українська мова та література 2. Математика 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Публічне управління та адміністрування	Публічне управління та адміністрування	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Математика або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
Міжнародні відносини	Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Міжнародні економічні відносини	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)
	Міжнародне право	1. Українська мова та література 2. Історія України 3. Географія або Іноземна мова (Англійська мова; Французька мова; Німецька мова; Іспанська мова)

Додаток 2

ПРОФОРІЄНТАЦІЙНІ ТЕСТИ

ВИЗНАЧЕННЯ ТИПУ МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЇ (за методикою Є. Клімова)

Прочитай дані твердження. Якщо ти згодний з ними, то перед цифрою в таблиці постав знак «+», якщо ні, постав перед цифрою знак «-». Якщо у тебе виникли сумніви, то закресли цифру.

№ Твердження	Твердження для самооцінки	1 природа	2 техніка	3 знак	4 мистецтво	5 людина
1	Легко знайомлюсь з людьми					1
2	Охоче і довготривалий час можу майструвати		1			
3	Люблю ходити в музеї, театри, на виставки				1	
4	Охоче і довготривалий час можу проводити обчислення, креслити			1		
5	Охоче і довготривалий час можу доглядати за рослинами, тваринами	1				
6	Із задоволенням спілкуюсь і однолітками чи малюками					1
7	Із задоволенням доглядаю за рослинами, тваринами	1				
8	Зазвичай роблю мало помилок у письмових роботах			1		
9	Мої вироби викликають інтерес у товаришів, однокласників		2			
10	Люди вважають, що в мене є художні здібності				2	
11	Охоче читаю про рослини, тварини	1				
12	Беру участь у виставах, концертах				1	

13	Охоче читаю про устрій механізмів, приборів, машин		1		
14	Довготривалий час можу розгадувати задачі, ребуси, кросворди			2	
15	Вмію налагодити стосунки між конфліктуючими людьми				2
16	Вважаю, що у мене є здібності до роботи з технікою		2		
17	Людам подобається моя художня творчість			2	
18	У мене є схильності до роботи з рослинами і тваринами	2			
19	Я можу чітко викладати свої думки в письмовій формі			2	
20	Я майже ніколи і ні з ким не сварюся				1
21	Результати моєї технічної творчості схвалюють незнайомі люди		1		
22	Не прикладаючи зусиль засвоюю іноземні мови			1	
23	Мені часто трапляється нагода допомагати навіть незнайомим людям				2
24	Довготривалий час можу займатися музикою, малюванням, читати книги			1	
25	Можу впливати на хід розвитку рослин і тварин	2			
26	Полюбляю розбиратися в улаштуванні механізмів, приборів		1		
27	Мені зазвичай вдається схилити людей до своєї точки зору				1
28	Охоче спостерігаю за рослинами і тваринами	1			
29	Охоче читаю науково-популярну, критичну літературу, публіцистичну літературу			1	
30	Намагаюсь зрозуміти секрети майстерності та випробовую свої сили в музиці, живопису			1	
Результати					

По кожному стовпчику підрахуй алгебраїчну, тобто з урахуванням знаків, суму, закреслені цифри не рахуй. Запиши в рядок «Результати». Найбільша отримана сума чи суми (по декільком стовпчикам) вказують на той тип професії, який для тебе більш властивий. Малі від'ємні суми вказують на типи професій, яких тобі слід уникати при виборі. Максимальне число балів у кожному стовпчику — 8. У відповідності з даною класифікацією, запропонованою Є.А. Клімовим, коло сучасних професій можна розділити на 5 основних типів:

- 1 — «Людина — природа»
- 2 — «Людина — техніка»
- 3 — «Людина — знакова система»
- 4 — «Людина — художній образ»
- 5 — «Людина — Людина»

ВИЗНАЧЕННЯ ІНТЕРЕСІВ ТА СХИЛЬНОСТЕЙ

(диференційно-діагностичний опитувальник «Я віддам перевагу»)

Кожне питання містить два альтернативних варіанта («а» і «б»). Ти повинен у кожній із 20 запропонованих пар видів діяльності вибрати тільки один вид. Прохання: уважно прочитай пару описів і спочатку вибери для себе той вид занять, яким би ти хотів займатися. Потім ти повинен дати оцінку кожному із двох описів:

- «+ + +» — якщо вид заняття дуже подобається;
- «+ +» — якщо вид заняття однозначно подобається;
- «+» — якщо більш подобається, ніж не подобається;
- «-» — якщо більш не подобається;

«—» — якщо безумовно не подобається;

«_ _ _» — якщо зовсім не подобається.

Оцінки описів у парі не повинні співпадати, так як ти один із них до цього вже вибрав. Оцінки можуть бути як позитивними, так і негативними. Оцінки описів заносяться в бланк відповідей в клітинки з відповідними номерами.

Уяви, що після відповідного навчання ти зможеш виконувати будь-яку роботу. Але якби тобі довелося обирати з двох можливих, якій би ти віддав перевагу?

1 а. Доглядати за тваринами	1 б. Обслуговувати машини, прилади (стежити за їхньою роботою, регулювати)
2 а. Допомогати хворим людям, лікувати їх	2 б. Складати таблиці, схеми, програми для комп'ютерів
3 а. Стежити за якістю книжкових ілюстрацій, плакатів, художніх листівок, носіїв музики.	3 б. Стежити за станом, розвитком рослин
4 а. Обробляти матеріал (дерево, тканину, метал, тощо)	4 б. Доводити товари до споживача (рекламувати, продавати)
5 а. Обговорювати науково-популярні книги, статті	5 б. Обговорювати художні книги, п'єси, концерти
6 а. Вирощувати молодняк (тварин певної породи)	6 б. Тренувати товаришів (або молодших) для виконання певних вправ (трудових, спортивних)
7 а. Копіювати малюнки, налаштовувати музичні інструменти	7 б. Керувати яким-небудь вантажним засобом — трактором, тепловозом
8 а. Повідомляти, пояснювати людям необхідну інформацію	8 б. Оформляти виставки, вітрини (або брати участь у підготовці п'єс, концертів)
9 а. Ремонтувати речі, вироби, одяг, техніку, житло	9 б. Шукати і виправляти помилки в текстах, таблицях, малюнках
10 а. Лікувати тварин	10 б. Виконувати обчислення, розрахунки
10 а. Лікувати тварин	10 б. Виконувати обчислення, розрахунки (повторюються фрази)
11 а. Виводити нові сорти рослин	11 б. Конструювати, проектувати нові промислові вироби
12 а. Розбирати суперечки, конфлікти між людьми, переконувати, пояснювати, заохочувати, карати	12 б. Розбиратись у кресленнях, схемах (перевіряти, уточняти, приводити в порядок)
13 а. Спостерігати, вивчати роботу гуртків художньої самодіяльності	13 б. Спостерігати, вивчати життя мікробів
14 а. Обслуговувати, налагоджувати медичні прилади, апарати	14 б. Надавати людям медичну допомогу у разі поранень
15 а. Складати точні описи-звіти про явища, які спостерігав, про події	13 б. Художньо описувати, відтворювати події (які спостерігав або уявляв)
16 а. Робити лабораторні аналізи в лікарні	16 б. Лікувати людей, проводити з ними бесіди
17 а. Фарбувати і розписувати стіни приміщень, поверхні виробів	17 б. Здійснювати монтаж будівель або складання машин, приладів
18 а. Організувати культпоходи ровесників, туристичні походи, екскурсії тощо	18 б. Грати на сцені, брати участь у концертах
19 а. Виготовляти за кресленнями деталі або вироби (машини, одяг), будувати будинки	19 б. Займатися креслярством, копіювати карти, креслення
20 а. Вести боротьбу з хворобами рослин, із шкідниками лісу, саду	20 б. Працювати на клавішних машинах (друкарській, телетайпі, набірній машині тощо)

Картка відповідей ДДО

Прізвище, ім'я учня _____

Клас _____

Л — П	Л — Т	Л — Л	Л — З	Л — Х
1а	1б	2а	2б	3а

3б	4а	4б	5а	5б
6а	7б	6б	9б	7а
10а	9а	8а	10б	8б
11а	11б	12а	12б	13а
13б	14а	14б	15а	15б
16а	17б	16б	19б	17а
20а	19а	18а	20б	18б

Обробка результатів: відмітити той тип професій, який отримав найбільшу кількість знаків «+».

Назви типів професій по стовпчикам:

1. Людина — техніка (Л – Т)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

— перебудовою деталей, виробів, механізмів (виготовлення деталей, машин, механізмів вручну, на верстатах і автоматичних лініях, слюсарні роботи, монтажні та електромонтажні, будівельно-оздоблювальні, роботи по видобутку та переробці промислової сировини, виготовлення харчових продуктів);

— обслуговуванням технічних об'єктів (налагодження та обслуговування устаткування, управління верстатами, машинами, механізмами, транспортними засобами та будівельними машинами);

— відновленням (відновленням та ремонтом технічного устаткування, виробів);

— вивченням (контроль і аналіз якості виробів і механізмів, випробування якості виробів).

2. Людина — людина (Л – Л)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

— вихованням, навчанням, тренуванням других людей (вихователь ДНЗ, дитячих будинків, викладачі в школах та інших навчальних закладах, майстер виробничого навчання, спортивний тренер);

— медичним обслуговуванням людей та доглядом за ними (лікар, зубний технік, медична сестра);

— правовою допомогою (суддя, адвокат, юрисконсульт, працівник міліції);

— організацією людей, керівництвом та управлінням ними (адміністратор, менеджер);

— вивченням, описом, дослідженням інших людей (соціолог, психолог, журналіст, слідчий).

3. Людина — знакова система (Л – З)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

— перетворенням, розрахунком, сортуванням (бухгалтер, економіст, працівник пошти);

— шифруванням, дешифруванням, розпізнаванням символів (стенографіст, радист, лінгвіст, філолог, історик, математик, бібліотекар);

— управлінням руху (диспетчер, інспектор ДАІ);

— складанням і збереженням документації (нотаріус, архіваріус, діловод);

— відновленням, усуненням помилок (коректор, редактор).

4. Людина — природа (Л – П)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

— перетворенням, переробкою (садівник, технолог харчової промисловості);

— обслуговуванням, охороною флори і фауни (працівник лісового господарства, квіткар, тваринник, птахівник);

— заготівля продуктів, експлуатація природних ресурсів (риболов, лісоруб, агроном, зоотехнік, мисливець);

- відновленням, лікуванням (ветеринар, еколог, лісник);
- вивченням, описом, розвідуванням (генетик, геолог, ботанік, зоолог, метролог).

5. Людина — художній образ (Л — Х)

Праця людей цієї групи професій пов'язана із:

- перетворенням, створенням (архітектор, дизайнер, скульптор, модельєр, художник, режисер, композитор);
- виконанням, виготовленням виробів за зразком в одиничному екземплярі (диригент, музикант, вокаліст, актор, ювелір, реставратор);
- із відтворенням, копіюванням, розмноженням художніх творів (маляр, майстер художнього розпису).

Визнач тип своєї майбутньої професії та запиши в «Портрет моєї майбутньої професії» у відповідну графу.

Додаток 4

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Автобіографія — це опис свого життя (необідна при влаштуванні на роботу, аби скласти уявлення про працівника). Складається у довільній формі.

Академія — вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, що здійснює освітню, наукову діяльність у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, є провідним науково-методичним центром у сфері своєї діяльності.

Асистент-стажист — особа, яка має повну вищу освіту та навчається в асистентурі-стажуванні навчальних закладів мистецького профілю.

Аспірантура — система підготовки професорсько-викладацьких і наукових кадрів при вищих навчальних закладах або науково-дослідних інститутах.

Атестація — характеристика знань і ділових якостей випускника, службовця.

Бакалавр

- У більшості країн — перший учений ступінь, що здобувається студентом після освоєння програм базової вищої освіти;
- В Україні — освітньо-кваліфікаційний рівень, отримується по закінченню чотирирічного курсу навчання у ВНЗ.

Банк вакансій — перелік заявок роботодавців на підбір фахівців у службі зайнятості.

Безробітний — працездатний громадянин, що не має роботи і заробітку.

Біржа праці — установа, яка збирає і надає інформацію про наявність вакансій, сприяє підготовці кадрів, створенню робочих місць, забезпеченню ефективної зайнятості працездатного населення.

Вакансія — вільне місце, вільна посада у штаті установи.

Державна служба зайнятості — система державних установ, що роблять посередницькі послуги роботодавцям і працівникам з метою регулювання ринку праці.

Екстерн — особа, яка вступила до вищого навчального закладу, навчається за скороченим терміном, але у повному обсязі навчальної програми.

Екстернатна форма навчання — особлива форма навчання, що передбачає самостійне вивчення навчальних дисциплін, складання заліків, екзаменів передбачених навчальним планом, за скороченим терміном.

Зайнятість — стан і положення людини, що займається трудовою діяльністю, що має прибуток і не порушує існуючого законодавства. Зайнятими вважаються люди:

- працюючі за наймом та мають оплачувану роботу;
- самостійно забезпечують себе роботою, у тому числі підприємці й особи, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю;
- відбуваючи службу в Збройних силах, органах державної безпеки і внутрішніх справ;
- особи, що навчаються у навчальних закладах.

Інститут — вищий навчальний заклад III або IV рівня акредитації або структурний підрозділ університету, академії, який провадить освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти

та кваліфікації у певній галузі науки, виробництва, освіти, культури і мистецтва, проводить наукову, науково-методичну та науково-виробничу діяльність і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення;

Інтерн — особа, яка має освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста медичного або фармацевтичного спрямування, навчається з метою отримання кваліфікації лікаря або провізора.

Коледж — вищий навчальний заклад II рівня акредитації або структурний підрозділ ВНЗ III або IV рівня акредитації. Який провадить освітню діяльність за кількома спорідненими спеціальностями;

Консерваторія (музична академія) — вищий музичний навчальний заклад;

Курсант — особа, яка у визначеному порядку зарахована до військового вищого навчального закладу навчається з метою здобуття певних освітнього освітньо-кваліфікаційного рівнів.

Магістр

• У деяких країнах — перший науковий ступінь, що присуджується після спеціального іспиту та захисту дисертаційної чи магістерської роботи;

• Учений ступінь, середній між бакалавром (в Україні — спеціалістом) та кандидатом (або доктором) наук; присуджується після додаткового курсу навчання та спеціального іспиту.

Молодший спеціаліст — особа, яка займає найнижчий освітньо-кваліфікаційний рівень, випускник ПТУ.

Навчальні заклади III–IV рівня акредитації — це академії, університети, інститути.

Навчальні заклади I — II рівня акредитації — це коледжі, технікуми, училища.

О.К.Р. — освітньо-кваліфікаційний рівень. Присвоюється випускникам, що закінчили навчальний заклад і здобули певний рівень. В Україні встановлені такі освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні:

• неповна вища освіта — освітньо-кваліфікаційний рівень молодший спеціаліст;

• базова вища освіта — освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр;

• вища освіта — освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліст;

• повна (закінчена) вища освіта — освітньо-кваліфікаційний рівень магістр.

Посада — службовий стан, що пов'язаний з виконанням певних обов'язків у якій-небудь установі, на підприємстві і т.ін.

Професія — рід занять, трудової діяльності, що вимагає певних знань і навичок та є джерелом існування.

Профорієнтація — система підготовки молоді до вільного і самостійного вибору професії, покликана враховувати, як індивідуальні особливості кожної особи, так і необхідність повноцінного розподілу трудових ресурсів в інтересах країни, окремої галузі, економічного регіону, міста.

Резюме — відомості про свою освіту, професійний досвід, наукові інтереси і т. ін., що повідомляє претендент на яку-небудь роботу або особа, яка бажає вступити до вищого навчального закладу.

Спеціалізація — у навчальних закладах уточнення до спеціальності означає напрям навчання у межах однієї спеціальності. Наприклад: вчитель історії (спеціальність) та правознавства (спеціалізація).

Спеціаліст

• освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра здобув спеціальні уміння, знання та навички, має певний досвід їх застосування для вирішення складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад у певній галузі господарства;

• особа, що досконало володіє певною спеціальністю, має глибокі знання в якій-небудь галузі науки, техніки, мистецтва тощо.

Спеціальність

• (от лат. species — рід, вид) — вид занять у рамках однієї професії (наприклад спеціальність лікаря — хірург, терапевт тощо.);

• у навчальних закладах напрям навчання студентів для отримання тієї чи іншої фахової підготовки (професії).

Студент (слухач) — особа, яка у визначеному порядку зарахована до вищого навчального закладу і навчається за денною (очною), вечірньою або заочною, дистанційною формами навчання з метою здобуття певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Технікум (училище) — вищий навчальний заклад I рівня акредитації або структурний підрозділ вищого навчального закладу III або IV р.а., який провадить освітню діяльність, за кількома спорідненими спеціальностями.

Університет — багатопрофільний вищий навчальний заклад IV рівня акредитації, який здійснює освітню діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти широкого спектра природничих, гуманітарних, технічних, економічних та інших напрямів науки, техніки, культури і мистецтв. Бувають класичні та профільні (технічні, технологічні, економічні, педагогічні, медичні, аграрні, мистецькі, культурологічні тощо) університети.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Доротюк Валентина Іванівна,
Левченко Фессалоніка Григорівна,
Рогоза Валентин Володимирович,
Доротюк Ольга Геннадіївна,
Піддячий Микола Іванович,
Чудакова Віра Петрівна,
Васьківський Микола Васильвич

**Обираємо професії типу «людина-людина»,
«людина-знакова система», «людина-художній образ»**

Навчальний посібник

Верстка С.В. Задворного
Обкладинка Л.П. Лук'яненко

Підписано до друку 15.11.2019 р. Формат 70х100 1/16
Гарнітура Minion Друк. офсетний. Папір офсетний.
Ум. друк. 7,0 арк.

Наклад 300 пр.

Віддруковано у ТОВ «КОНВІ ПРІНТ».
03680, м. Київ, вул. Антона Цедіка, 12
тел. +38044 332-84-73.

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6115, від 29.03.2018 р.*